

రుధిర సంద్రామం

నవల

- పాతూరు రాజేంద్ర ప్రసాద్‌వర్మ

కౌముది

మీ ముగింపు సారీ వెళ్ళు
www.koumudi.net

ప్రచురణ సంఖ్య: 193

కౌముది మాసపత్రికలో
జనవరి 2018 సంచిక నుంచి డిసెంబర్ 2018 సంచిక వరకూ
సీరియల్‌గా వచ్చిన నవల

(ప్రారంభం)

వాస్తవంగా జరిగిన పద్మనాభ యుద్ధంలో సంఘటనలు, చారిత్రక అంశాలను క్రోడీకరించి ఆనాటి రాజకీయ సాంఘిక నేపథ్యాలను ఆధారంగా చేసుకుని సంఘటనలను అల్లుకుని రాసిన చారిత్రక నవల. వ్యక్తులు ప్రదేశాలు సన్నివేశాలను కథారూపంలో తయారు చేయడం జరిగింది. యుద్ధం జరగడం వెనుక కారణాలను వివరించడానికి కథారూపంలో విస్తరించడం వల్ల పాఠకులు సులభంగా చదువుకోవడమే కాకుండా చరిత్రలో మరుగున పడిపోతున్న క్షత్రియుల పోరాట పటిమకు, పౌరుషానికి, బ్రిటిష్ వారి సామ్రాజ్యవాదాన్ని ధిక్కరించి, ఎదిరించి నిలిచి వీరోచితపోరాటం చేసినవారి స్ఫూర్తిని తెలియజేయడానికి నవలారూపంలో రాసిన చారిత్రక సంఘటనల మాలిక ఈ రుధిర సంగ్రామం.

పరాయిపాలకుల దాస్య శృంగులాలను తెంచుకోవాలని ప్రాణాలొడ్డి పోరాటాలు చేసిన ఎంతోమంది వీరులు ఉత్తరాధి జిల్లాలో ఉన్నారు. బ్రిటిష్ వారి దాష్టీకాలను ఎదుర్కోవడానికి వీరోచితమైన యుద్ధం చేసి అసువులు బాసిన ఎంతోమంది వీరాధివీరుల్లో చిన విజయరామరాజు ఒకరు. విజయనగర సంస్థానానికి చెందిన ఈయన ఉత్తరాధి జిల్లాలో సామంతరాజుల్ని కూడగట్టుకుని బ్రిటిష్ వారిపై 1794లో చేసిన పోరాటం స్వాతంత్ర్యోద్యమ చరిత్రలో చిరస్థాయిగా నిలిచిపోతుంది. ఈ యుద్ధంలో ఎంతోమంది బ్రిటిష్ వారు చనిపోయారు. బ్రిటిష్ సైనికులు తుపాకులతో చేసిన పోరాటానికి వీరావేశంతో వచ్చిన వీరాధివీరులైన రాజుల చేతిలో చిక్క విగతజీవులయ్యారు. తెలుగుజాతి ఆత్మాభిమానాన్ని నిలబెట్టడానికి, తెలుగుతేజాన్ని నిరూపించడానికి, బానిసబతుకుల్ని ఎదిరించాలన్న రాజుల పౌరుషాన్ని చూపించడానికి పరాయి పాలకుల పీడను విరగడ చేయడానికి తెలుగువారి దాస్యశృంగులాల తొలగించడానికి చేసిన పోరాటం పద్మనాభయుద్ధంగా చరిత్రలో నిలిచిపోయింది.

భారతదేశంలో ఎన్నో ప్రాంతాల్లో ఎంతోమంది వీరులు పోరాటాలు చేశారు. ఈ దేశం మాది మీరు మీ దేశం పొండని తిరుగుబాట్లకు పాల్పడ్డారు. బ్రిటిష్ వారిని ఎదిరించి దేశభక్తులుగా నిలిచారు. ఇతర ప్రాంతాలకు చెందిన ఎంతోమంది స్వాతంత్ర్య సమరయోధుల వీరగాధలు చరిత్రలో నిక్షిప్తం అయ్యాయి. అయితే విజయనగర రాజులు వీరోచిత పోరాట చరిత్ర పద్మనాభ యుద్ధానికి ఉంది. ఇతర ప్రాంతాలలో జరిగిన పోరాటాలతో పోలిస్తే విభిన్నమైన ఈ యుద్ధ చరిత్ర దాని నేపథ్యం చాలావరకు అజ్ఞాతంగానే ఉండిపోయింది. విశాఖ మాన్యుయేల్ లో లార్డు కార్మికేల్ మూతం ఈ యుద్ధంలో చనిపోయిన వీరుల వివరాలను నిక్షిప్తం చేశారు. ఈ పద్మనాభ యుద్ధాన్ని స్కాట్లాండులో జరిగిన లాడెన్ సంఘటనతో చరిత్రకారులు పోలుస్తుంటారు. 1794లో జరిగిన ఈ యుద్ధం దాని చారిత్రక నేపథ్యంతో రాసిన నవల.

కథా నేపథ్యం

ఉత్తరాధిలో విజయనగరం, బొబ్బిలి రెండు సంస్థానాలుగా ఉండేవి. బ్రిటిష్ వారు భారతదేశాన్ని పరిపాలించే సమయంలో ఈ రెండు సంస్థానాలు వేరువేరుగా బ్రిటిష్ వారికి వారి పాలనకు అనుబంధంగా ఉండేవి. ఆనాడు చిన్నచిన్న రాజ్యాలు సామంతరాజులు బ్రిటిష్

వారికి సంవత్సరాంతంలో కప్పం కట్టి ఎవరి మట్టుకు వారు తమ రాజ్యాలను పరిపాలన సాగించేవారు. విజయనగరం, బొబ్బిలి సంస్థానాలు కూడా ఇదే విధానంలో పరిపాలన సాగించేవి.

ఆ సమయంలో విజయనగరం, బొబ్బిలి సంస్థానాలకు మధ్య విభేదాలు ఉండేవి. రాజ్య విస్తరణ ఆధిపత్యపోరు కొనసాగేది. వాటిని బ్రిటీష్ వారు తమ వేర్పాటు విధానాలు విభజించి పాలించు పద్ధతిలో పెంచి పోషించారు. దీంతో ఆధిపత్యపోరుకోసం రెండు సంస్థానాల మధ్య పోరాటం జరిగింది. ఈ చరిత్ర బొబ్బిలి యుద్ధంగా పేరు పొందింది. ఈ బొబ్బిలి యుద్ధంలో విజయనగర సంస్థానానికి చెందిన పెద విజయరామరాజు వీర మరణం పొందారు. ఓటమిని అంగీకరిస్తూ విజయనగర సేనలు వెనక్కి తిరిగి వచ్చాయి.

బొబ్బిలి యుద్ధం తర్వాత విజయనగర సంస్థానం బ్రిటీష్ వారికి పూర్తి హక్కుగా మారిపోయింది. వారి అజమాయిషీలోనే పరిపాలన సాగించవలసిన పరిస్థితి ఏర్పడింది. ఆ సమయంలో రాజ్యాన్ని పరిపాలించ వలసిన సంస్థానాధిపతి పెద విజయరామరాజు లేనందువల్ల రాజ్యాన్ని తమలో కలుపుకుని నిర్వాహకునిగా బ్రిటీష్ అధికారిని నియమిస్తారన్న వర్తమానం వచ్చింది. ఆ సమయంలో తప్పనిసరి పరిస్థితుల్లో విజయనగరానికి పరిపాలకునిగా ఎవరయినా నియమించవలసిన అవసరం ఏర్పడింది. అందరూ కలిసి తాత్కాలికంగా ఆనందరాజు అనే వ్యక్తిని విజయనగర సంస్థానాధిశునిగా నియమించడానికి సంస్థానం ఒక తీర్మానం చేసి బ్రిటీష్ వారికి పంపించింది. దీంతో వారు విజయనగరంలో బ్రిటీష్ పరిపాలకుణ్ణి నియమించాలన్న తమ ప్రతిపాదనకు తాత్కాలికంగా పక్కన పెట్టారు. అయితే రాజ్యాధికారాన్ని స్వీకరించిన ఆనందరాజుకి కొద్దిరోజుల్లోనే మశూచి వ్యాధి సోకింది. ఆయన పరిపాలన ఎంతోకాలం చేయలేదు. ఈ వ్యాధిని నయం చేయడానికి బరంపురం, కలకత్తావంటి ప్రాంతాలకు మందుల కోసం సైనికుల్ని పంపించారు. అయినా ఫలితం కనిపించలేదు. ఆ తర్వాత కొద్దిరోజులకే ఆనందరాజు మశూచివ్యాధి తీవ్రమై మృతి చెందారు.

విజయనగర పరిపాలకుడు చనిపోవడంతో మళ్ళీ కథ మొదటికి వచ్చింది. అంతవరకు కాపాడుకుని వస్తున్న విజయనగర రాజ్యాన్ని మళ్ళీ బ్రిటీష్ వారికి అప్పగించడాన్ని ఉత్తరాంధ్రకు చెందిన రాజులంతా ఇష్టపడలేదు. ఆ సమయంలో మళ్ళీ సంస్థానాధిశుణ్ణి నియమించవలసిన అవసరం ఏర్పడింది.

భర్త పెదవిజయరామరాజు చనిపోయి పుట్టెడు దుఃఖంతో ఉన్న అతని భార్య చంద్రయ్యమ్మ తాత్కాలికంగా రాజుగా వ్యవహరించిన ఆనందరాజు మసూచితో మృతిచెందడంతో ఖిన్నురాలైంది. రాజ్యపరిపాలన విషయంలో ఏమి చేయాలో తెలియని పరిస్థితిని ఎదుర్కొంది. ఆమెకు పిల్లలు లేనందువల్ల వారసత్వం కోసం ఎవరినైనా దత్తత తీసుకోవాలని చాలామంది సలహాలు ఇచ్చారు. రాజులేని రాజ్యాన్ని కబళించడానికి ప్రయత్నాలు ముమ్మరంగా జరుగుతున్న విషయాన్ని చంద్రయ్యమ్మ గుర్తించింది. వేరే ఇంటిపేర్లు కలిగిన ఇతరులెవరినైనా దత్తత తీసుకుంటే సమస్యలు వస్తాయని పూసపాటి వంశానికి చెందిన వారినే దత్తత తీసుకోవాలని బంధువులు సలహా ఇచ్చారు. పసిపిల్లాడిని దత్తత తీసుకుంటే అతను పెరిగి పెద్దవాడై అందివచ్చేంతవరకు పరిపాలన కష్టం అవుతుందని, బ్రిటీష్ వారితో ఇబ్బంది కూడా ఎదురవుతుందని చెప్పారు. దీంతో విజయనగర సంస్థాన వారసుని కోసం తీవ్రస్థాయిలో అన్వేషణ మొదలైంది.

విజయనగరం జిల్లాలో వివిధ ప్రాంతాలను పర్యటించి బంధువర్గాన్ని సంప్రదింపులు జరిపారు. ఆ సమయంలో చంద్రయ్యమ్మ రాజమహేంద్రవరానికి బయలుదేరి మార్గమధ్యమంలో కశింకోట సమీపంలో తాళ్ళపాలెం వద్ద ఆగారు. అక్కడ విడిది చేసిన సమయంలో పూసపాటి ఇంటిపేరు కలిగిన పేద రాజుల కుటుంబానికి చెందిన పూసపాటి వెంకటపతిరాజు అనే పన్నెండు సంవత్సరాల బాలుణ్ణి దత్తత తీసుకున్నారు. అతను ఆ ప్రాంతంలో ఉంటున్న పూసపాటి రామభద్రరాజు రెండవ కుమారుడు. ఇతని తల్లి బంగారయ్యమ్మ ఉప్పలపాటి వంశస్థురాలు. అతణ్ణి విజయనగరం తీసుకుని వచ్చి అన్ని దత్తత లాంచనాలను పూర్తిచేశారు. అయితే అప్పటి విజయనగర సంస్థానంలో అందరి పేరు విజయరామరాజు అని ఉండాలన్న సంప్రదాయం ఉంది. వారి అసలు పేరు ఏదైనప్పటికీ విజయరామరాజుగా మార్పు చేసి

ఒకటవ రెండవ అని పేరు ముందు తగిలించేవారు. పెద విజయరామరాజు చనిపోవడం దత్తత తీసుకున్న వ్యక్తి చిన్నవాడు కావడం పెద విజయరామరాజుకు కొడుకుగా దత్తత అవడం వల్ల వెంకటపతిరాజు పేరుని చిన విజయరామరాజుగా మార్పు చేశారు. అతను చిన్న వయస్సులో ఉన్నప్పటికీ అతనికి విజయనగర సంస్థానానికి అధిపతిగా పట్టాభిషేకం చేశారు.

రాజ్యపరిపాలకునిగా చిన్నవాడైనా విజయరామరాజుని దత్తత ద్వారా నియమించడం జరిగిందని, అందువల్ల రాజు లేడని రాజ్యంపై దండెత్తవద్దని చంద్రయ్యమ్మ అప్పటికే భారతదేశంలో ప్రాపకాన్ని సంపాదించిన ఈస్టుఇండియా కంపెనీ అధికారులను కోరింది. ఈ మేరకు ఆనాటి విజయనగరం సర్వసైనాధ్యక్షుడు పూసపాటి రఘునాథరాజు, ప్రధాన దివాన్ బుర్రా బుచ్చెన్న, సహాయ దివాన్ గుండాల అప్పాజీలు ప్రధానపాత్ర వహించి రాజీ కుదిర్చారు.

ఈవిధంగా దత్తత తీసుకోబడి విజయనగర సంస్థానానికి రాజుగా సింహాసనాన్ని అధిష్టించిన చిన విజయరామరాజే పద్మనాభ యుద్ధంలో కీలకపాత్రధారి. యుద్ధవీరుడు. భారతీయులపట్ల బ్రిటీష్ వారి విధానాలను, చిన్నతనం నుంచి వ్యతిరేకించిన వ్యక్తిగా పేరుపొందాడు. తుపాకులు మరఫరంగులు సుశిక్షితులైన సైనికబలగం కలిగిన ఈస్టుఇండియా కంపెనీగా చెప్పబడిన ఆనాటి బ్రిటీష్ వారిని వారి సైన్యాన్ని ఎదిరించడానికి ఆయన చేసిన సాహసం గొప్పగా చెబుతారు. అప్పటికే భారతదేశంలో కాలుపెట్టిన ఈస్టు ఇండియా కంపెనీ వారి వైఖరిని ఎదురించి బెంగాల్ లో మూడు తిరుగుబాట్లు జరిగాయి. ఆంధ్ర రాష్ట్రంలో కూడా ఏకైక తిరుగుబాటు జరిగింది. ఆ తిరుగుబాటు విజయరామరాజు చేసిన పద్మనాభ యుద్ధమే. ఇతర ప్రాంతాలలో ఉన్న తన మిత్రులైన సామంతరాజులను, ఈస్టు ఇండియా కంపెనీకి చెందిన బ్రిటీష్ పాలకుల విధానాలను వ్యతిరేకించే చిన్న చిన్న సంస్థానాధీశులను కూడగట్టుకోవడం వంటి పనులకు ఆద్యునిగా నిలిచారు.

ఆనాటి పరిస్థితులలో ఈస్టుఇండియా కంపెనీ వారిని ఎదిరించడానికి భారతదేశంలో రాజులు సంస్థానాధీశులు ఎవరూ సాహసం చేయలేని విధంగా ఉండేవి. వారు చెప్పిందే వేదం. వారు చేసినదే శాసనం అనే విధంగా కార్యకలాపాలను నిర్వహించేవారు. వారు తీసుకున్న ఏ నిర్ణయాలైనా ఎవరైనా ఎదురిస్తే వారిని అష్టకష్టాలు పెట్టడానికి ప్రయత్నాలు చేసేవారు.

అటువంటి పరిస్థితుల్లో విజయనగరం సంస్థానంపై వారు చేసిన కృతను సమర్థంగా ఎదిరించడానికి విజయరామరాజు నడుం బిగించారు. ఆ ఎదిరింపు ఎంతో సాహసంతో కూడుకున్నదన్న విషయం తెలుసు కానీ తనకు వెన్నుదన్నుగా ఉన్న పద్మాలుగు చిన్న సంస్థానాలు చెందిన క్షత్రియ వీరులను వందలాది మంది రాజులను కలుపుకుని వంటరి పోరాటం చేశారు. విజయమో వీరస్వర్ణమో అనే విధంగా యుద్ధానికి శ్రీకారం చుట్టారు.

మాతృదేశంపై ప్రేమతో ఎంతోమంది క్షత్రియ వీరులు కదనరంగంలోకి దిగారు. ఆత్మవిశ్వాసంలో ముందుకు కదిలారు. బలవంతులైన సైనిక శక్తిపరులైన బ్రిటీష్ సేనల్ని ఎంతోమందిని మట్టి కరిపించారు. ఆ వీరోచిత పోరాటంలో రక్తం ఏరులై పారింది. యుద్ధవీరులు రుధిరం చిందిన ఆ రక్తభూమిలో రాజులు చేసిన పోరాటమే పద్మనాభ యుద్ధంగా పేరుపొందింది.

మొదటి అధ్యాయం

బాల్యంలో వెంకటపతిరాజు

సాయంత్రం ఆరుగంటలు

ఆకాశం మేఘాల దుప్పటి కప్పుకుంది. చల్లగా వీస్తున్న గాలి శరీరానికి హాయినికలిగిస్తోంది. ఆహారం కోసం సుదూర తీరాలకు వెళ్ళిన పక్షులు ఆకాశంలో గుంపులు గుంపులుగా ఎగురుతున్నాయి.

కౌముది

కోట బురుజులోంచి దూరంగా కనిపిస్తున్న సైనిక విన్యాసాలు ముగిసిపోయినట్లుగా శబ్దాలు తగ్గిపోయాయి. ఆయుధాలను సర్దుకుంటున్న సైనికులు ఒక్కొక్కరు ముందుకు కదులుతున్నారు. సేనాని కుమందాన్ అందర్నీ లెక్కించి వారికి బాధ్యతల్ని అప్పగిస్తున్నాడు.

చిన విజయరామరాజు ఆలోచిస్తున్నాడు.

దేశంలో జరుగుతున్న అల్లకల్లోలాలు అశాంతులు అతనికి ఆందోళన కలిగిస్తున్నాయి. పన్నెండు సంవత్సరాల వయసులో చదువు ఆగిపోయింది. ఎక్కడో పల్లెటూళ్ళో ఆనందంగా గడపవలసిన జీవితం హఠాత్తుగా మార్పు చెందింది. అదృష్టం వెతుక్కుని వచ్చి సంస్థానాధిపతిని చేసింది. రాజ్యాధిపతిగా అవకాశం వచ్చిందని స్నేహితులంతా అభినందించారు. విజయనగరం నుంచి వచ్చిన పల్లకీలో తనను ఎక్కించుకుని తీసుకుని వెళుతుంటే వారంతా తనకు బాగా దూరం అయిపోతున్నారని మనసు బాధగా మూలిగింది. అయినా చుట్టూ ఉన్న సైనికులు, మందీ మార్చలం అభినందనలతో ముంచెత్తుతూ ముందుకు సాగిపోయారు.

వెళుతున్నప్పుడు కన్నతల్లి బంగారయ్యమ్మ దీనంగా చూసింది.

రోజూ ఆమె తన చేతితో కొడుక్కి గోరుముద్దలు తినిపించేది. ఇంట్లో ఉన్న ఎప్పటిదో పాతపందిరి మంచం మీద ఎప్పుడూ అమ్మ పక్కనే ముడుచుకుని పడుకునేవాడు. విజయనగరం సంస్థానానికి వెళ్ళిపోతున్నందున మనసులో బాధపడ్డాడు. కొత్తప్రదేశం, అధికారం హోదాతో అక్కడ ఎలా ఉంటుందోనని మనసు పరిపరివిధాలుగా ఆలోచించింది.

"బెంగపడకురా కన్నా. అక్కడ ఇంకా బాగుంటుంది. నువ్వు పుట్టినప్పుడే మహారాజుతకుడివని అన్నారు. విజయనగరం నుంచి రాజులంతా వచ్చి నువ్వు దత్తుడివి అవ్వాలని కోరినప్పుడు అది నిజమవుతుందని అర్థమైంది." బంగారయ్యమ్మ అనునయించింది.

అయినా వెంకటపతిరాజులో ఏదో వెలితి.

ఇంటిలో వంటలు చేయడానికి బైరేగి బావాజీ అనే ముసలి వ్యక్తి ఉండేవాడు. అప్పుడప్పుడు వేటకు వెళ్ళి అడవిపంది, దుప్పి మాంసం, పికిలి పిట్టల మాంసం తెచ్చి చాలారుచిగా వండేవాడు. వెళుతున్నప్పుడు తన దగ్గరికి వచ్చి "బాబూ నాకంటే రుచిగా వండేవారు ఎంతోమంది దివాణంలో ఉంటారు. ఇక్కడైతే నేను తెస్తేనే వేటమాంసం. అక్కడలా కాదు. నువ్వు ఏది కావాలంటే అది క్షణాల్లో అమర్చిపెట్టేవారు, నీమాట కోసం ఎదురుచూసేవారు ఎంతోమంది ఉంటారు" మెల్లగా అన్నారు.

ఆ తర్వాత వెంకటపతిరాజు భయం భయంగా పల్లకీ ఎక్కాడు.

ఇంట్లోవారు, బంధువులు వీడ్కోలు పలికారు. తనతో చదువుకున్న స్నేహితులు దూరంగా నిల్చుని బెరుగ్గా చూసారు. తలపాగాలు చుట్టుకున్న సైనికుల్ని వారి వెంట వచ్చిన రెండు చిన్నపాటి గుర్రాలు పూన్చిన రథాలను వింతగా చూస్తున్నారు.

"మళ్ళీ ఎప్పుడైనా వస్తాలే.."

అతని మాట గొంతులోనే ఉండిపోయింది. బైటికి రాలేదు.

బోయీాలు లేచారు.

పల్లకీలు కదిలాయి. అందరికీ భారంగా, బాధగా వీడ్కోలు పలికాడు.

జరిగిపోయిన సంఘటనలు తెరలు తెరలుగా గుర్తుకు వస్తుంటే వెంకటపతిరాజుకు కన్నీళ్ళు ఉబికాయి. మనసంతా బాధగా భారంగా అయిపోయినట్లయింది.

"వర్షం వస్తుందేమో. లోపలికి వెళ్ళదమా?" విజయరామరాజు వ్యక్తిగత సహాయకుడు దగ్గరికి వచ్చి చెప్పాడు. కుర్చీలో కూర్చున్న రాజు లేవలేదు. తలెత్తి వచ్చిన వ్యక్తివైపు సూటిగా చూడలేకపోయాడు.

విజయరామరాజుకి సంబంధించిన సమస్త వ్యవహారాలు చూసే అతని పేరు నారాయణాది. అతణ్ణి చూస్తుంటే తన ఇంటిలో వంటలు చేసే భైరేగి బావాజీయే గుర్తుకు వస్తుంటాడు. అందుకే తనలో భావాలను అతనికి తెలియకూడదని అనుకున్నాడు.

"తమరు దుఃఖిస్తున్నారా?" నారాయణాది అడగలేక అడిగాడు.

విజయరామరాజు ఏమీ సమాధానం చెప్పలేదు. "లేదు.. లేదు ఆకాశం వైపు చూస్తున్నాను.. మీరు పదండి" అన్నాడు నెమ్మదిగా. నారాయణాది కదలలేదు.

కోటను ఆనుకుని ఉన్న బరుజు మహల్లో కొంతమంది సిబ్బంది పనులకు ఉపక్రమిస్తున్నారు. పక్కనున్న మరో భవంతిలో షెహనాయి వాద్యం మంద్రంగా వినిపిస్తోంది. కోట లోపల హడావుడి తగ్గుతోంది.

సంధ్యావందనం అయిపోయి కొంతమంది లోపలకు వస్తున్నారు.

"అమ్మగారు మీకోసం చూస్తుంటారు. రాత్రి భోజనాలకు ఏర్పాట్లు చేయమన్నారు. అందుకే తమకు గుర్తుచేస్తున్నాను" నారాయణాది జవాబుకోసం చూడకుండా దూరంగా నిల్చుని చేతులు కట్టుకున్నాడు.

ఇంతవరకు సామాన్యమైన కుటుంబంలో సాధారణ వ్యక్తిగా ఉన్న తనకు పెద్ద వయసువారినుంచి తనకన్నా విజ్ఞానవంతులు నుంచి మర్యాద లభించడం ఏదోలా ఉంది. అనుకోకుండా కలిసి వచ్చిన అదృష్టమా! కలలు కనని సౌభాగ్యమా! అర్థం కావడంలేదు.

మెల్లగా లేని నిల్చున్నాడు.

విజయరామరాజు లోపలికి రావడానికి సిద్ధపడ్డాడని గుర్తించి వెంకటాది ముందుకు కదిలాడు. ఇతర సిబ్బంది కూడా అనుసరించారు.

సవతి తల్లి ప్రేమ

చంద్రయ్యమ్మ పిఠాపురం ప్రాంతానికి చెందిన యువతి. చిన్నతనం నుంచి అల్లారుముద్దుగా పెరిగింది. తండ్రికి ఒక్కతే కూతురు. మంచి సంబంధం చూసి పెళ్ళిచేయాలని ఇంట్లో వారు ఎన్నో ప్రయత్నాలు చేశారు. ఆ సమయంలో విజయనగరం సంబంధం వచ్చింది. చాలామంది విజయనగరం రాజావారితో వియ్యమొందాలని సూచించారు.

విజయనగరానికి కాబోయే సంస్థానాధీశుడు పెద విజయరామరాజుతో సంబంధం తూగగలమా అని సందేహించాడు. అయినా తనకున్న రెండువందల ఎకరాలకు ఇతర జవహారీని కట్టుంగా అందించయినా చుట్టరికం కలుపుకోవాలని అనుకున్నాడు. రాయబారులసాగాయి. మధ్యవర్తులు పిఠాపురంలో ఉంటున్న చంద్రయ్యమ్మ అందచందాలు గురించి, వారి కుటుంబం గురించి గొప్పగా చెప్పడంతో ఇరువర్గీయులకు మధ్య అంగీకారం కుదిరింది.

ఫలితంగా 1742లో పెద విజయరామరాజు, చంద్రయ్యమ్మల వివాహం అతి వైభవంగా జరిగింది. కూతురుకోసం ఆమె తండ్రి భారీగా కట్టుకానుకలు అందించారు. వివాహానికి తెలుగునేల నలుమూలలనుంచి రాజులు, సామంతరాజులు విశేషంగా వచ్చారు.

ఆ తర్వాత చంద్రయ్యమ్మ కాపురానికి వచ్చింది.

సాధారణ కుటుంబం నుంచి ఉన్నతమైన కుటుంబంలో సంస్థానాధిపతికి భార్యగా రావడం ఆమెకు ఎంతో ఆనందం కలిగించింది.

విజయనగరం కోటలో నివాసం.

కొత్త కాపురం సజావుగా ప్రారంభమైంది.

ఉత్తరాంధ్రలో ఉన్న రాజ్యాలలో విజయనగరానికి మంచిపేరు ఉంది. రాజ్యంతో పాటు ఆమె భర్త పెదవిజయరామరాజుకు కూడా అంతే పేరు ఉండేది. విజయనగరం నుంచి పుట్టింటికి మేనాలో వెళుతుంటే ఆమెకు ఎంతో గర్వంగా ఉండేది. విజయనగరం కోటనుంచి బయలుదేరిన గుర్రాల బళ్ళు నీళ్ళకుండీలు వద్ద (ప్రస్తుతం ఆనందపురం మండలం) విశ్రాంతికోసం ఆగడం అక్కడ చుట్టుపక్కలవారు రాజుగారి సతీమణి యువరాణి వచ్చిందని సంబరపడటం, చెలికత్తెలకు మాత్రమే దర్శనభాగ్యం కలిగే విధంగా కట్టుదిట్టమైన భద్రత ఆమెకు ఎంతో ఇష్టంగా గర్వంగా అనిపించేవి.

పెళ్ళి జరిగి సంవత్సరాలు గడిచిపోయాయి. రానురాను కాలం గడుస్తుంటే ఆమెలో ఒకలాంటి నిర్లిప్తత ఆవరించింది. సకల సౌకర్యాలు. పిల్లస్త్రీ పలికి సమస్త సేవలు అందించే మందిమార్చలం ఆమె చుట్టూ ఉన్నా ఏదో వెలితి.

మనసులో పేరుకుపోయిన శూన్యం.

తన అసంతృప్తికి కారణం సంతానలేమి అనే విషయం గుర్తించింది.

ఆ విషయం పదేపదే మనసులో సుళ్ళు తిరిగేది.

నిత్యం పరిపాలనా వ్యవహారాలలో మునిగి తేలె పెదవిజయరామరాజుకి భార్య బాగోగులు పట్టించుకోవడానికి కాని గుర్తించడానికి కానీ సమయం చిక్కేదికాదు. ప్రతిరోజూ ఎంతో వంటరితనంతో బాధపడే ఆమె వేదన ఆయన తెలుసుకోవడానికి చాలా సమయం పట్టింది. పిల్లలు లేరన్న బాధకన్నా రాజ్యానికి వారసుడు లేడన్న ఆవేదన అతడి మనసుకు ములుకులా గుచ్చేది.

విజయనగరం సంస్థానానికి వారసులు లేరు.

రాజ్యాధిపతి నిస్సంతుడు కావడంవల్ల విజయనగర సంస్థానాన్ని స్వాధీనం చేసుకోవడం వల్ల ప్రయోజనం ఉంటుందని ఈస్టు ఇండియా కంపెనీ వారు భావించేవారు.

ఆ సమయంలోనే బొబ్బిలి రాజులతో యుద్ధం చేయవలసి వచ్చింది. ఆ యుద్ధంలో అతను వీరమరణం పొందాడు.

అప్పటినుంచీ చంద్రయ్యమ్మకు కష్టాలు మొదలయ్యాయి.

మనసు విప్పి మాట్లాడేందుకు భర్తలేడు.

కష్టం సుఖం చెప్పేందుకు పిల్లలు లేరు.

ఆ సమయంలో ఎంతో వేదనను అనుభవించింది.

రాజ్యాన్ని స్వాధీనం చేసుకోవడానికి ఈస్టుఇండియా కంపెనీకి చెందిన బ్రిటిష్వారు ప్రయత్నాలు చేస్తున్నారని తెలుసుకున్న తర్వాత మనసంతా వ్యాకులం చెందేది.

ఆ సమయంలో దత్తత తీసుకున్న వెంకటపతిరాజు ఆ ఇంటికి వచ్చాడు

పదమూడేళ్ళ కుర్రవాడు. ఎర్రగా లావుగా ఉన్నాడు వయస్సుకి మించిన రూపంతో ముద్దుగా ఉండేవాడు వెంకటపతిరాజు. దివాణానికి వచ్చిన తర్వాత చంద్రయ్యమ్మను అమ్మా అని పిలిచే చనువు అతనికి కలగలేదు. బాబు అంటూ దగ్గరికి తీసుకున్నంత ప్రేమ ఆమెకు అనిపించేదికాదు.

అయినా రాజ్యం కోసం రాజీపడింది.

దత్తుడ్ని సొంత పుతుడిగా భావించింది.

దివాణంలో రోజూ కొడుకుతో కలిసి భోజనం చేయడం అలవాటు చేసుకుంది. అంతవరకు భర్తలేని వంటరితనంతో ఏ పనీ ఉత్సాహంగా చేయాలనిపించేదికాదు. ఆమె ఎప్పుడు భోజనం చేస్తుందో ఆమెకే తెలియని పరిస్థితిలో ఉండేది. కొడుకు ఇంటికి రావడంతో అతనిపై ప్రేమను పెంచుకుంది.

చిన విజయరామరాజు. ఇతను ఈ నవలలో కథానాయకుడు. నాడు ఫోటోలు లేనందువల్ల విజయనగరం సంస్థానాధీశులు ఈ రాజు ఫోటోను వందసంవత్సరాల క్రితం చిత్రరూపంలో గీయించి ఉంచారు. విజయరామరాజు ఇలా ఉంటాడన్నది అంచనాగా తయారుచేసిన చిత్రం.

రాజ్యానికి అధిపతిగా ఉన్నందున అతనికి కొన్ని వ్యవహారాలు ఉంటాయి వాటిని నిర్వర్తించవలసి ఉంటుంది. దానిని నేర్పించడానికి తల్లిగా కొన్ని చేసింది.

దత్తత అనంతరం విజయనగరం వచ్చిన వెంకటపతిరాజుకు కిందస్థాయి ఉద్యోగులు, దండనాయకులు, సన్నిహితంగా మెలిగే కుటుంబ సభ్యులు గురించి కొన్ని విషయాలు చెప్పి అతణ్ణి పరిపాలకునిగా తీర్చిదిద్దడానికి ప్రయత్నాలు చేసింది.

రోజూ రాత్రిపూట కొడుకుతోపాటు కూర్చుని భోజనం చేయడానికి అలవాటుగా చేసుకున్న చంద్రయ్యమ్మ ఆలోచనల్లో ఉండగానే వెంకటపతిరాజు అక్కడికి వచ్చాడు. రాజ్యానికి పరిపాలనుకు అతని పేరు చిన విజయరామరాజుగా మార్చుకున్నా ఆ ఇంట్లో కుటుంబసభ్యులు

మాత్రం చినరాజుగా పిలిచేవారు.

"రోజూ మీరు నాకోసం ఎదురు చూడటం. నాతో కలిసి భోజనం చేయడం. మీకు ఇబ్బంది అవుతుంది అమ్మయ్యా" వెంకటపతిరాజు నెమ్మదిగా అన్నాడు.

"పర్వాలేదు. వంటరిగా భోజనం చేయడం ఏదోలా ఉంటుంది. మీ బావాజీ(తండ్రిని బావాజీ అని పిలిచేవారు) ఉన్నప్పుడు ఈ ఇబ్బంది ఉండేది కాదు. నాకు ఉన్నది మీరేకదా! అందుకే కలిసి తినాలన్నది నా కోరిక" చంద్రయ్యమ్మ అనునయంగా చెప్పింది.

మరేమీ మాట్లాడలేకపోయాడు వెంకటపతిరాజు.

అతనికి తన చిన్నతనంలో కన్నతల్లి బంగారయ్యమ్మ తినిపించిన గోరుముద్దలు గుర్తుకు వచ్చాయి. తను సరిగా తినకపోతే బలవంతంగా అన్నం ముద్దలను నోట్లో కుక్కి తినిపించిన బాల్యస్మృతులు మదిలో మెదిలాయి.

మనసంతా ఏదోలా అయిపోయింది. చిన్నతనంలో జరిగిన సంఘటనలు జ్ఞాపకాలు మదిలో ఒకసారి మెదిలాయి.

కనిపించిన తల్లి గుర్తుకురావడం అది మొదటిసారి కాదు. చంద్రయ్యమ్మ చూపిస్తున్న ప్రేమవల్ల చాలాసార్లు అమ్మ గుర్తుకు వచ్చింది. అమ్మతనం మనసంతా పులకింతలా వ్యాపించేది. ముఖ్యంగా అందరితో కూర్చుని తింటున్నప్పుడు ఇటువంటి ఆలోచనలు మనసులో మెదిలేవి. తీయని జ్ఞాపకాల సెగలు మనసంతా పాకేవి.

జ్ఞాపకాలు మదిలో మెదులుతుండగానే కళ్ళలోంచి నీళ్ళు చిప్పిల్లాయి.

"కారం ఎక్కువైంది కాబోలు. నీళ్ళు తాగు బాబూ" అంటూ వెండిగ్లాసుని నోటికి అందించింది చంద్రయ్యమ్మ. పక్కన దూరంగా భోజన పదార్థాలు అందించడానికి సిద్ధంగా ఉన్న దివాణం సిబ్బంది కూడా అప్రమత్తం అయ్యారు.

కంట్లోంచి కన్నీళ్ళు కారుతుంటే నోట్లోకి మంచినీళ్ళు దిగాయి.

భారంగా భోజనాన్ని ముగించాడు.

తర్వాత చంద్రయ్యమ్మ వద్ద సెలవు తీసుకుని తన ఏకాంత మందిరం వైపు సాగిపోయాడు విజయరామరాజు. వ్యక్తిగత సహాయకులు, పరిచారికలు అతడిని అనుసరించారు.

పరిపాలనా పాఠాలు

విజయనగరం సంస్థానంలో చిన విజయరామరాజు పరిపాలన ప్రారంభం అయిన తర్వాత చాలా మార్పులకు శ్రీకారం జరిగింది. చిన్న వయస్సులో పరిపాలకునిగా బాధ్యతలు తీసుకోవడంతో అతనికి చాలా విషయాల్లో మొదట అవగాహన ఉండేది కాదు. కానీ రానురాను పరిపాలనలో పట్టు సాధించడానికి ప్రయత్నాలు జరిగాయి. అతనికి సహకరించడానికి రాజ్యంలో ముఖ్యులందరూ నడుం బిగించారు.

చిన విజయరామరాజుని దక్షత తీసుకున్న చంద్రయ్యమ్మ పెద్దగా చదువుకోకపోయినా అమోఘమైన తెలివితేటలు కలిగిన వ్యక్తి. రాజ్య పరిపాలనపై చాలా అవగాహన ఉంది. ఆమెకు పెళ్ళి జరిగిన కొత్తలో భర్త పెద్ద విజయరామరాజు విజయనగరంలో చేసిన పరిపాలన గురించి ప్రత్యక్షంగా చూసేది. కింది స్థాయి సిబ్బందితో ప్రవర్తించే పద్ధతులను గమనించేది. భర్త పరిపాలనా సంబంధమైన విషయాలను ఆమెతో అప్పుడప్పుడు చర్చించేవాడు. అందువల్ల చాలా విషయాలపై అవగాహన సంపాదించింది. రాజ్య పరిపాలన చేయడంలో లోటుపాట్లు గురించి బాగా అర్థం చేసుకుంది. మిత్రులుగా కనిపించి శత్రువులుగా ఎలా మారతారో ఆమెకు తెలుసు. అందుకే అనుకూల శత్రువులు ప్రతికూల మిత్రులు సంగతి, అర్థం చేసుకుని యుద్ధతంత్రాలుపై అవగాహనను పెంచుకుంది.

పెద్దవాడవుతున్న దత్తపుత్రుడు చిన విజయరామరాజుని పరిపాలనా దక్షుడిగా మారవలసిన అవసరాన్ని ఆమె గుర్తించింది. అతని నేపథ్యం గ్రామీణ ప్రాంతమైనందున ఇంకా బాల్య చేష్టలకు దూరం కాలేదని గమనించింది. దేశంలో కాలమాన పరిస్థితులు దారుణంగా ఉన్నాయి. బ్రిటిష్ పాలకులు తమ రాజ్యాన్ని విస్తరించుకోవడానికి రకరకాల ప్రయత్నాలు చేస్తున్నారు. చిన్న సంస్థానాలను తమలో కలుపుకోవడానికి కుయుక్తులు పన్నుతున్నారు. భారతదేశంలో చిన్న సంస్థానాల్లో ఉన్న సామంతరాజులను రకరకాల ప్రలోభాలకు గురిచేసి వారిని పెద్ద సంస్థానాలకు శత్రువులుగా తయారుచేస్తున్నారు. ఇటువంటి పరిస్థితుల్లో చిన విజయరామరాజు దక్షత కలిగిన పరిపాలకునిగా ఉండవలసిన అవసరాన్ని ఆమె గుర్తించింది.

భోజన సమయంలో చినరాజుతో ఈ విషయాలను చెప్పింది.

"బాబూ.. దేశంలో పరిస్థితులు బాగోలేవు, బ్రిటిష్ వారిలో సామ్రాజ్యకాంక్ష ఎక్కువ అవుతోంది. రాజ్యాలను కబళించడానికి రకరకాల ప్రయత్నాలు చేస్తున్నారు."

"అవును అమ్మయ్యా నేనూ వింటున్నాను. వేగుల సమాచారాలు ఎప్పటికప్పుడు నాకు అందుతున్నాయి"

"రాజు తన రాజ్యానికే కాకుండా ప్రజలందరికీ రక్షకునిగా ఉండాలి. అందుకోసం తనని తాను తీర్చిదిద్దుకోవాలి. ఆరోగ్యంగా, ధైర్యంగా, యుక్తితో పోరాటాలు చేయాలి. ఇందుకోసం సిద్ధంగా ఉండాలి. యుక్తవయస్సులోనే వీటికి శ్రీకారం చుట్టాలి"

తల్లి చంద్రయ్యమ్మ చెబుతున్న విషయాలు విజయరామరాజుకి ఒక్కొక్కటిగా అర్థం అవుతున్నాయి. తన మీద ఆశలు పెట్టుకున్న తల్లిమీద ఒక్కసారిగా అభిమానం పొంగుకుని వచ్చింది. ఇంతటి మహారాజ్య భారాన్ని తన భుజస్కంధాలపై పెట్టి రక్షణ బాధ్యత అప్పగించినందుకు తల్లిపై అభిమానం పొంగుకుని వచ్చింది.

"అమ్మయ్యా. మీరు చెబుతున్న విషయాలు చూస్తుంటే నామీద ఎన్ని ఆశలు పెట్టుకున్నారో అర్థం అయింది. మీ ఆశలను నెరవేర్చడానికి నా శాయశక్తులా ప్రయత్నిస్తాను" అన్నాడు ఆ మాటలు చెబుతున్నప్పుడు విజయరామరాజులో ఒకలాంటి ఆవేశం, పట్టుదల కనిపించాయి.

చంద్రయ్యమ్మ కూడా కొడుకులో అదే కాంక్షను ఆశించింది.

తర్వాత నెమ్మదిగా "చినరాజాగారూ.. మీమీద ఆశలు పెట్టుకున్నవారు నేను మాత్రమే కాదు. ఈ విజయనగర సంస్థానంలో మనల్ని నమ్ముకుని బతుకుతున్న వేలాదిమంది ప్రజలు కూడా ఉన్నారు. నాతోపాటు వారి గురించి కూడా మీరు ఆలోచన చేయాలి"

దూరంగా నిల్చుని ఉన్న దండనాయకుడు గోపాలరాజు దగ్గరికి వచ్చాడు.

సాధారణంగా రాజులు భోజనం చేస్తున్న సమయంలో ఎవరూ దగ్గర ఉండకూడదు. కానీ ఆ కుటుంబానికి దూరపు బంధువుగా కుటుంబ సభ్యునిగా ఎంతో సన్నిహితమైన వ్యక్తి గోపాలరాజు అతను విజయనగర సంస్థానంలో రక్షణ వ్యవహారాలు ఇతర సైనిక విషయాలను పర్యవేక్షిస్తుంటాడు.

గోపాలరాజు దగ్గరకు వస్తుండటం చూసి "ఏం?" అంటూ సందేహం వచ్చే విధంగా చూశాడు చినవిజయరామరాజు.

"ఇంతవరకు అమ్మగారు చెప్పిన విషయాలు మంచిగా ఉన్నాయి. వాటి గురించి తమరు ఆలోచించాలి." సలహా ఇచ్చిన మాదిరిగా చెప్పాడు గోపాలరాజు.

"అయితే నేను ఏం చేయాలి?"

"తమరు ఈ పెద్ద రాజ్యానికి అధిపతి. విజయనగర సంస్థానం అటు గంజాం సరిహద్దు నుంచి ఇటు తుని వరకు ఎన్నో కిలోమీటర్లు విస్తరించి ఉంది. విజయనగర రాజ్యంలో ప్రజలు సుఖిక్షంగా ఉండాలి. కప్పాలు కట్టాలి. అందుకు అనుగుణంగా పంటలను పండించుకోవాలి. రాజ్యానికి విధేయులుగా ఉండాలి. వారి సుఖ సంతోషాలను మనం చూడాలి. మన విజయనగర సంస్థానాన్ని స్వాధీనం చేసుకోవడానికి శత్రువులు పొంచి ఉన్నారన్న విషయం ఎప్పటికప్పుడు వేగులు సమాచారాన్ని అందిస్తున్నారు. ఈ రాజ్యాన్ని రక్షించవలసిన బాధ్యత మన మీద ఉంది. మీ పరిపాలన సజావుగా సాగాలి." గోపాలరాజు చెప్పాడు.

గోపాలరాజుకు ఆ కుటుంబంతో ఎంతో చనువు ఉంది. కానీ రాజ్యాధినేతగా ఉన్న యువకుడైన చిన విజయరామరాజుతో అంత సన్నిహితత్వం లేదు. అయితే రెండురోజుల క్రితం చంద్రయ్యమ్మ అతనితో సమావేశమై కొడుకు విషయంలో తీసుకోవలసిన చర్యలను చర్చించింది. ఉడుకు రక్తంలో ఉన్న చిన విజయరామరాజు తల్లి చెప్పిన విషయాలు పూర్తిగా వింటాడన్న నమ్మకం లేక గోపాలరాజు సహాయాన్ని తీసుకుంది. అందుకనుగుణంగానే భోజన సమయంలో అతను చినరాజాకు ఈ విషయాలన్నీ ముక్తసరిగా చెప్పగలిగాడు.

చాలాసేపు విజయరామరాజు ఏమీ మాట్లాడలేదు. చెప్పిన విషయాలు అర్థం అయ్యాయి. భోజనం ముగించాడు. పక్కనున్న వ్యక్తి తాంబూలం అందించాడు. అందుకని నోట్లో వేసుకుని విశ్రాంతి తల్పంలో కూర్చున్నాడు.

చినరాజా ఏదైనా మాట్లాడాలనుకున్నా ముఖ్యమైన విషయాలు తల్లికి చెప్పాలనుకున్నా ఆ విధంగా విశ్రాంతి కోసం ఏర్పాటు చేసిన పరుపులు పరిచిన తల్పంలో కూర్చుంటాడు. అది చూసి గోపాలరాజు రాజు దగ్గరికి వచ్చి నిల్చున్నాడు.

"గోపాలంబాబుగారూ.. ఇప్పుడు మనం ఏమి చేయాలి?" నెమ్మదిగా అడిగాడు విజయరామరాజు.

గోపాలరాజులో ఉత్సాహం వచ్చింది. చినరాజా మనసు ప్రశాంతంగా ఉందని సంతోషపడ్డాడు చెప్పవలసిన సమయం ఇదేనని "తమరు తక్షణం యుద్ధ విద్యలు నేర్చుకోవాలి. శత్రువు ఏ సమయంలో దాడి చేసినా ఎదుర్కోవడానికి సిద్ధంగా ఉండాలి. ఇందుకోసం

అవసరమైన యుద్ధ వ్యూహాలను తెలుసుకోవాలి. తమ శిక్షణ కోసం అన్ని యుద్ధతంత్రాలు తెలిసిన ప్రత్యేకమైన శిక్షకుణ్ణి రప్పించవలసిన అవసరం ఉంది. ఏమంటారు?”

“తప్పకుండా మీ ఆలోచన ప్రకారం చేయండి. మంచి కోసం అమ్మయ్య చెప్పినా మీరు చెప్పినా ఆచరించడానికి నేను సిద్ధంగానే ఉన్నాను” జవాబు కోసం చూడకుండా విజయరామరాజు లేచి నిల్చున్నాడు నెమ్మదిగా ముందుకు కదిలాడు.

యుద్ధ తంత్రాలలో శిక్షణ

సూర్యోదయం అయింది.

సూర్యకిరణాలు రామతీర్థం కొండలపై నుంచి పైపైకి వస్తూ అందంగా కనిపిస్తున్నాయి. విజయనగరం వీధుల్లో పుర ప్రజల హడావుడి ప్రారంభం అయింది. కోటముందునుంచి ఆవుల మందలు వెళుతున్నాయి.

చిన విజయరామరాజుకు యుద్ధ విద్యలు నేర్పించడానికి ఆ రోజు మంచి రోజుగా సిద్ధాంతులు నిర్ణయించారు. అందుకోసం కోటలో ఏర్పాట్లు జరుగుతున్నాయి. ప్రాతఃకాలంలో అయితే నేర్పించిన విషయాలు గుర్తుంటాయని అర్థం అవుతాయని ఆ ముహూర్తాన్ని ఖరారు చేశారు.

తెల్లని అంగీతో చిన విజయరామరాజు సిద్ధమయ్యాడు.

నూనూగు మీసాలతో నూతనంగా యవ్వనంలోకి ప్రవేశిస్తున్నాడు. శరీరంలో ధృఢత్వం పెరుగుతున్నట్లుగా ఉంది. చూపులో తీక్షణత ఉంది రాజుల పౌరుషం అతనిలో తొణికిసలాడుతోంది.

సూర్యోదయం సమయం ప్రశాంతంగా ఉంది.

విజయనగరం కోట ముఖద్వారం. దీనిని బ్రిటిష్ వారు స్వాధీనం చేసుకోవడంతో యుద్ధానికి శ్రీకారం జరిగింది. యుద్ధం 1794 లో జరిగితే, అంతకు ముందుగానే ఈ కోట నిర్మాణం జరిగిందని చారిత్రక అంశాలు తెలియచేస్తున్నాయి. ఈ కోట ఎంతో విశాలంగా ఉంటుంది. ప్రస్తుతం ఈ కోటను వివిధరకాల విద్యాలయాలను నిర్వహించడానికి సంస్థానాధీశులు అందించారు.

గోపాలరాజు, కుమందాను తదితరులంతా అక్కడకు చేరుకున్నారు.

విజయనగరంలో చిన విజయరామరాజుకి రక్షణ కోసం ఆరువందలమందితో కాల్యలగాలు ఉన్నాయి. వీరిని పర్యవేక్షించడానికి యాభై మందికి ఒకరు చొప్పున నాయకులు వారిని నియంత్రించడానికి ముగ్గురు విభాగ అధ్యక్షులు వారిపైన సైనిక సేనానులు వారిపైన దండనాయకులు ఉన్నారు. వీరంతా ప్రతిరోజూ కోటకు వచ్చి హాజరు వేయించుకోవాలి. తమ శరీర ధారుఢ్యాన్ని ఎప్పటికప్పుడు సంరక్షించుకుంటూ ఆరోగ్యాన్ని కాపాడుకోవాలి.

వీరిలో కొంతమంది గ్రామాల్లోకి వెళ్ళి రైతులనుంచి కట్టవలసిన కప్పాలను ఇనాం సొమ్మును వసూలు చేసి ఖజానాకు జమ చేస్తుంటారు. ఆ విభాగాన్ని పర్యవేక్షించడానికి కొంతమంది అదనపు సిబ్బంది ఉన్నారు.

వీరిలో అత్యధికులు ఆ రోజు అక్కడికి విచ్చేశారు.

ముందుగా వారికి కర్రసాము కత్తిసాము గరిడీ తిప్పడం,

ఇనుపడాలుని పట్టుకుని శత్రువు విసిరే కత్తి విసుర్లను తప్పించుకోవడం వంటి విన్యాసాలను ప్రదర్శించారు.

కోట మధ్యలో విశాలమైన స్థలంలో ఈ కార్యక్రమాలు ఏర్పాటు చేసారు. అక్కడ వాతావరణం ఎంతో గంభీరంగా ఉంది. సాధారణంగా యుద్ధం వచ్చే సమయంలో సైన్యం అంతా ముందుగా ఇటువంటి కవాతులు చేస్తారు. ఆ సమయంలో వారికి ధైర్యాన్ని నూరిపోయడంతో బాటు యుద్ధంలో శత్రువుని ఎలా తుదముట్టించవచ్చో వ్యూహాలను కూడా తెలియజేస్తారు.

ఆరోజు ఏర్పాటు చేసిన కార్యక్రమాలు, సైనిక విన్యాసాలు యుద్ధానికి సన్నద్ధ అవుతున్న వాతావరణాన్ని తలపింపజేస్తున్నాయి.

అటువంటి కార్యక్రమాలన్నీ సైన్యాధ్యక్షుడి ఆధ్వర్యంలో జరుగుతుంటాయి.

ఆ రోజు కూడా అన్ని కార్యక్రమాలు ఏర్పాటయ్యాయి.

విజయరామరాజు వీటిని ఆసక్తిగా తిలకిస్తున్నాడు. అతనికి జరుగుతున్న విన్యాసాలు ఉత్సాహాన్ని కలిగిస్తున్నాయి. సైన్యాధ్యక్షులు, ఇతర దండనాయకులు అక్కడ ఉన్నారు సైనికులు చేస్తున్న వివిధ రకాల విన్యాసాలను పరిశీలిస్తుంటే ఇవన్నీ తనకూ రావల్సిన అవసరం ఉందని నేర్చుకోవల్సిన ఆవశ్యకత ఉందని అనుకున్నాడు.

అదే విషయాన్ని గోపాలరాజుని పిలిచి అడిగాడు.

"యుద్ధం జరిగినప్పుడు మేము కూడా కత్తి, డాలూ పట్టుకోవాలా?" అని

ఆ మాటలు అతని బాల్యపు పోకడలను సూచించినట్లు గోపాలరాజు గుర్తించాడు

విజయరామరాజు మాటలకు సమాధానం చెప్పకుండా "ఈరోజు ఈ కార్యక్రమం ఏర్పాటు చేయడానికి కారణం మీకు అన్ని రకాల విద్యలను నేర్పించాలని కాదు. యుద్ధ విద్యలు ఏ విధంగా ఉంటాయో తెలుసుకుంటారని రప్పించాం. సైనికులు యుద్ధం చేస్తారు. మీరు చేయిస్తారు. అంతేకానీ మీరు కత్తిపట్టుకుని యుద్ధరంగంలో దిగనవసరంలేదు. కానీ యుద్ధం ఎలా జరుగుతుందో తెలుసుకోవలసిన అవసరం తమకు ఉంటుంది. అందుకే ఈ యుద్ధ విన్యాసాలు" అన్నాడు.

ఆ తర్వాత అక్కడున్న సైనికులకు సంబంధించిన విషయాలను, వివరాలను చిన విజయరామరాజుకు వివరించారు. సైన్యం ఎంతమంది ఉన్నారో వారు చేసే విధులు ఎటువంటివో వారిని ఎవరు పర్యవేక్షిస్తుంటారో మొదలైన విషయాలను తెలియజేశారు.

విజయరామరాజు కోసం ప్రత్యేకంగా వచ్చిన వ్యక్తి దూరంగా కూర్చుని విన్యాసాలను పరిక్షిస్తున్నాడు. అతను దివాణానికి వచ్చిన తర్వాత ముందుగా విజయరామరాజుని పరిచయం చేసుకున్నాడు. తర్వాత విన్యాసాలు చూడటంలో నిమగ్నమయ్యాడు.

మధ్యాహ్నం సమయం వరకు అన్ని రకాల విన్యాసాలు జరిగాయి.

తర్వాత ఆ వ్యక్తిని దివాణం సిబ్బంది విజయరామరాజు దగ్గరికి తీసుకుని వచ్చారు. అతను వినయంగా మరోసారి నమస్కారం చేశాడు. చిన్నవాడైనా విజయరామరాజు అతని వందనాన్ని స్వీకరించి దగ్గరగా ఉన్న కుర్చీలో కూర్చోమని అన్నాడు.

చాలా విషయాలు మాట్లాడిన తర్వాత ఆ వ్యక్తి "తమ సైన్యంలో ఎంతోమంది ధృఢకాయులు ఉన్నారు. యుద్ధ సమయంలో వారిని సన్నద్ధం చేయవలసిన అవసరం విజయనగరం సంస్థానంపై ఉంది" అన్నాడు.

"వారికి ఇంకా ఏమేమి అవసరం ఉంది?"

"ప్రస్తుత పరిస్థితుల్లో కత్తి యుద్ధాలు మల్లయుద్ధాలు అవసరం తగ్గతోంది. ఫిరంగిలు వాడటంలో ఈస్టుఇండియా కంపెనీకి చెందిన బ్రిటీష్ వారు ఆరితేరి ఉన్నారు. ఆ రకమైన యుద్ధసామాగ్రిని కూడా తమరు సిద్ధం చేసుకోవాలి. వాటిని వినియోగించే నిపుణులను కూడా సైన్యంలో చేర్చుకోవాలి. తమరు కూడా అన్ని విషయాలు తెలుసుకోవాలి"

విజయరామరాజు చిన్నగా నవ్వి "అందుకే కదా తమర్ని రప్పించింది" అన్నాడు

"శిక్షణకు మీరు సిద్ధమేనా?"

విజయరామరాజు అభావంగా అతనివైపు చూస్తూ "తమకు వసతి ఏర్పాట్లు ఉన్నాయి. మీ ప్రయత్నాలు మీరు చేయండి" అంటూ కోట లోపలనున్న వసతి మందిరం వైపు సాగిపోయాడు.

ఆ వ్యక్తిని విజయరామరాజు సహాయకులు ముందుకు తీసుకుని వెళ్ళారు. ఆ రోజు విన్యాసాలకు విరామాన్ని ప్రకటించి సైనికులను శిబిరాలకు తరలించారు.

సూర్యుడు నడినెత్తిన ఉండటంతో కిరణాలు చురచురలాడుతున్నాయి.

ఆరోజు ఆనాటి కార్యకలాపాలకు విరామాన్ని ప్రకటించారు.

ఎవరి మట్టుకు వారు వెళ్ళిపోయారు

విజయరామరాజుకు దివాణంలో విశ్రాంతి మందిరంలోకి దారితీసాడు.

యుద్ధవీరులు తయారుకావాలి

"దేశంలో చిన్న రాజ్యాలు ఎక్కువగా ఉండటం వల్ల ఎవరికి వారు రక్షణ ఏర్పాట్లు చేసుకోవాలి. అంతర్గత రక్షణతోపాటు బ్రిటిష్ వారి దాడుల నుంచి రక్షణ పొందడానికి ప్రయత్నాలు చేయాలి. అందుకోసం ప్రతిరాజ్యంలో యుద్ధవీరుల్ని ప్రత్యేకంగా తయారుచేసుకోవాలి. యుద్ధతంత్రాలు తెలిసినవారు, వీరమరణం పొందడానికి కూడా వెనుకాడని వీరులు ఎక్కువమంది ప్రతిరాజ్యంలోనూ ఉండాలి. అటువంటప్పుడు ఆ రాజ్యం శత్రువులనుంచి ఎటువంటి భయం లేకుండా సురక్షితంగా ఉండగలుగుతుంది" ప్రధాన దివాన్ బుర్రా బుచ్చెన్న చెప్పేవాడు.

ఈ విషయాలను వింటుంటే విజయరామరాజుకు నిజమే అనిపించింది. ఏ రాజ్యానికైనా ఇటువంటి పరిస్థితి ఉండాలి. ఇందుకోసం ప్రయత్నాలు కూడా చేయాలి. పెద్ద సామ్రాజ్యంగా, ఆస్థలు.. అంతస్తులు ఎక్కువగా ఉన్న సుభిక్షమైన దివాణంగా పేరు పొందిన విజయనగరం విషయంలో జాగ్రత్తలు తీసుకోవలసిన అవసరం కూడా ఉందని భావించాడు.

విజయనగరం కోటలో ప్రత్యేక సమావేశం జరుగుతోంది.

ఆ సమావేశం విజయనగరానికి రక్షణ కల్పించవలసిన పరిస్థితుల్ని చర్చించడానికి, సలహా సూచనలు పొందడానికి వివిధ ప్రాంతాలనుంచి ప్రత్యేకంగా పిలవబడిన వారితో జరుగుతున్న కీలకమైన సమావేశమది. ఆ కార్యక్రమంలో పాల్గొనడానికి వచ్చిన వారు చాలా ముఖ్యులు యుద్ధ తంత్రాలలో నైపుణ్యం కలిగినవారు. విజయనగరం సంస్థానానికి ఆస్తులు వారికి తోడుగా విజయనగరం సంస్థానంలో సైన్యాన్ని నడిపించే దండ నాయకులు కీలకమైన మరెంతో మంది ఆ సమావేశానికి హాజరయ్యారు. వారిలో సామంతరాజులు కూడా ఉన్నారు.

ఒక్కోరు చెబుతున్న విషయాలను, సలహాలను విజయరామరాజుకు సన్నిహితంగా మెలిగే వ్యక్తులు రాసుకుంటున్నారు. విజయనగరంలో ఉన్న సైనికులకు వివిధ విషయాలలో తర్ఫీదు ఇవ్వడానికి వచ్చిన వారు కూడా తమకు తోచిన సలహాలను ఇస్తున్నారు.

"మీరు చెప్పిన విషయాలు నాకు కొంతవరకు అర్థం అవుతున్నాయి. ఈ దేశంలోనే అతి పెద్ద సంస్థానంగా పేరు పొందిన విజయనగరం గురించి అందరూ ఎన్నో ఆశలు పెట్టుకున్నారు. ఈ ప్రాంత ప్రజల రక్షణ కోసం వారు మన మీద ఉంచిన నమ్మకాన్ని నిలబెట్టడం కోసం మనం ఎంతో కృషి చేయవలసిన అవసరం ఉంది. నేను ఏమి చేయాలో సెలవియ్యండి.. మీ అభిప్రాయాలకు ఎంతో

విలువ ఉంటుంది. సందేహం లేకుండా ఎవరు ఏమి అనుకుంటారోనన్న బెరుకు లేకుండా చెప్పండి" విజయరామరాజు వచ్చిన వారిని అడిగాడు.

"ఇంగ్లండు దేశం నుంచి వచ్చిన తెల్లదొరలు ఈస్టుఇండియా పేరుతో కంపెనీని నెలకొల్పి ఇప్పటికే అనేక సంస్థానాలపై కన్ను వేశారు. చిన్న దివాణాలను స్వాధీనం చేసుకోవడానికి ప్రయత్నాలు చేస్తున్నారు. కొన్నింటిని తమ ఆధీనంలోకి తీసుకున్నారు. మనం సాగు చేసుకుంటున్న భూములకు వారికి కప్పాలు కట్టాలని ఆంక్షలు విధిస్తున్నారు. చిన్న సంస్థానాలను తమ చెప్పు చేతుల్లో ఉంచుకోవాలనుకుంటున్నారు. వారి అధికార కాంక్షను మనం సమర్థంగా ఎదుర్కోవాలి"

"ఎలా?"

"రాజుల్ని చిన్నచూపు చూసే తెల్లదొరలు ఎక్కువమంది అయ్యారు. ఇక్కడి రాజుల్ని అంచనా వేస్తున్నారు. పేరులోనే పౌరుషాలు తప్పా వాస్తవంలో కాదని కొంతమంది ఇక్కడివారే వారికి చెబుతుండటం వల్ల తలెత్తిన పరిస్థితి ఇది. ఈ దేశంలో ముఖ్యంగా తెలుగునేలలో రాజ్యపాలకులంతా విలాసాలతో మునిగితేలేవారని వారి కింద ఉన్న సైన్యం కూడా ఎటువంటి శిక్షణ లేకుండా కేవలం పనివారిగా ఉంటున్నారని అనుకుంటున్నారు. మన సంస్థానాలలో కొంతమంది అలా ఉండవచ్చు. కొన్ని దివాణాలను చూస్తే ఆ విషయం నిజమే అనిపిస్తుంది. కానీ విజయనగరం సంస్థానం ఆ విధంగా లేదని మనం నిరూపించాలి.."

"ఈ పరిస్థితిలో ఏమి చేస్తే బాగుంటుంది. మనని మనం మెరుగుపరుచుకోవడానికి ఏం చేయాలి. మన వనరులేమిటి మన అవసరాలేమిటో తమరు గుర్తించారా గోపాలం బాబుగారూ?" నెమ్మదిగా విజయరామరాజు ప్రశ్నించాడు.

మహారాజు తనని సలహా అడగడంలో అంతవరకు రసవత్తరంగా జరుగుతున్న సంభాషణ ఒక్కసారి గోపాలరాజు వైపు తిరిగింది. ఇటువంటి విషయాలపై కొంతవరకు అవగాహన ఉన్నా తన సలహాపై ప్రభువుల వారు నమ్మకం ఉంచినందుకు కించిత్ గర్వంగా అనిపించింది. వెంటనే గొంతుని సవరించుకుని "చాలామంది రకరకాల సలహాలు ఇస్తున్నారు. తుని నుంచి వచ్చిన దివాన్ వత్సవాయి వీరాజుగారు చెప్పిన విషయాలు బాగున్నాయి. సమంజసం అనిపిస్తున్నాయి. సైన్యానికి మెలుకవలు నేర్పించడానికి వచ్చిన సులేమాన్ సాబ్ కూడా మరఫిరంగుల గురించి చెప్పారు. వాటి వినియోగం, కొనుగోలు చేయవలసిన అవసరం ఎంతో ఉంది. ఇంకా పెద్దలు రకరకాలు సూచనలు చేస్తున్నారు. వారంతా విజయనగరం సంస్థానం బాగుండాలని సుభిక్షంగా ఉండాలని కోరుకుంటున్నవారే. అటువంటి వారి ఆలోచనలకు ఎంతో సంతోషం కలుగుతోంది. సువిశాలమైన విజయనగరం కోట, ఈ దివాణం అన్నీ మన ఆధీనంలోనే ఉండాలి. మన రాజుల పౌరుషం నిలబెట్టాలి. మనం మరొకరికి ముఖ్యంగా ఆంగ్ల ముష్కరులకు బానిసలుగా మారకూడదన్న సంకల్పం అందరిలోనూ కలిగించాలి. ఈ సమావేశానికి విచ్చేసిన రాజులకు సామంతరాజులకు ఇతర ఆత్మీయులకు ప్రతివారికీ విజయనగరం మహారాజా వారి తరపున కృతజ్ఞతలు చెప్పుకుంటున్నాను."

"అభినందనలు కాదు. విషయం ముందు చెప్పండి" విజయరామరాజు గోపాలరాజుకు చురక అంటించారు.

విజయరామరాజుకు ఉన్న చిరుకోపం గురించి గోపాలరాజుకి బాగా తెలుసు అందువల్ల అంతకన్నా తను ఎక్కువ మాట్లాడకూడదని అనుకుని "ఏమి చేయాలన్న విషయం పెద్దలందరికీ తెలుసు. వ్యూహాన్ని చెప్పండి. దానిని తూచా తప్పకుండా ఆచరించడానికి అందరూ సిద్ధంగా ఉంటాం" అని చెప్పి పక్కకు వెళ్ళిపోయాడు.

"మనని మనం రక్షించుకోవాలి. మన స్వతంత్రతను మనం కాపాడుకోవాలి. ఇందుకోసం ఆర్థిక అంగబలాలు మన సంస్థానానికి ఎంతో అవసరం. అంగబలం ఉన్నా అది సమర్థవంతంగా పనిచేయాలి. ఉన్నవారు కేవలం తమ ఉపాధికోసం పని చేస్తున్నారని కాకుండా

విజయనగరం సంస్థానం కోసం తాము పనిచేస్తున్నామని అనుకునే విధంగా ఉండాలి. వారిలో వీరత్వం పొంది ప్రవహించాలి. అటువంటప్పుడు ఎంత బలవంతుడైన శత్రువు దాడి చేసినా ఎదుర్కోగలుగుతాం. శత్రువు కూడా భయపడతాడు.”

“మన తక్షణ కర్తవ్యం ఏమిటి?”

“వీరుల్ని తయారుచేయాలి”

“ఉన్నవారంతా విజయనగరం వీరులే కదా”

“మన సైనికులను మనం వీరులుగానే భావిస్తాం. మన సైనికులు అన్ని నైపుణ్యాలను తెలుసుకుని యుద్ధవీరులుగా తయారు కావల్సిన అవసరం ఉంది. ఇందుకోసం ప్రత్యేకంగా కృషిచేయాలి. అందుకు అనుగుణంగా దేశభక్తి మహారాజు పట్ల ప్రభుభక్తి కలిగిన వారిని సైనికులుగా నియమించుకోవాలి. విజయనగరం దివాణంలో సైనికులందరినీ యుద్ధవీరులుగా తీర్చిదిద్దవలసిన అవసరం ఉంది.”

“అవును.. యుద్ధవీరుల్ని తయారు చేయాలి”

వారికి యుద్ధతంత్రాలను నేర్పించాలి. ఓటమి ఎరుగని ధీరులుగా వారిలో ధైర్యాన్ని నూరిపోయాలి. విజయనగరం సంస్థానంలో పటిష్టమైన సైనిక బలం ఉందన్న నమ్మకాన్ని అందరికీ కలిగించాలి. అందరిలోనూ ధృఢమైన ఆలోచనలు..

విజయనగర సంస్థానాన్ని ఈస్టుఇండియా కంపెనీ సైన్యాన్ని ఎదుర్కోనే పటిష్టమైన సైనిక సామర్థ్యం కలిగిన రాజ్యంగా తయారు చేయాలని అక్కడున్నవారందరిలో ధృఢమైన సంకల్పం ఏర్పడింది.

విజయరామరాజు అంతరంగ మధనం

విజయనగరం కోట

కోటలో దూరంగా ఒక పక్క అంతరంగ మందిరం. ఒంటిస్థంభం మేడ మాదిరిగా ఉంటుంది. ఆ వైపు ఎవరూ వెళ్ళరు. రాజుగారు ఆ మందిరానికి అప్పుడప్పుడూ వస్తుంటారు. మనసు బాగోలేనప్పుడు, ఆలోచనలు మనసుని కలవరపెడుతున్నప్పుడు, తీవ్రమైన సమస్య ఎదురై గుండె గొంతులో బాధ కలవరపెడుతున్నప్పుడు ఆ మందిరం అవసరం పడుతుంది.

ఏడాదికి నాలుగైదుసార్లు మాత్రం అందులో విశ్రాంతికి

కోట లోపల అంతరంగిక మందిరం. ఈ మందిరంలోనే చిన విజయరామరాజు ఎక్కువగా ఉండేవారు. ఇక్కడి నుంచే పరిపాలన చేసేవారు. ఈ మందిరం విజయనగరం కోట లోపల భాగంలో ఉంది. ఇక్కడికి వెళ్లాలంటే నాలుగైదు భవనాలను దాటుకుని వెళ్లవలసి ఉంటుంది.

విజయరామరాజు వస్తుంటారు. అయినా దాని నిర్వహణ నిత్యం ఉంటుంది. అందులో సిబ్బంది నిరంతర పని చేస్తుంటారు. ఎప్పుడూ శృభంగా ఉంచుతారు. విజయరామరాజుగారు ఏ సమయంలో అక్కడికి

వస్తారో, ఆయన ఆలోచనలు ఎలా ఉంటాయో తెలియనందువల్ల నిత్యం అప్రమత్తంగానే ఉంటారు.

ఉదయాన్నే రాజుగారి వ్యక్తిగత సహాయకుని నుంచి కబురు వచ్చింది. మందిరానికి వస్తున్నారని దాని సారాంశం. ఆ కబురు అందిన వెంటనే మందిరంలో పనిచేసే సిబ్బంది అవసరమైన పనులు చేయడానికి సమాయత్తం అయిపోయారు. రాజుగారికి ఎప్పుడు ఏ అవసరం వస్తుందో తెలియనందువల్ల అవసరమైన అన్ని ఏర్పాట్లు చేశారు. మందిరంలో అత్యవసరంగా కావల్సిన సదుపాయాలను సమకూర్చారు.

విజయరామరాజు ఆ మందిరానికి విచ్చేశారు.

ఎప్పుడు ఏ అవసరం వస్తుందో తెలియనందువల్ల ముఖ్యమైన సిబ్బందిని అందుబాటులో ఉండటానికి అన్ని ఏర్పాట్లు జరిగిపోయాయి. వివిధ పనులకు నియమించబడిన సహాయక సిబ్బంది కూడా అందుబాటులోకి వచ్చారు.

మందిరంలోకి వచ్చిన చిన విజయరామరాజు అక్కడ ప్రత్యేకంగా ఏర్పాటు చేసిన మెత్తని ముఖమల్ పరుపులు పరిచిన తల్పంపై ఆసీనులయ్యారు. ఎదురుగా గోడలపై తైలవర్ణ చిత్రపటాలు ఉన్నాయి. వాటిని చూస్తుంటే ఆలోచనలు రాజ్యపరిపాలన చుట్టూ తిరిగాయి. రాజ్యంలో అంతవరకు సజావుగా ఉన్న పరిస్థితులు ఒక్కసారి తిరగబడుతున్నట్టు అనిపిస్తోంది. దివాణంలో ఉన్న వారందరూ రకరకాల సలహాలు ఇస్తున్నారు. రాజ్యాన్ని పటిష్టంగా ఉంచాలని యుద్ధవీరుల్ని తయారు చేయాలని సూచనలను చేస్తున్నారు. వీటన్నింటిని వింటుంటే విజయనగరం సంస్థానం పరిస్థితి నానాటికీ తీసికట్టుగా తయారవుతుందా అన్న అనుమానాలు అతనిలో కలుగుతున్నాయి.

అసలు ఎందుకు ఈ పరిస్థితి ఏర్పడింది?

రానున్న కాలం సజావుగా ఉంటుందా లేదా? ఆందోళనలు అలజడులతో కకావికలం అవుతుందా తెలియడంలేదు. రాజ్యంలో అంతర్గత సంఘర్షణలు జరుగుతున్నాయేమో తెలియడంలేదు. బ్రిటీష్ వారి పరిపాలన దేశంలో వేళ్ళూనుకుంటోంది. చాలామంది వారి విధానాలను ఆకర్షితులవుతున్నారు. ఒకవేళ ఎవరైనా ఎదురు తిరిగినట్లయితే వారిని తమ తోవలోకి తెచ్చుకోవడానికి సామ, బేధ, దాన, దండోపాయాలను ప్రయోగించడాయనికి సిద్ధపడుతున్నారు.

ఇటువంటి పరిస్థితుల్లో ఏమి చేయాలి ఎలాంటి చర్యలు తీసుకోవాలి. తన భుజస్కుంధాలపై పెట్టుకుని విజయనగర సంస్థానాన్ని నడిపించవలసిన అవసరం ఎంతైనా ఉందని విజయరామరాజుకు అనిపించింది. యుద్ధవీరుల్ని తయారు చేయాలని కొంతమంది ఇచ్చిన సలహాలు బాగున్నాయి. వాటిని అమలు చేయడానికి ప్రయత్నాలు చేయాలి. ఇందుకోసం కొంతమంది వీరుల్ని ఎంపిక చేయాలి. ఉన్నవారిలో నమ్మకస్థులను గుర్తించాలి. వారికి ధైర్యంతోపాటు శత్రువులను ఎదుర్కొనే పోరాటాలను నేర్పించాలి. యుద్ధవ్యూహాలను తెలియజేయాలి. ఇవన్నీ చేయడానికి ఆర్థిక బలం ఉండాలి. ఖజానాలో ఉన్న నగదు, సంస్థానం నిర్వహణ విషయాలకు ఇతర ఖర్చులకు సరిపోతోంది. అందువల్ల రక్షణ కోసం ప్రత్యేకమైన ఏర్పాట్లు చూడవలసిన అవసరం ఉందని అనిపించింది.

ఆలోచనలు తలని వేడెక్కిస్తున్నాయి.

విజయరామరాజు అంతవరకు ఈ కోణంలో ఆలోచన చేయలేదు. విజయనగరం వంటి అతి పెద్ద సంస్థానానికి దత్తుడిగా రావడం వల్ల బోగభాగ్యాలు సాంతమవుతాయని అందరూ అనుకున్నారు. తనకు కూడా అనిపించింది. తన బంధువర్గం కూడా ఆ రకంగానే ఆలోచనలు చేసింది. అయితే పరిస్థితి ప్రస్తుతం అందుకు విరుద్ధంగా ఉంది. తాను ఇక్కడికి వచ్చినప్పటికీ ఇప్పటికీ ఎన్నో మార్పులు చోటు చేసుకున్నాయి. పన్నెండేళ్ళ వయసులో తాను ఈ దివాణానికి వచ్చినప్పుడు చాలా విషయాలు తెలిసేవి కాదు. అమ్మయ్య చంద్రయ్యమ్మ చాలా వ్యవహారాలు చూసుకునేవారు. ఆ తర్వాత నుంచి క్రమక్రమంగా పరిస్థితులు మారుతున్నాయి. తన వయస్సుతోపాటు దివాణంలో నిర్వహణ విషయాలు కూడా పెరిగిపోయాయి. కొత్తకొత్త విధానాలు వచ్చాయి. రాజ్యపాలకునిగా ఉంటూ పెద్దవాడవుతున్న తనతోపాటు సమస్యలు కూడా పెద్దవిగా తయారయ్యాయి.

ఇంతకుముందు తనని అందరూ నడిపించేవారు. ఇప్పుడు తానే అందర్ని నడిపించవలసిన పరిస్థితులు ఏర్పడ్డాయి. తనకు ఎందరో సలహాలు ఇస్తున్నా తన సలహా సూచనలు ఉంటేనే పనులు జరుగుతున్నాయి. తన చూపుకోసం, ఆజ్ఞ కోసం ఎదురుచూసేవారే అందరూ కనిపిస్తున్నారు. ఏ నిర్ణయం దానికి తనదే పూర్తిబాధ్యతగా ఉంటోంది. ఈ పరిస్థితుల్లో ఏమి చేయాలి అర్థంకాని అయోమయం చుట్టుముడుతోంది.

ఆలోచిస్తున్న విజయరామరాజుకు ఎదురుగా ఉన్నదంతా శూన్యంగా కనిపిస్తున్నట్లుగా ఉంది ఆలోచనలు మనసు చుట్టూ కారుమబ్బుల్లా ముసురుకుంటున్నాయి. ఏ నిర్ణయం తీసుకోవాలో అర్థంకావడంలేదు.

ఆ మందిరంలో రాజుగారికి ఏర్పాట్లు చూడవలసిన పరిచారకుడు మెల్లగా అక్కడికి వచ్చాడు అతని చేతిలో టీ కెటిల్ ఉంది. కాశ్మీరు నుంచి ప్రత్యేకంగా రప్పించిన తేయాకుతో తయారు చేసిన టీ ని అక్కడ టేబుల్పై పెట్టి నిలుచున్నాడు.

సాధారణంగా పరిచారికలు కప్పులో టీ డికాషనులో అవసరమైనంత చక్కెర కలిపి అందిస్తుంటారు. అతను ఆ పని చేయడానికి అక్కడ నిలుచున్నాడన్న విషయం తెలిసి "వెళ్ళు" అన్నట్లు రాజుగారు చూపుతోనే ఆదేశించారు.

ఆ పరిచారకుడు అక్కడినుంచి తప్పుకున్నాడు.

తర్వాత విజయరామరాజు వేడివేడి టీని కప్పులో వేసుకుని అందుకున్నాడు. పాగలు కక్కుతున్న తేనీరు నోట్లోకి వెచ్చగా దిగుతుంటే మనసు కాస్త స్థిమితపడినట్లు అనిపించింది.

టీ తాగడం పూర్తి అయినట్లు గమనించిన ఆ పరిచారకుడు తాను తీసుకుని వచ్చిన సామగ్రినంతా టేబుల్పైనుంచి తొలగించాడు. దానిని శుభ్రం చేసి నిశ్శబ్దంగా తీసుకుని బైటికి వెళ్ళిపోయాడు.

టీ తాగిన తర్వాత విజయరామరాజుకు తన ఆలోచనలకు కాస్త స్పష్టతవచ్చినట్లు అనిపించింది. మందిరంలో అటూ ఇటూ పచార్లు చేసి. "ఎవరక్కడ?" అంటూ పిలవగానే ఇద్దరు వ్యక్తులు వచ్చారు. "గోపాలంబాబుగారు ఎక్కడ ఉన్నారు? మందిరానికి రమ్మనండి."

ఆయన మాట పూర్తికాకముందే వారు అక్కడినుంచి హడావుడిగా కదిలి ముందుకు వెళ్ళిపోయారు.

గాడిలోకి రానున్న పరిపాలన

చిన విజయరామరాజు పిలుపునందుకుని వివిధ ప్రాంతాలలో ముఖ్యులైన రాజులంతా విజయనగరం వచ్చి సమావేశమయ్యారు. కోటలో ఉన్న సమావేశం మందిరంలో వాతావరణం గంభీరంగా ఉంది. విజయగోపాలరాజు, రామచంద్రరాజు, చినవీరభద్రరాజు, రాఘవరాజు, నీలాద్రిరాజు, పెదకృష్ణమాజు, నర్సరాజు తదితరులంతా చేరారు. విజయరామరాజు కుర్రవాడైనప్పటికీ తమను సంప్రదించడానికి ముందుకు రావడం వారికి ఆనందంగా అనిపించింది.

సమావేశం ప్రారంభం అయింది.

సామంత రాజులతో పాటు దండనాయకులు ఇతర రక్షణ వ్యవహారాలు చూసే పెద్దలు చాలామంది వచ్చారు. సమావేశ మందిరంలో వారికి కూర్చోవడానికి ప్రత్యేకమైన ఆసనాలను ఏర్పాట్లు చేశారు.

పరిచయాల అయి అల్పాహారాలు తీసుకున్న తర్వాత విజయరామరాజు వచ్చిన రాజులందరినీ ఉద్దేశించి మాట్లాడుతూ.. "రెండు రోజులుగా విజయనగరం సంస్థానం భవిష్యత్తు గురించి ఆలోచిస్తున్నాను. ఇటీవల కోటలో యుద్ధవిద్యల విన్యాసాల అనంతరం జరిగిన సమావేశంలో కొంతమంది కొన్ని సూచనలు చేశారు. ఈ రాజ్యాన్ని పరిరక్షించడానికి దీనిని పటిష్టం చేయడానికి వచ్చిన సలహాలను ఎంతో విలువైనవిగా భావిస్తున్నాను. అవి చాలా బాగున్నాయి. నాకు నచ్చాయి. వాటిని ఆచరించడానికి అనుసరించవలసిన మార్గాల కోసం ఆలోచిస్తున్నాను. ఏదో చేయాలని కాకుండా ఏదైనా చేయాలి. అనే విధంగా మనం ముందుకు వెళ్ళాలి." అన్నాడు.

చిన విజయరామరాజు విజయనగరం సంస్థానం గురించి ఆలోచిస్తున్న విధానం అక్కడికి వచ్చిన వారికి ఎంతో నచ్చింది. నీలాద్రిరాజు లేచి "బాబూ.. తమరు మా చిరంజీవి కన్నా చిన్నవారు. అయినా మీ ఆలోచనలు చాలా ఉన్నతంగా ఉన్నాయి. ఈ

విజయనగరం సంస్థానం మీ బావాజీ (పెదవిజయరామరాజు) చనిపోవడంతో ఏమైపోతుందోనని ఈ చుట్టుపక్కల రాజులంతా చాలా ఆందోళన చెందారు. కానీ మీ ఆలోచనలు... మీ దృక్పథం చూస్తుంటే మళ్ళీ మాలో ఆశలు చిగురిస్తున్నాయి" ఉద్వేగంతో చెప్పాడు.

నీలాదిరాజు మాటలకు అక్కడికి వచ్చినవారు అందరూ హర్షం వ్యక్తం చేస్తూ చప్పట్లు చరిచారు. కొంతమంది "నిజం..నిజం.. నీలాదిబాబు చెప్పింది ముమ్మాటికీ నిజం" అన్నారు.

జామి, అలమండ ప్రాంతానికి చెందిన రాజులు కూడా "చినరాజా చాలా ధైర్యవంతులు. ఈ రాజ్యాన్ని బాగా ముందుకు తీసుకుని వెళ్ళగలరు" అన్నారు.

పక్షిరాజు అనే చిన్న సామంతరాజు లేచి "విజయనగరం సంస్థానాన్ని రక్షించడానికి ప్రస్తుతం ఉన్న సైనికులతోపాటు యుద్ధ విద్యలు నేర్చిన కనీసం రెండు వందలమంది వీరుల అవసరం ఉంది. ఇటువంటి వారిని తక్షణం తయారు చేయాలి విజయనగరం కోట చుట్టూ ఉన్న కందకం మరింత పటిష్టం చేయాలి. శత్రు మూకలు ముందుకు రాకుండా ఆ కందకంలో మొసళ్ళను పెంచాలి. అందుకోసం అవసరమైన చర్యలు తీసుకోవాలి చినరాజావారితోపాటు ఇతర రాజులంతా ఆలోచనలు చేయాలి" సూచించాడు.

అతని సూచనను అందరూ అంగీకరించారు.

సంస్థానం పరిధిలో సుదూర ప్రాంతాల నుంచి వచ్చిన సామంతరాజులు, బంధువర్గానికి చెందిన వారు ఇచ్చిన రకరకాల సూచనలు సలహాలను విజయనగరం దివాణం పెద్దలు స్వీకరించారు. వాటిని ఆచరణలో పెట్టడానికి వీలుగా నమోదు చేసుకున్నారు.

విజయరామరాజు వయస్సులో చిన్నవాడు అయినప్పటికీ అవగాహన కలిగిన వ్యక్తి. చెప్పిన విషయాలను అర్థం చేసుకున్నాడు. ప్రస్తుత పరిస్థితుల్లో తనపై ఎంతటి గురుతరమైన బాధ్యత ఉందో తెలుసుకున్నాడు. తాను విజయనగరం పీఠంపై సంస్థానాధీశునిగా పాదం మోపిన తర్వాత మొదట తన కర్తవ్యం తెలియలేదు కానీ ఇప్పుడు అందరూ చెబుతున్నమాటలను విన్న తర్వాత తనపై చాలామంది ఎంతో నమ్మకాన్ని పెట్టుకున్నారని తెలుసుకున్నాడు. తనని తన దివాణాన్ని నమ్ముకుని ఎంతోమంది తన వెనుక ఉన్నారని అర్థం చేసుకున్నాడు. ఈ పరిస్థితిలో తన కర్తవ్యం ఎంతో కీలకమైనదని భావించాడు.

ఆ తర్వాత విజయనగరం సంస్థానానికి అనుబంధంగా ఉన్న వివిధ చిన్న దివాణాలకు చెందిన రాజులు సంస్థానాధీశులు చెప్పిన విషయాలు ఆధారంగా ఆ సమావేశంలో కొన్ని కీలకమైన నిర్ణయాలు తీసుకున్నారు. వాటిని ఖచ్చితంగా అమలు జరపాలని అందుకు అవసరమైన వ్యయాన్ని భరించాలని తీర్మానించారు.

ముఖ్యంగా రెండు వందలమంది యుద్ధవీరుల్ని తయారు చేయడంతోపాటు వందమంది మల్లయోధుల్ని కూడా సిద్ధం చేయాలని వారికి నిరంతరం యుద్ధశిక్షణ అందించాలని అనుకున్నారు. కత్తియుద్ధం, క్రసాము, తుపాకీ పేల్చడం వంటివి నేర్పించాలని గ్రామీణ ప్రాంతాల నుంచి సైన్యంలో పనిచేయడానికి ఉత్సాహం చూపించే ఉడుకురక్తం కలిగిన యువకుల్ని ఎంపిక చేసి వారిని యోధులుగా తయారుచేయాలని నిర్ణయించారు. అందుకోసం సైనికుల్ని ఊరూరా పంపించి ఉత్సాహం కలిగిన యువకుల్ని గుర్తించాలని నిర్ణయించారు.

సమావేశం అనంతరం వివిధ విషయాలపై తీసుకున్న నిర్ణయాలను అక్కడికి వచ్చిన వారికి వెల్లడించారు.

"ఈ పనులు సక్రమంగా నిర్వర్తించడానికి నగదు కావాలి. వారి జీతభత్యాలు నిర్వహణ వ్యయం కోసం ఆదాయాన్ని పెంచుకోవాలి. ఈ విషయాలను కూడా వచ్చినవారంతా ఆలోచించాలి" వృద్ధుడైన సీతరాజు సూచించారు.

"ఆదాయాన్ని పెంచుకోవడానికి పన్నులు వసూలు సక్రమంగా జరిగేలా చూడాలి ప్రస్తుతం చాలామంది రైతులనుంచి ఇనాం శిస్తులు కూడా వసూలు కావడంలేదు. దానిపై దృష్టిసారించాలి. ఆదాయాన్ని సమకూర్చుకోవాలి"

గోపాలరాజు లేచి నిల్చుని "దివాణం ఆర్థిక పరిస్థితి అంత ఆశాజనకంగా లేదు. సీతబాబు చెప్పిన విధంగా ఆదాయాన్ని పెంపొందించుకునే దిశగా ఆలోచన చేయాలి. ఇటువంటి వ్యవహారాలు చూడటానికి దివాణంలో సలహాదారులు అవసరం ఉంది చినరాజా వారు ఇంకా చిన్నవారైనందున అతనికి సహాయకంగా ఎవరయినా నియమిస్తే మంచిది."

"అన్ని సంస్థానాల్లో ఆదాయాన్ని పెంచడానికి పన్నులు వసూలు చేయడానికి దివాన్ అనే పదవి ఉంటుంది. కానీ విజయనగరం సంస్థానంలో గతంలో పెదవిజయరామరాజుగారే అన్నీ చూసేవారు. ఆయన తర్వాత ఆ బాధ్యతలు చూడటానికి ప్రస్తుతం దివాన్ నియమించాలి" నీలగిరిరాజు సూచించారు.

అందరి దృష్టి దివాన్ నియామకంపై పడింది.

అంతవరకు ప్రధాన దివాన్ గా ఉన్న బుర్రా బుచ్చెన్న వృద్ధుడు అయిపోయాడు. అన్ని విషయాలలో నిర్ణయాలను తీసుకోలేకపోతున్నాడు. అందువల్ల ఎవరయినా సమర్థులైన వ్యక్తిత్వి దివాన్ గా నియమిస్తే మంచిదని అక్కడివారు అభిప్రాయపడ్డారు.

విజయనగరం సంస్థానానికి దివాన్ గా ఎవర్ని నియమించాలి? ఎప్పుడు నియమించాలన్న విషయంలో సూచనలు సలహాలు ఇవ్వండి. ఈ దివాణంలో చినరాజావారికి సలహాల కోసమే కాకుండా ఆదాయాన్ని పెంచేందుకు శిస్తులు వసూలు చేసేందుకు దివాన్ పదవి అవసరం ఉంది. అయితే వయసులో చిన్నవారైన విజయరామరాజుకు కుడి భుజంగా అతనికి అనుకూలంగా సహాయకునిగా దివాన్ ఉండాలి. అటువంటి వ్యక్తినే దివాన్ గా నియమించాలి. ఎవర్ని నియమించాలన్న విషయాన్ని ఆలోచన చేయాలి"

"అవును.. అవును" రాజులంతా ముక్తకంఠంతో నినదించారు.

విజయనగరంలో దివాన్ నియామకం

విజయనగరం సంస్థానంలో పనిచేయడానికి దివాన్ పదవి కోసం రకరకాల ప్రయత్నాలు జరిగాయి. ఈ పదవీ బాధ్యతల నిర్వహణ విషయంలో అనుభవం ఉన్నవారిని నియమించినట్లయితే పరిపాలన సజావుగా ఉంటుందని భావించారు. తుని సంస్థానం నుంచి చిన విజయరామరాజును దత్తత తీసుకున్న చంద్రయ్యమ్మ కుటుంబ సభ్యులు అక్కడినుంచి రాజా రాంభద్ర రాజుని దివాన్ గా పంపించడానికి ప్రయత్నాలు చేశారు. అతనికి ఎంతో అనుభవం ఉన్నప్పటికీ డెబ్బయి సంవత్సరాల వృద్ధుడు అయినందున అతను రావడానికి ఇష్టపడలేదు. అతని కుటుంబ సభ్యులను ఒప్పించి అక్కడినుంచి విజయనగరానికి మకాం మార్చడానికి ప్రయత్నాలు చేశారు. చివరి నిమిషంలో అతను దివాన్ గా రాలేకపోయాడు. ఆ ప్రతిపాదన బెడిసికొట్టింది.

ఆ తర్వాత చాలా ప్రాంతాలలో అనుభవం కలిగిన వ్యక్తుల కోసం అన్వేషణ కొనసాగింది. ఎవరిని చూసిన వారిలో ఏదో లోపం కనిపించేది. విజయరామరాజుకు సహాయకారిగా ఉండటంతో పాటు రాజ్య వ్యవహారాలను చూసుకోవడానికి తగిన వ్యక్తి లభించడానికి చాలాకాలం పట్టింది. ముఖ్యంగా సంస్థానానికి చెందిన వారు ఈ దివాన్ పదవిలో క్షత్రియ కుటుంబానికి చెందిన వారై ఉండాలన్న నిబంధన విధించారు. ఇందువల్ల తెలివైన వారు విద్యావంతులు లభించినా వారు రాజులు కానందువల్ల అనర్హత ఏర్పడేది. సామంతరాజులు తమ వంతు ప్రయత్నాలు చేసి ఒకరిద్దరి పేర్లు చెప్పి వారిని విజయనగరం తీసుకుని వచ్చి దివాణం నిర్వాహకుల్ని ఒప్పించడానికి కృషిచేశారు. అయితే వారికి సంబంధించిన వ్యక్తులు దివాన్ గా విజయనగరం సంస్థానంలో బాధ్యతల్లో ఉంటే తమ ప్రాంతీయుల పట్ల పక్షపాతం ఉంటుందని ఆ ప్రతిపాదనల్ని కూడా తిరస్కరించారు.

"మన ముందు చాలా సవాళ్ళు ఉన్నాయి. దివాన్ ఉంటే చాలా సమస్యలు పరిష్కరించవచ్చునన్న విషయం ఇప్పుడు స్పష్టం అయింది. ప్రయత్నాలు ఎంతవరకూ వచ్చాయి" విజయరామరాజు గోపాలరాజుని కలిసినప్పుడల్లా అడిగేవాడు.

"ప్రయత్నాలు జరుగుతున్నాయి" అని సమాధానం చెప్పేవాడు.

అయితే విజయరామరాజు ప్రశ్నలకు జవాబు చంద్రయ్యమ్మ నుంచి వచ్చింది. గోపాలరాజు చెబుతున్న విషయాలు వింటున్న ఆమెకు ఒక విషయం అర్థం అయింది. దివాన్ గా ఎవర్ని నియమించినా అతను చినరాజావారికి తెలిసినాడు అనుకూలమైన వ్యక్తి అయి ఉండాలని ఆ విషయమే గోపాలరాజుతో చెబుతూ "దత్తత కోసం మనం మన వంశానికి చెందిన చినరాజావారిని ఎలా వెతుక్కున్నామో దివాన్ పదవికి కూడా అలా వెతుక్కుంటేనే మంచిదని అనిపిస్తోంది. ముఖ్యంగా చినరాజా బంధువులలో ఎవరైనా ఉంటే బాగుంటుంది" అంది.

చంద్రయ్యమ్మ చెప్పిన విషయం విన్న తర్వాత గోపాలరాజుకు అది నిజమేనని అనిపించింది. గతకొంతకాలంగా చిన్న రాజావారు ఏదో కోల్పోయిన మాదిరిగా ఉంటున్నారు. పుట్టి పెరిగిన ఊరినుంచి విజయనగరం దత్తతకు వచ్చిన తర్వాత మొదట ఏదోలా ఉండేవారు. అష్టాశ్వర్యాలు ఉన్నప్పటికీ ఏదో కోల్పోయిన బాధ తనకు దగ్గరివారికి దూరమయ్యానన్న వేదన ఉండేదని అనిపించేది. అది నివారించాలంటే అతని బంధువర్గంలో చినరాజాకు సన్నిహితంగా ఉండే తెలివైన వ్యక్తి ఎవరన్నది గుర్తించాలని అనుకున్నాడు.

గోపాలరాజు అన్వేషణ కొద్దిరోజుల్లోనే ఫలించింది.

విజయరామరాజుగా పేరు మార్చుకుని దత్తత వచ్చిన వెంకటపతిరాజు కుటుంబం చాలా పెద్దది. అతని తండ్రికి ముగ్గురు సోదరులు ఉన్నారు. వారిలో పెద్ద సోదరునికి పూసపాటి సీతారామరాజు ప్రధమ సంతానం. అతను గణితం, వేదాలు ఉపనిషత్తులు చదువుకున్న అనుభవం ఉన్నవాడు. ఆ గ్రామంలో కరణీకం చేసిన చిట్టిపంతులు వద్ద కొద్ది కాలం పనిచేసి కొంతజ్ఞానాన్ని సంపాదించాడు. ప్రస్తుతం చిన్న కొలువులో ఉన్నాడు. తెలివితేటలతోపాటు చినరాజాకు వరసకు పెద్దఅన్నయ్య అవుతాడు. అందువల్ల అతడిని దివాన్ గా తీసుకుని వస్తే పరిపాలన గాడిలో పడటంతోపాటు చినరాజాకు తనసోదరుడు సన్నిహితుడు తోడు ఉన్నట్లుగా ఉంటుందని భావించారు.

వెంటనే తాళ్ళపాలెం ప్రాంతానికి వెళ్ళి సీతారామరాజు గురించి ఆరా తీసాడు.

చాలామంది అతని సన్నిహితులు స్నేహితులు అతని తెలివితేటలు గురించి గొప్పగా చెప్పారు. చాలారకాల ఉద్యోగాలు వెలగబట్టిన అనుభవం ఉన్నందున అతను ఏ పని అప్పగించినా చేయగలడని భరోసా ఇచ్చారు. వారికి సీతారామరాజు దివాన్ కాబోతున్నాడన్న విషయం తెలియకపోయినా అతని చురుకుతనాన్ని వివరించారు.

ఈ విషయాలన్నీ గోపాలరాజు చంద్రయ్యమ్మకు వివరించాడు.

విజయనగరం సంస్థానాధీశునిగా ఉన్న చిన విజయరామరాజుకు అన్నయ్య వరస అయ్యే సీతారామరాజుకు మధ్య ఇరవై అయిదు సంవత్సరాల వయస్సు తేడా ఉంది. అయినా వీరిద్దరూ ఒకే కుటుంబ సభ్యులన్న కారణంగా ఈ ప్రతిపాదనకు దివాణంలో ముఖ్యులంతా అంగీకరించారు.

ఎక్కడో మారుమూలకు గ్రామంలో అనామకునిగా ఉన్న సీతారామరాజుకు సంస్థానంనుంచి కబురు వెళ్ళింది. దివాన్ గా అవకాశం కల్పిస్తున్నట్లు వర్తమానం అందుకుని సీతారామరాజు ఆనందంతో ఉబ్బితబ్బిబ్బయిపోయాడు. నక్కను తొక్కిన మాదిరిగా అదృష్టం తన్నుకుని వచ్చిందని ఉక్కిరిబిక్కిరి అయిపోయాడు. విజయనగర సంస్థానంలో తన పినతండ్రి కుమారుడు వెంకటపతిరాజు దత్తుడిగా వెళ్ళి చినవిజయరామరాజుగా పరిపాలన చేస్తున్నందున అతని దగ్గరికి వెళ్ళి దివాణంలో ఏదో నౌకరీ అడగాలని అనుకునేవాడు లేదా ఏదో చిన్నపాటి ఉద్యోగం వెలగబెట్టాలని ఉందని వెళ్ళి కలుసుకుని చెప్పడామనుకుంటున్న సమయంలో ఏకంగా దివాన్ పదవితో తనను అదృష్టం వెతుక్కుని వస్తుందని ఊహించలేకపోయాడు.

మంచురోజు చూసుకుని పూసపాటి సీతారామరాజు విజయనగరం వచ్చి దివాణంలో కీలకమైన దివాన్ పదవీ బాధ్యతల్ని స్వీకరించాడు. ముందుగా వెళ్ళి పరిపాలకునిగా ఉన్న తన పినతండ్రి కుమారుడు తమ్ముడు చిన విజయరామరాజుని కలుసుకున్నాడు.

చిన విజయరామరాజు అన్నయ్య దివాన్ గా రావడంపట్ల ఎంతో సంతోషాన్ని వ్యక్తం చేశాడు. "మీరు ఇక్కడ ఈ దివాణంలో నావద్ద ఉంటే నాకు ఎంతో ధైర్యంగా ఉంటుంది. మీ సలహాలతో ఈ విజయనగరం సంస్థానం మరింత అభివృద్ధి చెందుతుందన్న నమ్మకం కలుగుతోంది" అన్నాడు.

కొత్త దివాన్ సీతారామరాజు చిన్నగా నవ్వాడు.

"అంతా బాగుంటుంది. పరిస్థితులు సర్దుబాటు అవుతాయి. మీరు ఈ రాజ్యంలో చేయాలనుకున్న మార్పులన్నీ సజావుగా జరుగుతాయి. నా అండదండలు ఎప్పుడూ తమ్ముడిగారికి ఆశీర్వాచనాలుగా ఉంటాయి" చెప్పాడు. అతను ఆ విషయాలు చెప్పి దివాణం వివరాలను తెలుసుకునే సమయంలోనే అంతవరకు ప్రధాన దివాన్ గా ఉన్న బుర్రా బుచ్చెన్న దాసన్నపేటలో అనారోగ్యంతో మృత్యుచెందారు. దీంతో సీతారామరాజే పూర్తిస్థాయి దివాన్ గా బాధ్యతల్ని నిర్వహించవలసిన పరిస్థితులు తలెత్తాయి.

విజయనగరం సంస్థానంలో తీసుకున్న నిర్ణయం ప్రకారం దివాన్ గా సీతారామరాజు బాధ్యతల్ని స్వీకరించాడు. అతని స్వగ్రామం నుంచి సామాన్లతో బయలుదేరి విజయనగరం చేరుకుని దివాన్ గా బాధ్యతల్ని స్వీకరించాడు. విజయనగరం సంస్థానంలో ప్రధాన దివాన్ గా ఆయన చేరికతో మార్పుకు శ్రీకారం జరిగింది.

అయితే ఆ దివాన్ చర్యల కారణంగానే తన దివాణంపై బ్రిటిష్ వారి వ్యతిరేక చర్యలు మొదలవుతాయనిగాని అందుకోసమే పద్మనాభ యుద్ధం జరుగుతుందని కాని ఆ యుద్ధంలో తన సామ్రాజ్యం పతనం అవుతుందని కాని యువకుడైన చిన విజయరామరాజుకి ఆ క్షణంలో తెలియలేదు.

సంస్థానాలపై బ్రిటిష్ వారి ప్రభావం

భారతదేశానికి వర్తక వాణిజ్యాల కోసం వచ్చిన బ్రిటిష్ వారు క్రమక్రమంగా తమ సామ్రాజ్యాన్ని విస్తరించుకునే పనిలో పడ్డారు. ఈ పనులను ఆయా జిల్లాల కలెక్టర్ల ఆధ్వర్యంలో చేపట్టడానికి వ్యాపాలను తయారుచేసుకున్నారు. వ్యాపారాల విషయంలో లండన్ ప్రభావం భారతదేశంలో ఎక్కువగా ఉండేది. విదేశాల నుంచి ఓడలద్వారా దిగుమతి అయ్యే సిల్కు వస్త్రాలు ఇక్కడ తక్కువ ధరలకు అమ్మకం చేసేవారు. దీనివల్ల చాలామంది భారతీయులు ఆకర్షణీయంగా ఉండే ఇటువంటి విదేశీ వస్తువుల కొనుగోలు చేయడానికి ఆకర్షితులయ్యేవారు. స్వదేశంలో తయారయ్యే నూలు వస్త్రాలు చేనేతబట్టలకన్నా విదేశాల నుంచి వచ్చే సిల్కు దుస్తులు నాణ్యతతో ఉండటంతో పాటు తక్కువ ధరలు లభించడంవల్ల వాటిని కొనుగోలు చేయడానికి ఆసక్తి చూపించేవారు.

ఈ ప్రభావం ఇతర విదేశీ వస్తువులపై కూడా పడింది.

క్రమక్రమంగా బ్రిటిష్ వారు భారతదేశంలో తమ వ్యాపార సామ్రాజ్యాన్ని విస్తరించుకుంటున్న సమయంలో వివిధ ప్రాంతాలలో ఉన్న చిన్న చిన్న రాజ్యాలు దివాణాలు ఆంగ్లేయుల స్వతంత్ర పరిపాలనకు అడ్డంకిగా తయారయ్యాయి. ముఖ్యంగా రైతుల ఆధీనంలో ఉన్న పంట భూములకు కౌలుదారులు సాగు చేసుకుంటున్న భూములకు ఆయా పరిధిలో ఉన్న సంస్థానాధీశులే తమతమ దివాన్ల ద్వారా పన్నులను విధించడం, శిస్తులను వసూలు చేయడం వంటి పనులను చేసుకునేవారు. వాటి ఆదాయం కూడా సంస్థానాలకే లభించేది. పరిపాలన బ్రిటిష్ అధికారుల చేతిలో ఉన్నప్పటికీ భూముల హక్కులు ఇనాం భూముల శిస్తులు అన్నీ సంస్థానాలకు లభించడం బ్రిటిష్ అధికారులకు మింగుడుపడేదికాదు. ఈ విషయంలో తమ ఆధిపత్యం చూపించడం కోసం ఆదాయాన్ని తాము పొందడం కోసం వారి దృష్టి దేశంలో ఉన్న చిన్న చిన్న సంస్థానాలపై పడింది.

విశాఖ జిల్లా చాలా విస్తారంగా ఉండేది.

జిల్లా పరిధిలో ఆరు చిన్న సంస్థానాలు ఉండేవి. అందులో కోటవరట్ల, మాడుగుల, అనకాపల్లి, తుని, వంటి చిన్నా చితకా సంస్థానాలపై మొదటిసారి బ్రిటిష్ అధికారుల దృష్టిపడింది. వీటన్నింటికన్నా విజయనగరం సంస్థానం పెద్దదిగా ఉండేది. ఎక్కువ భూములు ఆస్థలను కలిగి ఉండేది. అందువల్ల ముందుగా చిన్న సంస్థానాలను తమ ఆధీనంలోకి తీసుకుని తర్వాత మిగిలిన వాటిని స్వాధీనం చేసుకోవడానికి ప్రయత్నాలు ప్రారంభించారు.

ఈ విషయాలను గమనించిన కొంతమంది చిన్న సంస్థానాలకు చెందినవారు తిరుగుబాటు చేయడానికి ప్రయత్నాలు చేశారు. బ్రిటిష్ అధికారులతో రాయబారాలు కూడా జరిపారు. అయితే తెల్లదొరల బ్రిటిష్ ఆర్థిక అంగబలాల ముందు తాము నిలబడలేమని వారితో రాజీకి వచ్చే వాతావరణాన్ని కొంతమంది కల్పించుకున్నారు. అటువంటి వారి విషయంలో బ్రిటిష్ అధికారులు ఉదారత చూపించేవారు. ఆయా రాజులకు ముఖ్యమైన రాయితీలను కూడా ఇచ్చేవారు. కొన్ని సంస్థానాల విషయంలో ఒకలా మరి కొన్నింటి విషయంలో మరోలా ఉండటాన్ని కొంతమంది స్వదేశీ రాజులు తట్టుకోలేకపోయారు. తమ మధ్య విభేదాలు సృష్టించడానికి బ్రిటిష్ వారు

కావాలనే ప్రయత్నాలు చేస్తున్నారని వారు భావించేవారు. విభజించి పాలించు సూత్రాన్ని అవలంబిస్తున్నారని ఆగ్రహాన్ని వ్యక్తం చేశారు.

ఈ విషయాలను, వివక్షతను అన్ని ప్రాంతాలలో సంస్థానాధీశులు బ్రిటిష్ అధికారుల దృష్టికి తీసుకుని వచ్చారు. విశాఖ జిల్లాలో కూడా కొంతమంది సంస్థానాలకు చెందిన రాజులు ఈ విషయాలను విశాఖజిల్లా కలెక్టరు దృష్టికి తీసుకుని వచ్చారు. ఆయన ఒక నివేదిక రూపంలో లండన్లో బ్రిటిష్ కౌన్సిల్ దృష్టికి ఈ వివాదాలను తీసుకుని వెళ్ళారు.

దేశంలో రాజులు, రాణులు పరిపాలిస్తున్న చిన్న సంస్థానాల విషయంలో సత్వరంగా ఏదైనా నిర్ణయం తీసుకోవడానికి వీలుగా సిఫార్సులు కోసం ఒక కమిటీ వేయడానికి బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం ఒక నిర్ణయం తీసుకుంది. ఈ కమిటీ ఇచ్చే సిఫార్సులను అమలు చేయడానికి అందరూ అంగీకరించాలని తీర్మానాన్ని ప్రవేశపెట్టారు. దీనిని స్వదేశంలో ఉన్న వివిధ సంస్థానాలకు చెందిన రాజులంతా అంగీకరించారు. సిఫార్సులు ఏ విధంగా ఉన్నా తాము అమలు జరుపుతామని లిఖిత పూర్వకంగా అధికారులకు తెలియజేశారు.

చిన్న సంస్థానాలు, పెద్ద సంస్థానాల విషయంలో తేడా లేకుండా అందరి విషయంలోనూ నిర్దిష్టంగా ఒకే విధానం ఉండాలని, ఆదాయం వచ్చే సంస్థానాల నుంచి బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం పేళ్ళను (ఆనాటి ఈస్టు ఇండియా కంపెనీ విధించిన పన్ను) వసూలు చేసుకోవడానికి అవకాశం కల్పించాలని అందుకు సంస్థానాధీశులు అంగీకారం తెలపాలని కోరారు.

బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం చేసిన ఈ ప్రతిపాదనను అందరూ అంగీకరించారు.

వేయడానికి బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం ఒక నిర్ణయం తీసుకుంది. ఈ కమిటీ ఇచ్చే సిఫార్సులను అమలు చేయడానికి అందరూ అంగీకరించాలని

దివాన్జీ కాల్వా ఈ కాల్వా విశాఖ జిల్లాలో భీమిలి ఆనందపురం పద్మనాభం మండల రైతులకు ఉపయోగపడుతోంది విజయరామరాజు వద్ద ఉండే దివాన్ సీతారామరాజు నిర్మించినందున దీనిని దివాన్జీ కాల్వాగా పిలుస్తుంటారు ప్రస్తుతం ఈ కాల్వా శిథిలం అయిపోయింది నీటి పారుదలశాఖ దీనిని నిర్వహిస్తోంది

వీరి నుంచి అంగీకార పత్రాలను ఆమోదముద్ర ఉన్న లేఖలను ఆయా జిల్లా కలెక్టర్లు స్వయంగా స్వీకరించారు. విజయనగరం సంస్థానం నుంచి పరిపాలకునిగా ఉన్న విజయరామరాజు తరపున దివాన్ సీతారామరాజు ఈ పత్రానికి ఆమోద ముద్రవేసి అందించారు.

పద్మనాభం యుద్ధం జరిగిన ప్రాంతంలో చనిపోయిన విజయరామరాజు సమాధి. ఈ సమాధి ప్రాంతం ఒక శిలాఫలకం మాదిరిగా ఉండేది దీని నిపరిరక్షించి చుట్టూ ప్రహారీని నిర్మించి రెండు సెంటు స్థలంలో సమాధి ని ఏర్పాటు చేసారు

ఈ ఆమోదపత్రాల ఆధారంగా సంస్థానాల ఆదాయాలను పంపకం చేసే విషయంలో బ్రిటిష్ ప్రెసిడెన్సీ అధికారులు కొన్ని నిర్ణయాలు తీసుకోవడానికి అవకాశం ఏర్పడింది. బ్రిటిష్ హైకమిషన్ ఆధ్వర్యంలో చిన్న సంస్థానాల విషయంలో ఎటువంటి నిర్ణయాలు తీసుకోవాలో వాటిని అమలు చేసే విధానం ఏ విధంగా ఉండాలో అనే ఆలోచనలకు రూపకల్పన చేశారు. ఈ నిబంధనలకు బ్రిటిష్ అధికారులు శ్రీకారం చుట్టగా భారతదేశంలో బ్రిటిష్ వారికి అనుకూలంగా పనిచేస్తున్న కొంతమంది ఉత్తర భారతదేశ సంస్థానాధీశులు సలహా సూచనలు అందించారు.

చిన్న సంస్థానాలకు ఆదాయం ఏ విధంగా వస్తుంది. దానిని ఎక్కడ జమ చేస్తున్నారు. రాజ్య పరిపాలన ఏ విధంగా జరుగుతుంది. ఎవరెవరు బాధ్యులుగా ఉంటారన్న విషయాలు భారతదేశంలో బ్రిటిష్ అధికారుల ఆధీనంలో ఉన్న సంస్థానాల పరిపాలకులు కొన్ని వివరాలు

అందించారు.

ఈ వ్యవహారాలకు భారతదేశంలో ముఖ్యంగా మద్రాసు రాష్ట్రంలో బ్రిటిష్ విధానాలను పర్యవేక్షణ జరిపే ఫెండర్ గాస్టు నాయకత్వం వహించారు. ఆయన ఆధ్వర్యంలో ఎనిమిదిమంది బ్రిటిష్ అధికారులకు సంబంధించిన నిర్ణయాలను తీసుకున్నారు.

ఈ నిర్ణయాలను అందరికీ తెలియజేయడానికి వాటిని అమలు జరపడానికి వీలుగా ఒక కమిటీ ఏర్పాటు అయింది. ఫెండర్ గాస్టు ఆధ్వర్యంలో ఏర్పడిన బృందం ఇచ్చిన నివేదిక ఆధారంగా ఈ కమిటీ పనిచేయడం ప్రారంభించింది. చిన్న సంస్థానాలకు చెందిన రాజులతో చేసుకున్న ఒప్పందం ప్రకారం సిఫార్సులను అమలు చేయడానికి వీలుగా ఈ కమిటీ పనిచేయాలని సూచనలు వచ్చాయి. అందరూ అంగీకరించే విధంగా బ్రిటిష్ వారికి భారతీయులకు ఉభయతారకంగా ఉండేందుకు కొన్ని ప్రతిపాదనలు తయారుచేయడానికి ఈ కమిటీ మూడు నెలలు కసరత్తు జరిపింది. అక్కడనుంచి రాజముద్రతో వచ్చిన సిఫార్సులను భారతదేశంలో అమలు చేయడానికి సంకల్పించింది దీనికి కూడా ఫెండర్ గాస్టు నాయకత్వం వహించారు.

విజయనగరం సంస్థానంలో పన్నుల భారం అధికంగా ఉందని ప్రజల దుస్థితికడు దీనంగా ఉందని కమిటీ సిఫార్సులు చేసింది. 1778 అక్టోబరు 6న థామస్ రంబోల్టుకు పూసపాటి సోదరులకు మద్య ఒప్పందం కుదిరింది. దీనిని అనుసరించి విజయనగరం వారు రానున్న అయిదు సంవత్సరాలకు చెల్లిస్తున్న రూ.3,29,000లకు అదనంగా మరో లక్షరూపాయలు పెంచి చెల్లించవలసి ఉంటుంది. అనకాపల్లి, సత్యవరం సంస్థానాలను కూడా విజయనగరానికి దాఖలు పరిచి వాటి ఆర్థిక వ్యవహారాలను చూడవలసి ఉంటుందని పేర్కొన్నారు. ఇందువల్ల వీటి కోసం మరో రూ.90వేలు అనకాపల్లి సంస్థానంలో రాణుల కోసం పదివేలరూపాయలు భరణాన్ని అదనంగా చెల్లించాలని కోరారు.

ఆ విధంగా చిన్న సంస్థానాల గురించి సిఫార్సులను తయారు చేసిన కమిటీ పేరుని సర్క్యూట్ కమిటీగా నామకరణం చేశారు. ఈ కమిటీ తీసుకున్న అనేక నిర్ణయాలు సిఫార్సులు అమలు చేయడానికి చేసిన ప్రయత్నాల కారణంగా బ్రిటిష్ వారిపై సంస్థానాధీశుల తిరుగుబాటుకు బీజాలు పడ్డాయి. ఆ సిఫార్సుల అమలు విషయంలోనే పద్మనాభంలో యుద్ధం జరిగే పరిస్థితులు ఏర్పడ్డాయి.

విజయనగరం సంస్థానంలో దివాన్ ప్రభావం

విజయనగరం సంస్థానంలో దివాన్గా సీతారామరాజు బాధ్యతలు స్వీకరించిన తర్వాత ఆయన ప్రభావం ఎక్కువగా పెరిగిపోయింది. ముందు సాధారణ వ్యక్తిగా ఆ సంస్థానంలోకి వచ్చిన ఆయన తర్వాత కాలంలో బలీయమైన శక్తిగా ఎదిగిపోయారు. అందరూ ఆయన మాటను వేదవాక్కుగా భావించేవారు. ఆయన అనుయాయులుగా చాలామంది మారిపోయారు. దివాణంలో ఏ పని జరగాలన్నా ఆయన సిఫార్సు ఉండాలి.

సీతారామరాజు దివాన్గా పదవిలోకి వచ్చిన తర్వాత క్రమక్రమంగా తన ప్రభావాన్ని చాటుకున్నాడు. అతను విజయనగరం మహారాజుగా ఉన్న చిన విజయరామరాజుకు అన్నయ్యగా ఉండటం వల్ల రాజుకు ఎంత విలువ ఉందో అతనికి కూడా అంతే విలువ లభించేది. రాజాస్థానంలో చాలామంది రాజుకన్నా అతనికే ఎక్కువ ప్రాధాన్యత ఇచ్చేవారు.

విజయనగరంలో దివాన్గా చేరిన తర్వాత అతనికి రాజ్యంలో పరిస్థితులు చాలావరకు అర్థం అయిపోయాయి. పరిపాలకుడు చిన్నవాడు తన మాటను జవదాటని వ్యక్తి కావడం అతని ప్రభావానికి ఎక్కువ దోహదపడింది. బాధ్యతల్ని తీసుకున్న రెండేళ్ళవరకు సీతారామరాజు సాధారణమైన ఉద్యోగిగా వ్యవహరించినా తర్వాత ఆయనతో పనులు చేయించుకునేవారు ఎక్కువ అయ్యారు. పన్నులు కట్టాలన్నా, తగ్గించాలన్నా, పేదరికంలో ఉన్నారని పన్నులను రద్దుచేయాలన్నా దివాన్ నిర్ణయం తీసుకోవలసిందే. దివాన్ ఎంత చెబితే రాజుకు అంతే అన్న భావన విజయనగరం సంస్థానంలో ప్రచారం జరిగిపోయింది. ఈ కారణంగానే అతనికి విలువ కూడా సామాన్యుల వద్ద సామంతరాజుల వద్ద ఎక్కువ అయింది.

విజయనగరానికి అనుబంధంగా ఉన్న చిన్న రాజ్యాలకు సంబంధించిన వ్యవహారాలు కూడా సీతారామరాజు చూసేవారు. ఆయన ఎక్కడైనా ఏదైనా నిర్ణయం తీసుకున్నా దానికి అడ్డుచెప్పడానికి అవకాశం ఉండేది కాదు. రాజు కూడా అతని మాటను కాదనలేని పరిస్థితిలో ఉండటంవల్ల అందరూ అతని వెనుకే నడిచేటట్లు ఉండేవారు.

ఆ రోజు..

దివాన్ సీతారామరాజు దివాణంలో కొలువులో ఉంటుండగా కొటవరట్ల సంస్థానం నుంచి సత్యనారాయణరాజు అనే రాజు వచ్చారు. అతను ఆ ప్రాంతంలో పలుకుబడి కలిగిన చిన్న సమస్థానాధీశుడు. లోపలికి తీసుకునిరాగానే సాదరంగా ఆహ్వానం పలికాడు.

"విజయరామరాజుగారిని కలుసుకోవాలి" అభ్యర్థించాడు.

"ఎందుకు?"

"మా సంస్థానంలో ఇటీవల వరదలు వచ్చి పంటలన్నీ నీట మునిగిపోయాయి. నూటయాభై ఎకరాలు వరిపంట నాశనమైపోయింది. నీటిలో నానిపోయి ఎందుకూ పనికిరాకుండా అయిపోయింది."

"అయితే"

"అందుకే దివాణం వారిని కలుసుకుందామని ఆయనగారికి మా సమస్యని విన్నవించుకుందామని వచ్చాను."

"ఎందుకు?"

ఆ వ్యక్తి ఏమీ మాట్లాడలేదు. సందేహిస్తూ దిక్కులు చూడటంతో దివాన్ వద్ద నున్న శిరస్థార్ రమణ "ఏమైనా సహాయం కావాలని వచ్చారా?" అని అడిగాడు.

"మాది కోటపురట్ల ప్రాంతం. మొదటినుంచి విజయనగరం సంస్థానం పరిధిలో రాజుగారికి అనుకూలంగా ఉంటోంది. పంటలు పోయినందున శిస్తులు కట్టలేమని రైతులు విన్నవించుకుంటున్నారు. వారి నుంచి బలవంతంగా శిస్తులను వసూలు చేయించడం కష్టం. వారు శిస్తులు కట్టకపోతే తమకు కోటపురట్ల నుంచి ఖజానాకు చెల్లించవలసిన భూమి శిస్తులు పన్నుల సొమ్ము వాటా చెల్లించడం కష్టం అవుతుంది. ఈ విషయాన్ని రాజుగారికి తమరే విన్నవించాలి" ఆ వ్యక్తి అభ్యర్థించాడు.

శిరస్థార్ ఈ మాటలని విని "రాజుగారికి తమ విన్నపాలు చెప్పమంటారా?" అని మెల్లగా అడిగాడు.

ఆ మాట విని అక్కడే ఉన్న దివాన్ ఉగ్రుడైపోయాడు. "మీ పని చూసుకోండి" అని రమణవైపు కోపంగా చూసి "డబ్బులు కట్టలేమని చెప్పడానికి అంతదూరం నుంచి ఇక్కడికి వచ్చేశారా" అని వ్యంగ్యంగా ప్రశ్నించాడు.

"చిన విజయరామరాజుగారు ఎంతో ఉదారస్వభావం కలిగినవారని విన్నాం. మా సమస్యని వింటే వారు ఎంతో మంచిగా పరిష్కరిస్తారు. మా ప్రాంతీయులంతా నిరుపేదలు అయినందున వారు కట్టవలసిన పన్నులు కూడా శ్రీవారు రద్దు చేసినా చేస్తారు" అన్నాడు.

"అందుకనా తమరు అంతదూరం నుంచి పని కట్టుకుని వచ్చారు"

ఆ వ్యక్తి మళ్ళీ మౌనం వహించారు.

దివాన్ సీతారామరాజు గొంతుని సవరించుకుని "చినరాజావారు ఇప్పుడు ఎవర్ని కలుసుకునే స్థితిలో లేరు. ఆయన్ని కలుసుకోవడం వల్ల కూడా తమకు ఎటువంటి ప్రయోజనం ఉండదు. ప్రజలు పంటలు వేశారు. కష్టపడి పండించుకున్నారు. ఆ పంట వారికి దక్కలేదూ అంటే వారు ఎంతో దురదృష్టవంతులని అర్థం చేసుకోవాలి. దానికి ఎవరూ ఏమీ చేయలేం. ఆఖరికి ఈ ప్రభువులు గారు కూడా ఏమీ సాయం చేయరు. చేయలేరు. ఒకసారి ఒక ప్రాంతంవారికి సాయం చేసుకుంటూ పోతే అన్ని ప్రాంతాల వారికీ ఎప్పుడో ఏదో అసాయం, కష్టం వస్తూనే ఉంటుంది. వారందరికీ సహాయాలు చేసుకుంటూ పోతుంటే ఖజానా సరిపోదు. అందువల్ల మీ రైతులు దివాణానికి చెల్లించవలసిన పన్నులు అన్నీ సకాలంలో చెల్లించాలి. కావాలంటే అయిదువారాల గడువు ఇతరప్రాంతాలకన్నా ఎక్కువగా ఇస్తాం." సమాధానం ధృఢంగా చెప్పాడు.

ఈ మాటలు విని కోటపురట్ల గుర్రాల బగ్గీపై వచ్చిన సత్యనారాయణరాజు ఖిన్నుడైపోయాడు. దివాన్ అంత ఖరాకండిగా మాట్లాడుతుంటే ఏమీ జవాబు చెప్పాలో అర్థంకాలేదు. ఇంతలో పనివారు వెండిచెంబులో పలచని మజ్జిగ తెచ్చి ఇచ్చారు. దానిని తాగి "పోనీ ఒకసారి చినరాజాగారిని కలుసుకుని వెళ్ళిపోతాను" అభ్యర్థించాడు.

ఆ అభ్యర్థన దివాన్ చెవిని పడలేదు.

"మీరు చెప్పిన విషయం మీ కోటపురట్ల పరిస్థితిని రాజుగారికి వివరిస్తాను తమరు దయచేయండి" దివాన్ నెమ్మదిగా చెప్పాడు.

దివాన్ మాటకు ఎదురు ఉండదని అతను అక్కడికి వచ్చేముందు విజయనగరంలో విన్నాడు .కానీ అంతలా ఉంటుందా అని మొదటిసారి అర్థం అయింది. నెమ్మదిగా భారంగా వెనక్కి వచ్చాడు. అతనితోపాటు అక్కడి దివాణానికి వచ్చిన ఇతర సిబ్బంది కూడా రాజుగారి అనుసరించారు.

కోటగుమ్మం దాటేంతవరకు వెంట వెళ్ళమని శిరస్థాంతో చెప్పాడు. దివాన్ సీతారామరాజు. కోటవరట్ల రాజు వెళ్ళిన తర్వాత దివాన్ వెనక్కి తిరిగి దివాణం సమావేశం మందిరంవైపు బయలుదేరాడు. దివాన్ ఎదురుగా తనవైపు రావడం చూసి "ఎవరు వచ్చారు" అని ప్రశ్నించారు విజయరామరాజు.

రాజుగారు అడిగిన ప్రశ్నకు సమాధానం అతను చెప్పలేదు.

"అనేకమంది దివాణంలోకి వస్తుంటారు. తమకు అవసరమైన వారినే పంపిస్తాం. తమకు అనవసర తలనొప్పులు ఎందుకన్నది మా ఆలోచన" దివాన్ చాకచక్యంగా సమాధానం చెప్పాడు.

"అవును నిజమే. అన్నయ్య చెప్పిన విషయం సరైనదే. అతను ఏది చెప్పినా తన మంచికోసమే చెబుతాడు. దానిని తాను ఎందుకు కాదనాలి" మనసులోనే అనుకున్నాడు. విజయరామరాజు.

ఆ విషయం గురించి మరి ఏమీ మాట్లాడలేదు.

దివాన్‌జీగా పెరిగిన గౌరవం

సీతారామరాజు విజయనగరం సంస్థానంలో దివాన్‌గా చేరిన తర్వాత క్రమక్రమంగా తన గౌరవాన్ని పెంచుకున్నాడు. విజయనగరం సంస్థానానికి అనుబంధంగా ఉన్న వివిధ దివాణాలకు అతను సంధానకర్తగా వ్యవహరించేవాడు. ఏ వ్యవహారాలు అయినా దివాన్ సీతారామరాజు చూసే విధంగా అక్కడ సిబ్బందిని తనకు అనుకూలంగా మార్చుకున్నాడు. కిందిస్థాయిలో చాలామంది కీలకమైన వ్యక్తులు కూడా సీతారామరాజు మాటను జవదాటని పరిస్థితిలో ఉండేవారు.

మొదట్లో దివాన్‌గారు అనే సంభోదన ఉండేది. క్రమక్రమంగా అది దివాన్‌జీగా మార్పు చెందింది. ఆ సమయంలో బ్రిటిష్‌వారు తాము గౌరవించే వ్యక్తుల పేరు ముందున సర్ అని చేర్చి పిలిచేవారు. ఆ విధానం ఇబ్బందిగా ఉంటుందని దివాన్ సార్ అని తనని పిలిచే అవకాశం ఉండదని భావించాడు. సర్ అని రాజ్యాన్ని పరిపాలించేవారికే ఉంటుందని తన పేరు ముందు దివాన్‌జీ అని తగిలించుకుని ఎవరు తనని పిలవాలనుకున్నా దివాన్‌జీ అని పిలవాలని చెప్పేవారు.

ఈ విషయాలను కోటలో ఉన్న తన సహచరులకు, పరిచారికలకు తెలియజేసారు. తన ఆదిపత్యం చెల్లాలని వేగులను నియమించుకున్నాడు మొత్తం సైనికుల్ని తనవెంట తిప్పుకునేవిధంగా ప్రణాళిక తయారు చేసుకున్నాడు.

ఆ సమయంలో నిర్మాణం జరిగిన సాగునీటి కాల్వకు తన పేరు పెట్టాలని కొంతమంది కింది స్థాయి సిబ్బందికి సూచనలు అందించడంవల్ల దివాన్‌జీ కాల్వ వెలిసింది.

ఈ దివాన్‌జీ కాల్వ నిర్మాణ సమయంలో జరిగిన కొన్ని విషయాలు కూడా విజయరామరాజు పరిపాలనలో కొంతమంది కిందిస్థాయి సిబ్బందికి ఇబ్బందిగా తయారైంది. రాజుగారికి సంబంధం లేకుండా ఈ కాల్వ నిర్మాణానికి నిధులు విడుదల చేసే వందలాదిమంది రైతులకు ఉపయోగపడే కాల్వని నిర్మించినప్పటికీ దానికి రాజులకు ఏ మాత్రం సంబంధం లేకుండా అయిపోవడాన్ని దివాణంలో చాలామంది తట్టుకోలేకపోయారు.

ఈ విషయాన్ని విజయరామరాజు దృష్టికి తీసుకుని వచ్చారు.

"రైతుల భూములకు ఉపయోగపడే కాల్వ ఎవరు నిర్మించినా మంచిదే కదా. అన్నయ్యపైన అపోహలు వద్దు. దివాన్‌గా ఆయనకున్న విచక్షణ వల్ల ఈ కాల్వ నిర్మాణం సాకారం జరిగింది. ఇందులో మీరు ఆందోళన చెందవలసిన అవసరంలేదు" అని సున్నితంగా చెప్పవారిని పంపించి వేశారు.

ఈ విషయం ఆ తర్వాత దివాన్ సీతారామరాజుని పిలిచి అడిగారు.

"తమరు నిర్మిస్తున్న కాల్య ఎంతోమంది రైతులకు ఉపయోగపడుతుంది కదా. చాలామంది రైతులు ఆనందపడుతుంటే మన దివాణంలో కొంతమంది తమ మీద అపోహలు పడుతున్నారు. ఎందువల్ల?" అని.

దివాన్ రాజుగారి ప్రశ్నకు సమాధానం చెప్పలేదు.

"ఈ విషయం తమరి వద్దకు వచ్చిందా. ఇటువంటి చిన్న విషయాలు తమ దృష్టికి తీసుకుని రాకూడదని ఊరుకున్నాను. చాలామందికి ఉపయోగపడే పనులు చేయడం వల్ల కొంతమందికి ఇష్టంలేనట్లుగా ఉంది. అందువల్ల వారు తమ వద్దకు వచ్చి నాపై ఈ విధంగా పిర్యాదు చేస్తున్నారని అనుకుంటున్నాను."

"అవును.. అవును.. అదే కావచ్చు."

"అలా చెప్పినవారు మన దివాణంలో వారా? ఇతరులా?"

చిన విజయరామరాజులో కొద్దిపాటి అమాయకత్వం ఉంది. దివాన్ అడుగుతున్న విషయాలు ఎందుకని కాని అతనికి ఆ విషయాలు చెప్పకూడదని కానీ అనుకోలేదు. చిన్నగా గొంతుని సవరించుకుని "మన సామంతరాజులు కొంతమంది ఈ విషయాలు నా దృష్టికి తీసుకుని రావాలని కోరారు. ఇక్కడివారు ఈ విషయాలను చెప్పారు. ఇందులో విశేషం ఏముంది?" అన్నారు.

"ఉంది చినరాజావారూ. ఈ విషయాలు చెప్పి తమకు నాకూ మధ్య కొంత మంది విభేదాలు సృష్టించాలని అనుకుంటున్నట్లు నాకు అనుమానం కలుగుతోంది. దీనిని మనం మొదట్లోనే తుంచకపోతే రానున్న కాలంలో ఇద్దరి మధ్య అడ్డుగోడలు పెరిగిపోయే ప్రమాదం ఉంది. సామంతులు విభేదాలు కష్టించి విడదీసే ప్రయత్నాలు చేస్తారు" అన్నాడు దివాన్ ఆవేశంగా.

విజయరామరాజు మరో రకంగా ఆలోచించలేదు.

దివాన్ సీతారామరాజు అంటే అతనికి సోదరునితో సమానం అంతకన్నా ఎక్కువ. అతను ఎల్లప్పుడూ తన మంచి కోసం ఆలోచిస్తాడన్న నమ్మకం ఉంది. తన సంస్థానంలో పంటలు పండించే రైతుల కోసం వారికి సాగునీరు అందించాలని ఆలోచన చేసిన సీతారామరాజుని తప్పుగా అర్థం చేసుకున్నారని బాధపడ్డాడు. తన రాజ్యంలో మంచి పని జరిగితే అది విజయనగర సంస్థానానికి మంచి పేరు తెస్తుంది. అటువంటిది ఎందుకు దివాన్ పై అభాండాలు మోపడానికి ప్రయత్నించారో అతనికి అర్థం కాలేదు. అంతకు మించి ఆలోచించలేదు.

"దివాన్ జీ.. తమరు చెప్పిన విషయం చాలా సమంజసంగా ఉంది. ఇప్పుడు ఏమి చేద్దామో చెప్పండి. మనపైన తప్పుగా ఆలోచనలు చేసేవారికి ఎవరినీ ఉపేక్షించకూడదు." అన్నాడు.

"అవును మహారాజా మీరు చెప్పింది నిజం. కొంతమంది సామంతరాజులు నా ప్రభావాన్ని తట్టుకోలేకపోతున్నారు. నేరుగా నాతో చెప్పలేక నా మీద పితూరీలను తమతో చెప్పడానికి ప్రయత్నాలు చేస్తున్నారు. దీనిని ఆదిలోనే తుంచాలి. లేకపోతే ఏ పరిణామాలకు దారితీస్తుందో తెలియదు."

"నిజం దివాన్ జీ. అటువంటి వారిని ఒక కంట కనిపెట్టాలి. దివాన్ జీ కాల్య విషయంలో ఎవరు అభియోగాలు మోపారో వారిని దూరంగా ఉంచాలి. అటువంటివారిలో కొంతమందికి పన్నుల బకాయిలు తక్షణం చెల్లించాలని తాఖీదులు పంపండి. మరికొంతమందికి మనం చేయవలసిన సహాయాలను నిలుపుదల చేయండి" చిన విజయరామరాజు ధృఢంగా చెప్పాడు.

రాజునుంచి అటువంటి ఆవేశాన్ని దివాన్ ఆశించినట్లు చిన్నగా నవ్వాడు. తను అనుకున్న విధంగా విజయరామరాజు స్పందించడం అతనికి ఎంతో ఆనందం అనిపించింది.

తర్వాత నెమ్మదిగా "మీరు చెప్పిన విధంగా నేను అన్ని అమలు జరుపుతాను. మన కింద పనిచేసే రాజులు మనకు విధేయులుగా ఉండాలి. ముఖ్యంగా తమకు తమ మాటకు బద్ధులై ఉండాలి. అలా లేకపోతే వారిలో తిరుగుబాటు దిక్కార స్వభావం ఉన్నట్లుగా మనం భావించాలి. ఈ పరిస్థితుల్లో వారు తెల్లదొరలతో చేతులు కలపడానికి కూడా సిద్ధపడతారంటే ఆశ్చర్యం లేదు"

"అవును. మీరు ఆ ప్రయత్నాలు చేయండి."

రాజు మాటలు సీతారామరాజుకు ఎంతో సంతృప్తిని కలిగించాయి. ఇప్పుడు దివాన్‌జీ కాల్యను ప్రారంభించడానికి అందులోంచి గోస్తనీనది నీటిని విడుదల చేయడానికి ప్రయత్నాలు చేయాలి. అప్పుడు దివాన్ పేరు విజయనగరం సంస్థానంలో చిరస్థాయిగా నిలిచిపోతుంది అనుకున్నాడు.

అందుకు అనుగుణంగా చిన్న రాజులకు తాఖీదులు పంపించడానికి దివాన్ కాల్యను ప్రారంభించడానికి ప్రయత్నాలను ముమ్మరం చేశాడు.

దివాన్‌జీ కాల్య

విజయనగరంలో మొట్టమొదటిసారిగా చిన్న సామంతరాజులకు విజయనగరం దివాన్ సీతారామరాజుకు మధ్య వివాదాన్ని రేపిన దివాన్‌జీ కాల్య చాలా గొప్పగా నిర్మాణం జరిగింది.

దివాన్ తాఖీదులు పంపిన తర్వాత చాలామంది చిన్నరాజులు కినుక వహించారు. విజయరామరాజు మంచితనాన్ని ఆసరా చేసుకుని దివాన్ చాలా చాటుమాటు పనులు చేస్తున్నాడని వారికి అర్థం అయింది. రాజుకు విషయాలను నేరుగా చేరవేయాలని ప్రయత్నించిన వారి విషయంలో ఒకలాంటి వివక్షత ఎదురైంది. ఈ విషయాలను ఎవరితో చెప్పుకోవాలో వారికి అర్థం కాలేదు. విజయరామరాజుకు తమకు మధ్య సమాచారం పంపించడానికి అవకాశం లేకుండా అయిపోయిందని చాలామంది బాధపడ్డారు.

దివాన్‌జీ కాల్య నిర్మాణం చిన్నదే అయినప్పటికీ దీని వెనుక దివాన్ సీతారామరాజు వ్యూహం ఎంతగానో ఉందని వారికి అర్థం అయింది. ఈ కాల్య నిర్మాణం వల్ల ప్రయోజనం పొందే వందలాది మంది రైతాంగం దివాన్ అనుచరులుగా మారడమే కాకుండా రాజుకన్నా దివాన్‌నే ఎక్కువగా గౌరవించే పరిస్థితులు ఏర్పడతాయని వారు ఆందోళన చెందారు.

వివాదాలకు తెరతీసిన దివాన్‌జీ కాల్య చాలా పెద్దది.

గోస్తనీ నది అనంతగిరి కొండల్లో పుట్టి అక్కడినుంచి కొండకోనల్లోంచి ప్రవహించి భీమిలి వద్ద సముద్రంలో కలుస్తుంది. ఇందులో నీరు ఎక్కువగా నిరంతరం ప్రవహిస్తుంటుంది. ఎండాకాలంలో కూడా ప్రవాహం ఎక్కువగా ఉంటుంది. అందువల్ల ఈ నీటిని వినియోగించుకోవడానికి ప్రయత్నాలు చేయాలని కొంతమంది రైతులు, భూస్వాములైన రాజులు ఆలోచన చేశారు. నది నీటిని మళ్ళింపు చేయడానికి ప్రయత్నాలు చేశారు.

నది ప్రవాహాన్ని నిలుపుదల చేయడం కష్టమైన విషయం అవుతుంది. అందువల్ల నది ప్రవాహాన్ని మార్పు చేయకుండా నదికి అనుబంధంగా కాల్యను నిర్మించి నీటిని మళ్ళించినట్లయితే పంట పొలాలకు ఉపయోగపడుతుందని ఆలోచన చేశారు.

నది నీరు తాటిపూడి దాటిన తర్వాత పద్మనాభం సమీపంలో మద్ది వద్దకు చేరుతుంది. అక్కడినుంచి పద్మనాభం కృష్ణాపురం, పాండ్రంగి, సామేయవలస, కురపల్లి, మునివానిపాలెం తదితర గ్రామాలను దాటుకుంటూ తగరపువలస చిట్టివలస మీదగా భీమిలిలో సముద్రంలో కలుస్తుంది. ఈ విధంగా కలిసే ప్రాంతాన్ని సాగర సంగమంగా పిలుస్తారు.

అయితే ఈ నది నీటిని వేరే కాల్యగా మార్పు చేయడానికి మద్ది గ్రామం వద్ద ఒక కట్టు, కురపల్లి వద్ద మరో కట్టు నిర్మించారు. ఈ విధంగా నదిలో నీరు ప్రవహించినప్పుడు ఈ నీరు ఈ కాల్యలోకి చేరుతుంది. నదిలో నీరు ఎండిపోయినా ముందస్తుగా ఈ కాల్యలో

చేరిన నీరు నిల్వ ఉంటుంది. ఈ నీరు పంట పొలాలకు అందడానికి మూడు ఏటి కాల్వలను కూడా నిర్మించారు. ఈ మొత్తం నిర్మాణాలను ఒకే కాల్వగా చేపట్టారు. ఇందుకోసం ముప్పయివేల రూపాయలు వ్యయం చేశారు. పద్నాలుగు కిలోమీటర్ల మేర నిర్మించారు. మూడు చోట్ల లాకులను ఏర్పాటు చేశారు. ఈ నీరు వల్ల గోస్తనీ పరివాహక ప్రాంతాలలో పంట పొలాలకు సాగు నీరు అందించడానికి ఏర్పాట్లు చేశారు.

ఈ కాల్వ నిర్మాణం అంతా దివాన్ సీతారామరాజు చేతుల మీదుగా జరిగింది. ఎప్పటికప్పుడు వచ్చి ఈ నిర్మాణాలను ఆయన పర్యవేక్షించేవారు. విశాఖ కలక్టరేటులో ఉన్న ఒక ఇంజనీరింగు అధికారి నుంచి సాంకేతిక సహకారాన్ని కూడా తీసుకున్నారు. ఈ పని ఎనిమిది నెలలపాటు కొనసాగింది. ఇందులో జామి, పద్మనాభం, పొట్నూరు, విజయనగరం ప్రాంతాలకు చెందిన పనివారు, మేస్త్రీలు పాల్గొన్నారు.

కాల్వ నిర్మాణం వల్ల భీమిలి పరిసర ప్రాంతాలలో 1120 ఎకరాలకు నీరు అందుతుందని అంచనా వేశారు. ఈ మొత్తం రైతుల్ని మూడు విభాగాలుగా చేశారు. ఎక్కువ పంట పొలాలు ఉన్న రైతులకు మూడు రోజుల తర్వాత వారికి రెండు రోజులు తక్కువ పొలాలు ఉన్న బోని ముకుందపురం తదితర గ్రామాలకు ఒకరోజు మాత్రం నీరు వాడుకోవాలని ఈ కాల్వకు ఉన్న లాకులను నియంత్రణ చేయడానికి సిబ్బందిని కూడా నియమించారు.

ఈ మొత్తం కార్యక్రమమంతా సీతారామరాజు హయాంలో జరిగింది. దీనికి నిధులు విడుదల కూడా ఆయనే దగ్గరుండి చేయించారు. విజయనగరం సంస్థానం నుంచి ఈ నిధులు వచ్చినప్పటికీ పేరు మాత్రం దివాన్ కి లభించింది.

ఈ నిర్మాణం పూర్తి అయ్యే దశలో కురపల్లిలో సమావేశం జరిగింది. ఈ సమావేశానికి ఈ కాల్వ ఆయకట్టుదారులైన రైతులంతా హాజరయ్యారు. వారంతా తమకు జరిగిన న్యాయం పట్ల హర్షం వ్యక్తం చేశారు. వర్షాధారంగా ఉన్న తమ పంటపొలాల్లో ఇకపై ఏడాదిలో మూడు పంటలు పండుతాయని ఆనందాన్ని వ్యక్తం చేశారు.

ఆ సమావేశంలో వెంకటకుమార్ రాజు అనే రైతు.. "ఈ కాల్వకు మంచిపేరుని పెట్టాలి. మొదటి నుంచి రైతుల తరపున నిలబడి ఈ పనులను చేపట్టిన సీతారామరాజు పేరుతో కాల్వ ఉంటే బాగుంటుంది" అని సూచించాడు.

దీనికి అక్కడికి వచ్చిన ఆయకట్టుదారులైన రైతులంతా ఆనందాన్ని వ్యక్తం చేశారు అయితే దీనికి దివాన్ జీ కాల్వగా దీనికి నామకరణం చేశారు. సమంజసంగా ఉంటుందని మిగిలిన వారి నుంచి సూచనలు వచ్చాయి. అందరూ దివాన్ జీ కాల్వగా దీనికి నామకరణం చేశారు.

దీని నిర్మాణం పూర్తికాగానే ఆ పేరుతోనే దీనిని పిలవాలని తీర్మానించారు. ఈ తీర్మానాన్ని అందరూ ఏకగ్రీవంగా ఆమోదించారు. అయితే ఒకరిద్దరు దీనిని వ్యతిరేకించి విజయనగర సంస్థానం పేరు పెట్టాలని అనుకున్నా కుదరలేదు.

ఈ విషయం దివాన్ సీతారామరాజుపై సంస్థానంలో కొంతమందికి సంస్థానానికి అనుబంధంగా ఉన్న సామంతరాజుల మధ్య అంతవరకు నామమాత్రంగా ఉన్న వ్యతిరేకతకు ఆజ్యం పోసినట్లయింది.

దివాన్ సీతారామరాజు ఏకపక్షంగా వ్యవహారాలు నడుపుతున్నారని కొంతమంది విజయనగర సంస్థానాధీశుడు విజయరామరాజు వద్ద వాపోయారు.

వారి ఆరోపణలకు ఏమి సమాధానం చెప్పాలో రాజుకు అర్థం కాలేదు. సామంతరాజులు, సన్నిహితులు చెప్పిన అంశాలను చిరునవ్వుతో స్వీకరించాడు

"చూద్దాం" అని నామమాత్రంగా మాత్రం సమాధానం చెప్పాడు.

విజయనగరం సంస్థానానికి చెందిన వ్యక్తులు తమ సంస్థానంలో తమకు పేష్కను చెల్లిస్తున్న రైతుల కోసం నిర్మించిన కాల్య దివాన్ పేరుతో ఉండటం ఏదోలా అనిపించింది.

దివాన్ నియంతృత్వ విధానాలు

విజయనగరం సంస్థానంలో చక్రం తిప్పుతున్న దివాన్ సీతారామరాజు విధానాలకు చాలామంది సామంతరాజులు విసిగిపోయారు. అతను పరిపాలనలో ఆరితేరి పోవడంతో పాటు రాజ్యంలో చాలామంది ముఖ్యులతో మంచి పరిచయాలు కలిగి ఉన్నాడు. అంతేకాకుండా రాజుకన్నా బలవంతుడిగా ఉన్న విషయం అనేక సందర్భాలలో రుజువు అయింది. తన పరపతిని ప్రాబల్యాన్ని బాగా పెంచుకున్నాడు.

ఒక పక్క బ్రిటిష్ వారు చిన్న రాజ్యాలను కబళించివేయాలని తమలో కలుపుకోవాలని ప్రయత్నాలు చేస్తున్నారు. మద్రాసు నుంచి వచ్చే అధికారులు విశాఖలో కలెక్టరు కార్యాలయంలో అధికారులను కలుసుకుని విజయనగరం సంస్థానం విషయాలను ఎప్పటికప్పుడు తెలుసుకునేవారు. కొంతమంది కిందిస్థాయి సిబ్బంది కూడా దివాన్ పై ఉన్న సంతృప్తిని బ్రిటిష్ అధికారులకు తెలియజేసేవారు.

కోస్తా ఆంధ్రలో పిఠాపురం తర్వాత విజయనగరం అతి పెద్ద సంస్థానంగా ఉండేది. వందలాది ఎకరాల భూములు ఆస్థలు కలిగి సుభిక్షంగా ఉండే చిన్న రాజ్యంగా బ్రిటిష్ వారి దృష్టిలో పడింది. వారు ఎలాగైనా ఈ రాజ్యాన్ని తమ ఆధీనంలోకి తీసుకుని రావాలని ఇందుకోసం అవసరమైన వ్యూహాలను తయారు చేయాలని అనుకున్నారు. కిందిస్థాయిలో సిబ్బందికి తమకు అనుకూలంగా ఉన్న చిన్నరాజులకు రహస్యంగా వర్తమానం పంపారు. ఈ చర్యవల్ల దివాన్ సీతారామరాజుపై వారికున్న అసంతృప్తి మరింత రాజుకునేలా చేసింది.

రాజ్యంలో వివిధ ప్రాంతాలపై అజమాయిషీ చేయడంతోపాటు రాజు చేయవలసిన పనులను కూడా తానే స్వయంగా చేయడంతో దివాన్ సీతారామరాజుపై అయిష్టత బాగా పెరిగిపోయింది. రాజే నేను, నేనే రాజు అనే విధంగా అతని విధానాలు ఉండేవి. వాటిని అమలుచేయడానికి రాజుతో సంబంధం లేకుండా నేరుగా తానే చేయడంతో ఇది మరింత బలపడిపోయింది. ఇది అతనిపై అసంతృప్తిని రాజేసింది.

దివాన్ జీ కాల్య ప్రారంభంతో అసంతృప్తికి అగ్నికి ఆజ్యం పోసినట్లయింది. ఈ కాల్య నిర్మాణం వల్ల తమకు ఎటువంటి ఇబ్బందులు లేకపోయినప్పటికీ చిన విజయరామరాజుకు తెలియకుండా విజయనగరం సంస్థానం నిధులతో ఏకపక్షంగా ఈ పనులు చేయించారన్న కినుక దివాన్ సీతారామరాజుపై చాలామందిలో కలిగింది. కొంతమంది నేరుగా అసంతృప్తిని వ్యక్తం చేశారు. మరికొంతమంది దివాన్ చర్యలను ఖండించకపోయినా ఆయన్ని రాజ్యంలో కొనసాగించినా తాము ఇమడలేమని స్పష్టం చేశారు.

ఈ అసంతృప్తి, అయిష్టత దివాన్ పై వ్యతిరేకత ఎంతవరకు వెళ్ళిందంటే విజయనగరం రాజు కన్నా బ్రిటిష్ వారే నయం అనే విధంగా అయింది. రాజులో మార్పు తేవాలనుకున్న వారి ప్రయత్నాలు ఫలించలేదు. ఎవరైనా ఏ విషయమైనా చిన విజయరామరాజు దృష్టికి తీసుకుని వెళితే ఆయన నేరుగా దివాన్ జీతోనే ఆ విషయం చెప్పి సలహా అడగడం వల్ల ఎవరు ఈ పని చేస్తున్నారో తెలిసిపోయి వారిపై దివాన్ కక్షసాధింపు చర్యలకు దిగడం కూడా విజయనగరం పరిధిలో ఉన్న సామంతరాజులలో కలిగింది.

విజయరామరాజు వయస్సులో చిన్నవాడు కావడం పరిపాలనలో అనుభవం లేకపోవడం అన్ని విషయాలను తనకు అన్నయ్య వరస అయ్యే దివాన్ సీతారామరాజుపై ఆధారపడటం వల్ల విజయనగరం రాజ్యంలో ఒకలాంటి సంక్షోభం ఏర్పడింది. అయితే చాపకింద నీరులా నివురు గప్పిన నిప్పులా అది రాజుకుని ఎక్కువ అయింది. వ్యతిరేకత ఎంత తొందరగా వ్యాప్తి చెందుతుందో తప్పుడు సమాచారం ఎంతలా విస్తరిస్తుందో ఈ విషయం కూడా చుట్టుపక్కల రాజ్యాలలో రాజులందరికీ తెలిసిపోయింది.

పరిస్థితిని ఎలా అదుపు చేయాలి? జరిగిన పరిణామాల వల్ల ఏర్పడిన చెడుని ఏ విధంగా సవరించాలి? అనే విషయాలను కొంతమంది విజయనగరంపై అభిమానం ఉన్న రాజులు ఆలోచించారు. చిన్నవాడైన విజయరామరాజుపై ఎటువంటి వ్యతిరేకత లేకపోయినా దివాన్ నియంతృత్వ చర్యలవల్ల మొత్తం రాజ్యానికే చెడ్డోపేరు వస్తుందని మరికొంతమంది మనసులో బాధపడ్డారు.

బ్రిటిష్ వారితో సన్నిహితంగా ఉండే రాజులు మాత్రం దివాన్ చర్యలకు మరోలా స్పందించారు. వారు కొంతమంది బ్రిటిష్

పద్మనాభంలో ఆనాడు యుద్ధం జరిగిన ప్రాంతం ఇది ఈ ప్రాంతం గోస్తనీనది సమీపంలో ఉంది బోని గ్రామం నుంచి వచ్చిన బ్రిటిష్ సైన్యం నదిని దాటి ఈ ప్రాంతానికి వచ్చాయి. ఈ క్షేత్రంలో యుద్ధం జరిగింది వందలాది మంది ఇక్కడ చనిపోయారు. ఈ ప్రాంతమంతా రక్తం ఏరుల్లా ప్రవహించింది. ఈ స్థలం యుద్ధం జరిగిన సమయంలో 70 ఎకరాల స్థలంగా ఉండేది కాని ప్రస్తుతం అక్రమణలకు గురై పది ఎకరాలు మాత్రం మిగిలి ఉంది.

అధికారులతో నిరంతరం అందుబాటులో ఉండటం వల్ల వారికి అనుకూలంగా సమాచారాన్ని అందించారు. "రాజు బలహీనుడైతే అందరికీ అలుసే" అన్న చందంగా విజయనగరం సంస్థానానికి దివాన్ చర్యల కారణంగా అనుకోని పరిణామాలు ఏర్పడ్డాయి.

గోతి దగ్గర కాచుకుని కూర్చున్న నక్క మాదిరిగా బ్రిటిష్ వారికి ఈ పరిణామాలు ఆనందాన్ని కలిగించాయి. రాజ్యాలను స్వాధీనం చేసుకోవడానికి కబళించడానికి ముందు ఆయా రాజ్యాలలో ఉన్న రాజుల మధ్య అసంతృప్తిని తమకు అనుకూలంగా మార్చుకుంటారు. కొంతమందిని తమ వైపు తిప్పుకుని వారి ద్వారా ఆయా రాజ్యాలకు ఇబ్బందులను కలగజేస్తుంటారు.

ని మొదటిసారి అనుకున్నారు. ఇంతవరకూ ఎవరికీ లొంగని చాలామందిలో అసంతృప్తి వచ్చిందన్న విషయం వారికి అర్థం

అయింది.

అంతవరకు సర్కూల్ కమిటీ ఆమోదించిన సిఫార్సులను దేశంలో అన్ని సంస్థానాలలో అమలు జరిపినప్పటికీ విజయనగరం సంస్థానంలో మాత్రం అమలు జరపలేదు. వాటిని అమలు జరపడం ద్వారా ఈ రాజ్యాన్ని కూడా తమ ఆధీనంలోకి తెచ్చుకోవచ్చునని వారు భావించారు. ఈ సిఫార్సులు అమలు జరిపినట్లయితే విజయనగరానికి ఎటువంటి ఆదాయం లేకుండా, రాకుండా తప్పనిసరి పరిస్థితుల్లో తమపై ఆధారపడవలసిన అగత్యం ఏర్పడుతుందని. ఆ కోణంలోంచి వారు ఆలోచన చేశారు.

దివాన్ నియంతృత్వ పోకడలవల్ల ఒక రాజ్యంలో సంక్షోభం ఏర్పడిన సంగతి ఒక్క విజయనగరం సంస్థానంలోనే జరిగింది. రవి అస్తమించని బ్రిటిష్ సామ్రాజ్యంగా చెప్పుకునే తెల్లదొరలు ఈస్టు ఇండియా కంపెనీ పేరుతో తమ సామ్రాజ్య విస్తరణకు దివాన్ చర్యలను అవకాశంగా తీసుకుని పావులు కదిపారు.

ఆ పావుల ఫలితంగానే విజయనగరం సంస్థానాన్ని మూడు విభాగాలుగా చేయాలన్న ఆలోచనకు బీజం పడింది.

అస్తవ్యస్తంగా విజయనగరం సంస్థానం

చిన విజయరామరాజు పరిపాలనా దక్షుడు కాకపోవడం ప్రతిదానికి దివాన్పై ఆధారపడటం, సామంతరాజుల పట్ల దివాన్ వైఖరి అభ్యంతరకరంగా ఉండటం వంటి కారణాల వల్ల విజయనగరం సంస్థానంలో అస్తవ్యస్త పరిస్థితులు ఏర్పడ్డాయి. రాజు మంచితనాన్ని

అసమర్థతను చేతగానితనంగా కొంతమంది భావించడం వల్ల ఇబ్బందులు తలెత్తాయి. వీటిని అధిగమించడానికి కానీ సవరించడానికి కానీ వీలులేకుండా అయిపోయిన వాతావరణం నెలకొంది.

ఆ సమయంలో చంద్రయ్యమ్మ విశాంతి కోసం 1761లో గజపతి నగరం సమీపంలో దేవుపల్లి కోటకు వచ్చి కొద్దిరోజులు ఉన్నారు. ఆ సమయంలో ఆమె హఠాత్తుగా చనిపోయారు. ఆమెపై విషప్రయోగం జరిగిందని హత్యాయత్నం జరిగిందని వదంతులు వ్యాపించాయి. ఏమి జరిగిందన్న విషయం వివాదాస్పదంగా అయిపోయింది.

అంతవరకు విజయనగర సంస్థానంలో విజయరామరాజు తీసుకున్న ఎటువంటి నిర్ణయాలన్నా వాటి వెనుక చంద్రయ్యమ్మ ఉండేదన్న నమ్మకం చాలామందిలో ఉండేది. ఆమె చనిపోవడంతో రాజ్యంలో తీసుకునే ఎటువంటి నిర్ణయాలకైనా రాజే బాధ్యత వహించవలసిన పరిస్థితులు తలెత్తాయి.

అప్పటి నుంచి సంస్థానంలో దివాన్ గా ఉన్న సీతారామరాజు ఏమి చేసినా అడిగే పెద్ద దిక్కు లేకుండా అయిపోయింది.

అప్పటివరకు సామంతరాజులు చాలామందిలో ఏర్పడిన అసంతృప్తి పెరిగిందే తప్ప తగ్గే పరిస్థితులు కనిపించలేదు. చిన విజయరామరాజుకు సానుభూతి పరులుగా ఉన్నవారు కొంతమంది అతని పరిస్థితిని చూసి జాలిపడేవారు. ఇదే వాతావరణం కొంతకాలం కొనసాగినట్లయితే రాజ్యంలో తీవ్రమైన సంక్షోభ పరిస్థితులు ఏర్పడతాయని ఆందోళన చెందేవారు.

విజయరామరాజుకు తన రాజ్యంలో ఏర్పడిన పరిస్థితుల్ని అంచనా వేయడానికి సరిపడే వయస్సు లేదు. అనుభవం అసలు లేదు. అతనికి సలహాలు అందించేవారు దివాణంలో ఎవరూ లేరు. ఉన్నవారు దివాన్ మనుషులే తప్ప మరొకరు కనిపించడంలేదు. ఎవరైనా దివాణంలో అతనికి సన్నిహితంగా ఉన్నవారు ఏ విషయమైనా చెబితే అది నేరుగా దివాన్ సీతారామరాజు దృష్టికి వెళ్ళిపోయేది. ఫలితంగా ఆ మాటలు చెప్పిన వ్యక్తి దివాన్ దృష్టిలో అంటరానివాడుగా ముద్రపడి రాజుకు దూరమైపోవడం జరిగేది. ఈ విధంగా విజయనగరం సంస్థానంలో ఎంతోమంది చిన విజయరామరాజు మనసుకు దగ్గర అవుదామని ప్రయత్నించి అతనికి అందనంతదూరం అయిపోయారు. అందువల్ల అటువంటి ధైర్యం చేయడానికి కూడా ఎవరూ ముందుకు వచ్చేవారు కాదు.

చిన్న రాజ్యాలను పరిపాలించేవారు సామంతరాజ్యాలకు చెందినవారు చాలామంది ఇది అవకాశంగా తీసుకుని బ్రిటిష్ వారికి సన్నిహితం అయిపోయి వారితో తమకు కావల్సిన పనులను చేయించుకునేవారు. అటువంటివారు అనేకమంది రాజులు దివాన్ కారణంగా విజయనగరం సంస్థానానికి దూరం అయిపోయారు. చాలామంది పన్నులు ఇతర శిస్తులను చెల్లించకుండా విజయనగరానికి బకాయిదారులుగా మారిపోయారు.

రాజ్యంలో ఉంటున్న ప్రజలు, రాజాస్థానానికి చెందిన భూములను సాగు చేసుకుంటున్నవారు రాజుగారు నిర్ణయించిన పన్నులను ఖజానాకు ఎప్పటికప్పుడు జమ చేయాలి. వచ్చినదాంట్లో కొంత వారి సొంతానికి వినియోగించుకోవాలి. ఇది రాజుగారి విచక్షణపై ఆధారపడి ఉంటుంది. ఇటువంటి రైతులు చాలామంది విజయనగరం సంస్థానంతో సంబంధాలు కలిగిన వారు ఉన్నారు. మిగిలినవారిలో కొంతమంది సామంతరాజుల ఆధీనంలో ఉన్నారు. విజయనగరం సంస్థానానికి చిన్న సామంతరాజులకు మధ్య విభేదాలు ఉండటం చాలా విషయాల్లో పొసగక పోవడం వల్ల ఈ ప్రభావం ఖజానాపై పడింది. సంస్థానానికి రావల్సిన ఆదాయం రాకుండా అయిపోయింది.

ఆరు నెలలకు ఒకసారి చెల్లించవలసిన పన్నులు ఇతర శిస్తులను సకాలంలో చెల్లించడానికి రైతులు ముందుకు వచ్చేవారు కాదు. కొంతమంది అయితే పూర్తిగా పన్నులను ఎగవేతకు పాల్పడి తప్పించుకుని తిరిగేవారు కాదు. కొంతమంది అయితే పూర్తిగా పన్నులను ఎగవేతకు పాల్పడి తప్పించుకుని తిరిగేవారు. రైతులు చాలామంది అయితే పూర్తిగా పన్నులను ఎగవేతకు పాల్పడి తప్పించుకుని

తిరిగేవారు. రైతులు చాలామంది సామంతరాజుల ఆధీనంలోనే ఉండటం వారికి విజయనగర సంస్థానంతో నేరుగా సంబంధాలు లేకపోవడం వల్ల ఆదాయం వచ్చే మార్గాలు సన్నగిల్లాయి.

ఇందుకు అనుగుణంగా ఆదాయాలను పెంచుకునే వ్యూహాలను తయారు చేయాలని వారు నిర్ణయాన్ని తీసుకున్నారు. అప్పటికే దివాన్ వల్ల విసిగిపోయి ఉన్న ప్రజలనుంచి కూడా ఇందుకు సంబంధించి వ్యతిరేకత కానీ తిరుగుబాటు కానీ వచ్చే అవకాశం లేదని వారు నిర్ధారణకు వచ్చారు.

దివాన్ దుందుడుకు ఆలోచనలు అతను ఇతరుల పట్ల తీసుకుంటున్న నిర్ణయాల వల్ల చాలామందిలో తీవ్రమైన వ్యతిరేకత వచ్చింది. చిన విజయరామరాజుకు బ్రిటిష్ వారిపై పీకల వరకు అక్కసు ఉండేది. అయితే ఆ అక్కసుని ఎలాగైనా వెలిబుచ్చాలని ప్రయత్నాలు చేసేవారు. దివాన్ సీతారామరాజు అతని ఆవేశానికి తోడు అయ్యే విధంగా తన వైఖరిని చూపించేవాడు.

ఫలితంగా విజయనగరం సంస్థానాధీశునిగా ఉన్న చిన విజయరామరాజు దివాణంలో కొంతమంది ముఖ్యులకు, వివిధ ప్రాంతాలలో సామాజిక దృక్పథం కలిగిన వారికి వ్యతిరేకుడు అయిపోవడమే కాకుండా సామంతరాజులలో కూడా ఉన్న అసంతృప్తికి ఆజ్యం పోసిన వ్యక్తిగా మిగిలిపోయాడు. రాజు మీద ప్రత్యక్షంగా వ్యతిరేకత లేకపోయినా దివాన్ చర్యలు కారణంగా విసిగిపోయిన అనేకమంది రాజుని కూడా వ్యతిరేకించడానికి వెనుకాడకుండా అనేక చర్యలకు పాల్పడ్డారు. బ్రిటిష్ వారు కోరుకున్నది కూడా ఇటువంటి వాతావరణమే.

సరిగ్గా విజయనగరం సంస్థానంలో కూడా అటువంటి పరిస్థితులే ఏర్పడ్డాయి. అది బ్రిటిష్ అధికారులకు అవకాశంగా లభించింది. రాజుపై తాము ఎటువంటి చర్యలు తీసుకున్నా వ్యతిరేకించడానికి దివాన్ సిద్ధంగా లేడు. ఒకవేళ దివాన్ వ్యతిరేకించినా అతనిని వ్యతిరేకిస్తున్న చాలామంది సామంతరాజులు బ్రిటిష్ వారికి అండగా నిలబడతారన్న నమ్మకం వారికి కలిగింది.

ఈ విషయం గురించి విశాఖ జిల్లా కలెక్టరు ప్రభుత్వానికి ఒక నివేదికను పంపించారు. ఆ నివేదికలో విజయనగరం సంస్థానంలో చాలామంది అసంతృప్తితో ఉన్నారని, రాజుకు గాని రాజ్యంలో దివాన్ కి గాని వ్యతిరేకంగా ఏ నిర్ణయం తీసుకున్నా ఎవరూ వ్యతిరేకించరని పైపెచ్చు సంతోషపడతారని దాని సారాంశం.

ఆ నివేదిక పట్ల ప్రభుత్వం సానుకూలంగా స్పందించింది.

భారతదేశంలో అప్పటికే అనేక చిన్న సంస్థానాలు బ్రిటిష్ అధికారులకు తొత్తులుగా మారాయి. వారి అడుగులకు మడుగులు ఒత్తే మాదిరిగా తయారయ్యాయి. పెద్ద సామ్రాజ్యంగా ఉన్న విజయనగరం విషయంలో అంతవరకు ఎటువంటి నిర్ణయాన్ని తీసుకోలేకపోయిన బ్రిటిష్ ప్రభుత్వానికి ఈ చర్యలవల్ల ముందంజ వేయడానికి అవకాశం ఏర్పడింది.

రాజ్యాన్ని కబళించడానికి దానిని తమ ఆధీనంలోకి తీసుకుని రావడానికి ముందుగా దానిని తమ పరిపాలనకు అనుగుణంగా ప్రవర్తించేలా చేయడానికి సర్కూట్ కమిటీ ఒప్పందాలకు కట్టుబడేలా చేయాలన్నది వారి ఆలోచన ఆ విధంగా చేసినట్లయితే తర్వాత క్రమక్రమంగా తమ సామ్రాజ్యపు మర్రివృక్షం నీడలోనికి విజయనగర సంస్థానాన్ని తీసుకుని రావడం పెద్ద కష్టం కాదని వారు భావించారు.

ఫలితంగా విజయనగరం సంస్థానంలో సర్కూట్ కమిటీ సిఫార్సులను అమలు చేయడానికి మొట్టమొదటి ఆలోచనకు కార్యరూపం తీసుకుని వచ్చారు.

విజయనగరం సంస్థానంలో విశాఖ జిల్లా కలెక్టరు

విశాఖ కలెక్టరు కార్యాలయం

ఉదయం పది గంటలు అయింది.

కార్యాలయంలో హడావుడి ప్రారంభం అయింది. చాలామంది కలెక్టరు దొరగారికి అర్జీలను ఇవ్వడానికి వచ్చారు. డాఫేదార్ వారి నుంచి వినతులను స్వీకరించడానికి అన్ని ఏర్పాట్లు చేశాడు. వచ్చిన వారికి వరుసలో నిల్వోమని చెప్పి సర్దుబాటు చేస్తున్నాడు.

విశాఖ జిల్లాలో విజయనగరం పెద్ద పట్టణం.

కలెక్టరు ఆధ్వర్యంలో ఉన్న ఆ సంస్థానం వ్యవహారాలు చూడటానికి ప్రత్యేకమైన విభాగం కూడా కలెక్టరు కార్యాలయంలో పని చేస్తోంది.

ఇంతలో కలెక్టరు గబగబా వచ్చి తన గదిలోకి వెళ్ళిపోయారు.

అతని వెనుకన ఇద్దరు గుమస్తాలు కూడా వెళ్ళారు.

కలెక్టరు వచ్చారు తమ వినతులు తీసుకుంటారని వచ్చిన రైతులు అతని గది ముందుకు వచ్చారు. గుంపులుగా ఉన్న వారికి డాఫేదారు సర్దుబాటు చేసి "దొరవారు ఇప్పుడే వచ్చారు. మరి కాసేపు కూర్చోండి" అని వచ్చిన వారిని సర్దుబాటు చేశాడు.

అయితే కలెక్టరు దొర ఎంతసేపటికీ బైటికి రాలేదు.

కార్యాలయంలో వివిధ విభాగాల నుంచి కొంతమంది సిబ్బంది కాగితాల కట్టలు పట్టుకుని లోపలికి వెళుతున్నారు. వస్తున్నారు. కానీ కలెక్టరు దొర నుంచి వచ్చిన వారిని వినతులు పట్టుకుని లోపలికి వెళుతున్నారు. వస్తున్నారు. కానీ కలెక్టరు దొర నుంచి వచ్చిన వారిని వినతులు పట్టుకుని లోపలికి రమ్మని పిలుపు మాత్రం రావడం లేదు. రెండు సార్లు డాఫేదారు లోపలికి తొంగి చూసి వచ్చాడు.

"కాగితం తీసుకుంటారా అసలు" వినిగిపోయిన ఓ వృద్ధుడు కాస్త కోపంగా అడిగాడు. డాఫేదారు ఏమీ సమాధానం చెప్పలేదు. ఈ లోపు వచ్చిన పాతికమందిలో గుసగుసలు మొదలయ్యాయి.

"నిశ్శబ్దం... నిశ్శబ్దం" అని నెమ్మదిగా చెప్పి "దొరగారు విజయనగరం దివాణం కాగితాలు చూస్తున్నారు. అవి అయిన తర్వాత మీ దగ్గర కాగితాలు తీసుకుంటారు. అంతవరకు ఓపిక పట్టండి" అని శాంత పరిచాడు.

అయితే మరో పదినిమిషాల్లో కలెక్టరు గదిలోంచి తెల్లదొర బైటికి వచ్చాడు. లావుగా ఎత్తుగా ఉన్నాడు. కలెక్టరు కింద పని చేసే గుమస్తా అధికారి కాబోలునని అందరూ పాలోమని లేచి అతని దగ్గరికి వెళ్ళడానికి ముందుకురికారు. అయితే డాఫేదారు అప్రమత్తం అయిపోయి వారిని వెనక్కి పంపించే ప్రయత్నం చేస్తుండగా ఆ గుమస్తా దొర కలగజేసుకుంటూ "ఈ దినం కలెక్టరు దొరవారు మీ కాగితాలు తీసుకోవడం లేదు. సారు వారికి అంత తీరికలేదు మీ వినతులన్నీ ఇవ్వండి. ఆయనకు అందిస్తాను. నాకు ఇచ్చినా ఆయనకు అందినట్టే లెక్క జరూరు పని మీద విజయనగరం వెళుతున్నారు.." అని చెప్పి వచ్చిన వారి నుంచి కాగితాలను అందుకుని వాటిని ఒక వరుసలో పెట్టుకుని తిరిగి లోపలికి వెళ్ళిపోయాడు.

అతను వెళ్ళిపోయిన అయిదు నిమిషాల తర్వాత కలెక్టరు దొర కూడా బైటికి వచ్చి కారు దగ్గరికి నడిచాడు. అతని వెంట చాలామంది దొరలు అనుసరించారు.

ముందు కారు విజయనగరం వైపు బయలుదేరింది.

మిగిలిన వాహనాలు దానిని అనుసరించాయి.

కలెక్టర్లు ఆధ్వర్యంలో సర్కూట్ కమిటీ సిఫార్సులను విజయనగరం సంస్థానానికి తెలియజేయడానికి మొదటిసారి ప్రయత్నాలు జరిగాయి. బ్రిటిష్ అధికారుల తరపున విశాఖ జిల్లా కలెక్టరు ఇతర అధికారులు విజయనగరం కోట వద్దకు రాగానే వారికి సాదరంగా స్వాగతం లభించింది. కోట లోపలినుంచి వచ్చిన భటులు వారిని లోపలికి తోడ్కొని తీసుకుని వెళ్ళారు.

మర్యాదలు లాంఛనంగా పూర్తి చేశారు.

బ్రిటిష్ అధికారులు సంస్థానాలకు వచ్చినప్పుడు రాజులు ప్రత్యేకమైన గౌరవాన్ని ఇచ్చేవారు. సంస్థానాధీశులు తమ సాంప్రదాయాల్లో భాగంగా ఈ మర్యాదని కూడా ఖచ్చితంగా అమలు జరిపేవారు.

దివాన్ సీతారామరాజు ఈ ఏర్పాట్లు చూశారు.

కలెక్టరు కార్యాలయం నుంచి అధికారులు వస్తున్నారని ముందుగా సమాచారం వచ్చింది. ఆ సమాచారం వారికి మంచిదా కాదా. అనుకూలమా వ్యతిరేకమా. అని చూడకుండా వచ్చిన వారు తమకు అతిథులు వారికి మర్యాద ఇవ్వాలి అని ఏ ఏర్పాట్లు చేశారు.

అందరూ ఆశీనులు అయిన తర్వాత చిన విజయరామరాజు దివాణం నుంచి వచ్చి కలెక్టరుగారికి నమస్కారం చేశారు. ప్రతిగా కలెక్టరు దొర ముందుకు వచ్చి చేతులు సాచి దగ్గరికి తీసుకున్నారు. అది ఆంగ్లేయుల సాంప్రదాయమని అక్కడివారు భావించారు.

"తమరు రావడం ఆనందంగా ఉంది. మా మర్యాదలను స్వీకరించండి" అని అభ్యర్థించారు విజయరామరాజు.

విజయరామరాజు సమాధిపై శిలాఫలకాన్ని ఏర్పాటు చేసారు. ఇందులో లిపి కూడా ఆనాడు రాసిన మాదిరి గా ఉంటుంది ఒక శ్లోకం మాత్రం రాసి ఈ శిలాఫలకాన్ని సమాధికి తాపడం చేసారు.

కలెక్టరు చిన్నగా నవ్వి కూర్చున్నాడు. అతనిలో ఒకలాంటి హుందాతనం ఉంది. బ్రిటిష్ సామ్రాజ్యానికి ప్రతినిధిగా అతనికి ఆ హుందాతనం వచ్చిందని అతనిని చూసినవారికి అనిపించింది.

కలెక్టరు కార్యాలయం నుంచి వచ్చిన సిబ్బంది దివాణంలో ఉన్న పరిపాలనా కార్యాలయానికి వెళ్ళి దివాణానికి సంబంధించిన రికార్డులను పరిశీలన చేపట్టారు ఆ కార్యక్రమం సుమారు గంటపాటు కొనసాగింది. ఈలోపు సీతారామరాజ్ పంటల గురించి రాజ్యంలో ఇతర సమస్యలను కలెక్టరు దృష్టికి తీసుకుని వచ్చారు.

కలెక్టరుకి తెలుగు రాదు. చిన విజయరామరాజుకు ఆంగ్లం రాదు. అయినా ఇబ్బంది లేకుండా ఇరువురి మధ్య రెండు భాషలు తెలిసిన వారు ఉండటం ఇద్దరు వ్యక్తులు వారి మాటలను అనువాదం చేసి ఒకరి నుంచి మరొకరికి చేరవేయడానికి దుబాసీలు ఉండటం వల్ల ఎటువంటి ఇబ్బందులు తలెత్తలేదు. వీరిద్దరి మధ్య జరిగిన అన్ని సంభాషణల్లోనూ దివాన్ సీతారామరాజు కూడా పాలుపంచుకుని తనకు తోచిన విషయాలను కలెక్టరు ఆఫీసు నుంచి వచ్చిన వారికి తెలియచెప్పాడు.

చివరలో అన్ని కార్యక్రమాలు పూర్తిచేసి సమయంలో కలెక్టరు దొర విజయనగరం సంస్థానాధీశుడు చినవిజయరామరాజుతో "ఈ రోజు నుంచి విజయనగరం సంస్థానంలో సర్కూట్ కమిటీ ఇటీవల తయారు చేసిన సిఫార్సులు అమలు చేయడానికి బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం నిర్ణయించింది. ఈ సిఫార్సులకు సంబంధించిన అన్ని విషయాలు ఈ నివేదికలో పొందు పరిచాం. వీటిని ఆమోదిస్తూ సంతకం చేయండి. మీ దగ్గర ఒక కాపీ ఉంచుకొండి" అన్నాడు నెమ్మదిగా.

కలెక్టరు మాటలను తెలుగులోకి అనువాదం చేసి చెబుతూ దుబాషీ ఆ కాగితాల కట్టను అందజేశారు. కలెక్టరు మాటలు వింటున్నప్పుడు ఆందోళన కలిగింది. అందుకుంటున్నప్పుడు చిన విజయరామరాజు చేయి చిన్నగా వణికింది.

దివాన్ దగ్గరికి వచ్చి "తప్పదు పర్వాలేదు ఏం చేస్తాం? అందరికీ వర్తించేదే" అంటూ సంబంధం లేని మాటలు చెబుతూ సిరాలో ముంచిన కలాన్ని విజయరామరాజుకు అందజేశాడు.

ఆ సిఫార్సులను ఆమోదిస్తున్నామని ఆ రోజు నుంచి వాటికి బద్దుడనై ఉంటానని ఉన్న ఆ నివేదికలపై సంతకాలు చేస్తుండగా చిన విజయరామరాజు చెయ్యి మరోసారి చిన్నగా వణికింది. ఆ విషయాన్ని గమనించిన కలెక్టరు దొర ఓరగా ముసిముసి నవ్వులు నవ్వాడు.

సర్కూట్ కమిటీ సిఫార్సులపై చర్చలు

విశాఖ నుంచి జిల్లా కలెక్టరు వచ్చి సిఫార్సులను అందించిన తర్వాత రాజాస్థానంలో ఒకలాంటి స్థబ్ధత ఏర్పడింది. అతను వెళ్ళిపోయిన తర్వాత కూడా ఆ ప్రభావం అక్కడివారిలో తొలిగిపోలేదు.

చిన విజయరామరాజు ఈ సిఫార్సులను చదువుకున్న తర్వాత దివాణంలో ముఖ్యులను పిలిపించి సమావేశం జరిపారు ఆ సమావేశానికి వచ్చినవారు అనుభవజ్ఞులు అన్ని విషయాలు తెలిసినవారు కావడంతో వారు కమిటీ సిఫార్సులను వారి తెలివితేటలకనుగుణంగా వివిధ రకాలుగా భాష్యం చెప్పారు.

దివాన్ సీతారామరాజు కూడా రెండురోజులు విజయరామరాజుతో మాట్లాడలేకపోయాడు. ఇంత తొందరగా బ్రిటిష్ వారు ఇటువంటి చాలా ప్రభావం చూపిస్తుందని అతనికి తెలుసు. కానీ విజయరామరాజుకు పూర్తిగా అర్థమయ్యేటట్లు చెప్పడానికి అతనికి మనస్కరించలేదు.

సర్కూట్ కమిటీ చిన్న రాజ్యాలు రాజులు పరిపాలిస్తున్న సంస్థానాలపై తీసుకున్న నిర్ణయాల వల్ల వారు ఏ పని చేయడానికి కూడా అవకాశం ఉండదు. ప్రతి విషయానికి బ్రిటిష్ వారిని సలహాలు సూచనలను అడగవలసి ఉంటుంది. ఇది స్వతంత్రత కలిగిన రాజులకు చాలా ఇబ్బందిగా ఉంటుంది. ముఖ్యంగా అంతవరకు ఎంతో స్వతంత్రంగా వ్యవహరించిన విజయనగరం సంస్థానంలో ఒకరికి అనుగుణంగా వారికి అనుబంధంగా పనిచేయడమన్నది ఎంతో కష్టమని అర్థమవడానికి ఎంతో సమయం పట్టలేదు.

విజయనగరం సంస్థానంలో పనిచేస్తున్న వారు చాలామంది విజయరామరాజుకు ఈ విషయాలన్నీ చెప్పారు "మహారాజా ఇంతవరకు కొన్ని సంస్థానాలలో మాత్రం సర్కూట్ కమిటీ సిఫార్సులను అమలు చేశారు. మన దివాణం విషయంలో మినహాయింపు వస్తుందని ఉంటుందని అనుకున్నాం. కానీ అలా రాలేదు. అందరి మాదిరిగానే మనకు కూడా కమిటీ సిఫార్సులను అమలు చేయాలని అనుకున్నారు. అంటే రానున్న కాలంలో మనం కూడా బ్రిటిష్ వారితో ఇబ్బందులు పడే పరిస్థితులు వస్తాయి" అని చెప్పారు.

కింది స్థాయి సిబ్బంది చెప్పిన విషయాలు అర్థం అయిన తర్వాత ఏదో కోల్పోయిన బాధ విజయరామరాజులో కలిగింది. అప్పటివరకు ఉన్న స్వేచ్ఛ కోల్పోయి భావన అతనిలో ఏర్పడింది.

తర్వాత అంతరంగికులతో సమావేశమయ్యారు.

అందరూ రకరకాల విషయాలు చెప్పారు. వారు చెప్పినవన్నీ విన్న తర్వాత గొంతు సవరించుకుని "ఈ కమిటీ సిఫార్సులవల్ల ఎటువంటి పరిస్థితులు వస్తాయి. కలెక్టరుగారు అందించిన కాగితాల్లో ఉన్న ముఖ్యమైన విషయాలు ఏమిటి? వాటిని అధిగమించడానికి

మనం ఏమి చేయాలి? ఈ సిఫార్సులు విజయనగరం దివాణానికి ఎంతవరకు నష్టం కలిగిస్తాయో పరిశీలన చేసి ఒక నివేదికను తయారు చేసి అందించాలి" అన్నారు.

ఈ విషయం విన్న తర్వాత ఈ సర్కూల్ కమిటీ సిఫార్సుల విషయంలో రాజుగారు ఎంత ఆందోళన పడుతున్నారో వచ్చిన వారికి అర్థం అయింది. అయితే అందులో ఉన్న విషయాలు కొన్ని అక్కడివారందరికీ తెలుసు. కానీ దానివల్ల రానున్న కాలంలో రాజోయే పరిణామాలు ఎలా ఉంటాయన్న విషయాలను చెప్పవలసి ఉందని వారికి అర్థం అయింది.

"తప్పకుండా" అన్నారు.

"ఈ సిఫార్సుల వల్ల మన రాజ్యానికి వెనువెంటనే వచ్చే ప్రమాదం ఏమీ కనిపించడంలేదు. కానీ రానున్న కాలంలో కొన్ని విపత్కర పరిస్థితుల్ని ఎదుర్కోవలసి ఉంటుంది బ్రిటిష్ వారికి అనుగుణంగా మనం ఉండాలంటే మనకున్న స్వేచ్ఛను చాలావరకు కోల్పోవలసి ఉంటుంది. ఆ స్వేచ్ఛను పరిరక్షించుకోవడానికి ఎటువంటి పరిస్థితుల్నైనా ఎదుర్కోడానికి సిద్ధంగా ఉండాలి" దివాన్ సీతారామరాజు స్థిరంగా చెప్పారు.

అప్పటికే జిల్లా కలెక్టరు అందజేసిన కాగితాల్లో ఉన్న విషయాలను అందంగా కాపీ చేసి ఒక కట్టని కింది స్థాయిలో పరిపాలనా వ్యవహారాలు చూసే సిబ్బందికి అందించబడ్డాయి. ఇద్దరు వ్యక్తులు వాటిని అందుకున్నారు.

"మరోసారి మీకు మనవి చేస్తున్నాను. ఈ సిఫార్సులు మనకు అనుకూలంగా ఉండవని తెలుసు. మన దివాణం వీటిని అమలు చేయడానికి సిద్ధపడిందంటే ఎంతో కొంత స్వేచ్ఛను కోల్పోయినట్టే స్వేచ్ఛతోపాటు మన వ్యక్తిత్వాన్ని కూడా పోగొట్టుకోకూడదు. అందుకు అనుగుణంగా వీటిలో విషయాలను అధ్యయనం చేయండి. వాటిని విశ్లేషించి నాకు వివరించండి" అని చిన విజయరామరాజు వారిని ఆదేశించారు.

"చిత్తం మహారాజా" వారు అక్కడినుంచి వెళ్ళిపోయారు.

తమపైన ఎంతటి కీలకమైన బాధ్యత ఉంచబడిందో ఆ సిబ్బందికి కొంతవరకు అర్థం అయింది. తాము చెప్పబోయే విషయాలు రాజుగారికి మార్గదర్శకంగా ఉంటాయని అందువల్ల బాధ్యతతో వ్యవహరించాలని వారు అనుకున్నారు.

వారు వెళ్ళిన తర్వాత చిన విజయరామరాజు దివాన్ సీతారామరాజుని పిలిచి "ఎప్పుడు ఏ సమస్య వచ్చినా తమరే ఏదో పరిష్కారాన్ని చూస్తుంటారు. గండం నుంచి గట్టెక్కిస్తుంటారు. ఈ సమస్యకు కూడా తమరే పరిష్కారం చూడాలి" అన్నారు.

దివాన్ సీతారామరాజు చినరాజా దగ్గరికి వచ్చి కాసేపు ఏమీ మాట్లాడలేదు. తర్వాత గొంతుని సవరించుకుని "ఇది రాజ్యంలో సమస్య కాదు. పరిష్కరించడానికి మన చేతిలో ఉండటానికి మన రాజ్య భవిష్యత్తుని నిర్ణయించే కీలకమైన విషయం. దీని పరిష్కారం మన చేతిలో లేదు. మనం తీసుకోబోయే ఏ నిర్ణయమైనా దానికి బ్రిటిష్ అధికారులే పరోక్షంగా కారణమవుతారు. ఈ సిఫార్సులు అమలు ప్రారంభం అయినప్పటినుంచీ సమస్యలు కూడా మొదలవుతాయి. దేనికైనా ఒక పరిష్కారం ఆలోచించాలి. అంతవరకు ఓపిక పట్టాలి" అన్నారు.

దివాన్ మాటలు చిన విజయరామరాజుకు కొంచెం బాధ కలిగించాయి.

అయినా ఏమీ మాట్లాడలేదు.

తన మాటలు రాజులో కాస్త బాధను కలిగించాయన్న విషయం దివాన్ కి అర్థం అయింది. వెంటనే సర్దుకుని "మనం ఈ సమస్యని అధిగమిద్దాం. ఎటువంటి ఆందోళన అవసరంలేదు. ఈ సిఫార్సుల గురించి ఇప్పటికే కొంత విన్నాం. మనవాళ్ళు చదువుకుని

వచ్చిన తర్వాత ఈ సిఫార్సులు మన దివాణాన్ని ఎంతవరకు నష్టపరుస్తాయన్న విషయాన్ని మనం గుర్తిద్దాం. ఆ తర్వాత అందుకు అనుగుణంగా నిర్ణయం తీసుకుందాం. అంతవరకు దాని గురించి ఆలోచించడం అనవసరం" అని నెమ్మదిగా చెప్పాడు.

దివాన్ మాటలు చిన విజయరామరాజులో కొంత సంతృప్తిని కలిగించాయి. కొన్ని గంటల నుంచి మనసు మనసులో లేకుండా ఎంతో ఆందోళనతో ఉంది. దివాన్ మాటలు విన్న తర్వాత ఒకలాంటి ప్రశాంతత వచ్చింది" మీరు చెప్పింది ఎంతో సమంజసంగా ఉంది. ఆ వివరాలు తెలుసుకున్న తర్వాత ఇతర విషయాలను ఆలోచిద్దాం" అని సమావేశాన్ని ముగించారు. తర్వాత తన అంతరంగ మందిరానికి వెళ్ళడానికి లేచి నిల్చున్నారు. అతనితోపాటు అక్కడున్న వారందరూ లేచి నిల్చుని అతనికి వీడ్కోలు పలికారు.

దివాన్ సీతారామరాజు కూడా తన మందిరానికి బయలుదేరడానికి లేచి నిల్చుని ముందుకు కదిలాడు. అక్కడున్న చాలామంది అతనిని అనుసరించి బయలుదేరారు.

విజయనగరం సంస్థానం బలగాలు తగ్గింపు

విజయనగరం సంస్థానంలో బ్రిటిష్ వారు అమలు చేయాలనుకున్న సర్క్యూట్ కమిటీ సిఫార్సులు ఒక్కొక్కటి అమలు జరపడానికి ప్రయత్నాలు ప్రారంభమయ్యాయి. విశాఖ జిల్లా కలెక్టరు విజయరామరాజుకు అందించిన నివేదికల ఆధారంగా ఎటువంటి పరిస్థితులు ఏర్పడతాయో వివరాలు వచ్చాయి. ఇందుకోసం బాధ్యతలు తీసుకున్న సిబ్బంది అన్నీ పరిశీలించి కూలంకషంగా చర్చించి వివరంగా అందించిన సంగతులు విజయరామరాజుకు చేరాయి.

ఈ సిఫార్సులలో ప్రధానమైనది విజయనగరం సంస్థానంలో అంగబలాలను పూర్తిగా తగ్గించాలన్నది. రాజాస్థానాలలో అన్ని వ్యవహారాల్లో సైన్యానికి కీలకమైన పాత్ర ఉంది. వారు ఎంతమంది పనిచేయాలి వారి పనితీరు ఎలా ఉండాలి వంటి విషయాలు కూడా బ్రిటిష్ వారి నిర్ణయిస్తారు. అయితే అంతవరకు ఆయా సంస్థానాలు స్వంతంగా నిర్ణయించుకుని తమకు అవసరమైన బలగాలను నియమించుకునేవారు. ఈ సిఫార్సులను అమలు చేయడం వల్ల అటువంటి విషయాలపై బ్రిటిష్ వారి పెత్తనం ఇబ్బందిగా అనిపించింది. ప్రధానమైన ఇటువంటి అంశాలపై వారు ఎందుకు కలగజేసుకుంటున్నారో కారణాలు మింగుడుపడలేదు. సంస్థానంలో బలగాలను తగ్గించాలని వారు తీసుకున్న నిర్ణయంపై చిన విజయరామరాజుకు బ్రిటిష్ వారిపై మొదటిసారి తీవ్రమైన అసంతృప్తి కలిగింది. దీనిని ఎప్పుడు ఎలా వ్యక్తం చేయాలో అర్థంకాలేదు.

విజయనగరం సంస్థానంలో ప్రధానమైనదిగా సైనిక విభాగం ఉండేది.

ఆ విభాగంలో పనిచేసేవారిలో దివాణంలో పదిహేనువందల మంది వివిధ విభాగాలలో ఉండేవారు. వారు రక్షణ వ్యవహారాలతో పాటు ఇతర వ్యవహారాలు చూసేవారు కొంతమంది దివాణం పరిపాలనలో పాలుపంచుకునేవారు. వీరితోపాటు విజయనగరం సంస్థానానికి అనుబంధంగా పనిచేస్తున్న ఇతరప్రాంతాలలో అదనపు సిబ్బంది కూడా ఉండేవారు. వీరందరినీ కలుపుకుంటే మొత్తం అయిదువేల మంది వరకు పరిపాలన కోసం రక్షణ కోసం బలగాలుగా పనిచేసేవారు.

ఈ బలగాలలో సగానికి సగం మందిని తగ్గించడం అన్నది ఒక సమస్యగా తయారైంది. అంతవరకు ఈ పరిపాలనలో పాలుపంచుకున్నవారు. వయస్సు మీరిన తర్వాత ఇళ్ళకి పంపించే సమయంలో వారి వారసులకు అవకాశం ఇవ్వడం ఒక సాంప్రదాయంగా వస్తోంది. సైనికులు పదవీ విరమణ మాదిరిగా పదవీ నుంచి విరమణ పొందినప్పుడు వారికి సంబంధించిన వారు వారసులు లేకపోతే పర్యాలేదు. కానీ దివాణం సాంప్రదాయం ప్రకారం ఎక్కువ సందర్భాలలో అటువంటి సైనికుల కుటుంబీకులకు దివాణంలోనే మళ్ళీ

ఉద్యోగ అవకాశం కల్పిస్తున్నారు. బ్రిటిష్ వారు సూచన ప్రకారం ఎవరిని కొలువులోంచి తీసివేయాలన్నది విజయరామరాజుకు ప్రశ్నార్థకంగా తయారైంది. ఉద్యోగం నుంచి తొలగించి ఇళ్ళకు పంపించడానికి ఏ ప్రాతిపదికన అంచనా వేయాలన్నది అర్థం కాని విషయంగా తయారైంది. ఒకవేళ కొంత మందిని ఎంపిక చేసివారిని పనిలోనుంచి తొలగించి వేస్తున్నట్లు ప్రకటించినట్లయితే వారి స్థానంలో ఎవరికి అవకాశం ఇవ్వాలి. కొత్తగా సైనిక బలగాలుగా నియమించడానికి అవకాశం లేనందువల్ల వారి కుటుంబాలకు ఏ విధంగా సాయం చేయాలన్న విషయంలో కూడా సందేహాలు తలెత్తాయి.

అటువంటి విపత్కర పరిస్థితుల్లో అతనికి దివాన్ సీతారామరాజు గుర్తుకు వస్తుంటాడు. వెంటనే అతనికి కబురు వెళ్ళింది. పిలుపు అందుకున్న వెంటనే దివాన్ సీతారామరాజు రాజమందిరంలోకి వచ్చి రాజుగారికి ఎదురుగా నిల్చున్నాడు.

విజయరామరాజు దివాన్తో మొత్తం సమస్యను వివరంగా చెబుతూ "బ్రిటిష్ వారు మనకు పంపించిన తాళ్ళిదు మేరకు మన సేనలను తగ్గించాలి. ఎవరిని తగ్గించాలన్న విషయంలో చాలా ఆలోచన చేయాలి. ఈ విషయంలో ఏమీ చేయాలో ఎలా చేయాలో తమరే సలహా ఇవ్వండి" అన్నారు.

"చివరగా ఈ సమస్య చాలా చిన్నదిగా కనిపిస్తున్నప్పటికీ అమలు చేసే సమయంలో మరికొన్ని సమస్యలు కూడా వస్తాయి. తగ్గింపు అన్నది ఒక చిన్న మాటే అయినప్పటికీ ఎవరిని పనిలోంచి తీసివేసినా వారి కుటుంబానికి ఇబ్బందులు వస్తాయి. అటువంటి వారికి వారి కుటుంబీకులకు ప్రత్యామ్నాయ ఉపాధి అవకాశాలు కల్పించాలి. అందుకు తగిన ఏర్పాట్లు చూడాలి. అంతేకాకుండా ఇంతవరకు వారు చేసే పనులు ఇకపై ఎవరు చూడాలన్న విషయంలో తగిన ఏర్పాట్లు చేయాలి"

"ఏమి చేద్దాం?"

"మన సంస్థానంలో వివిధ పనులు చేయడానికి కొంతమంది ఉన్నారు. వీరిలో మనకు కొంతమంది అవసరంలేదు. చాలాకాలంగా వారు దివాణంలో ఉన్నందువల్ల ఇంతవరకు వారిని మనం కూడా కొనసాగిస్తున్నాం. ఇకపై ఇటువంటి వారిలో మనకు అవసరం లేని వారిని తప్పిండ్డం. అదే విధంగా మన రాజ్యానికి చెందిన వారు ఇతర ప్రాంతాలలో మన అనుబంధ సంస్థానాల్లో పనిచేస్తున్నారు. వారిని కూడా కొంతమేర తగ్గించినట్లయితే బ్రిటిష్ వారు మన దివాణానికి అందించిన లెక్కలు కొంతవరకు సరిపోతాయి. అందుకనుగుణంగా మన దివాణంలో ఉన్న మన బలగాలను తగ్గించాలి" దివాన్ వివరంగా చెప్పాడు.

దివాన్ చెప్పిన వివరాలు రాజుకు చాలా నచ్చాయి.

"తమరి లెక్కల ప్రకారం మనకు అవసరం లేనివారిని ముందు తగ్గిండ్డం తర్వాత ఇంకా అదనపు సిబ్బంది ఉంటే వారిని కూడా తగ్గించడానికి చూద్దాం" అన్నారు.

దివాణంలో లెక్కలు మొదలయ్యాయి.

బ్రిటిష్ వారు అందించిన సర్క్యూట్ కమిటీ సిఫార్సులను అమలు చేయడానికి ప్రస్తుతమున్న సిబ్బందిలో చాలామందిని తగ్గించవలసి ఉంటుంది. అందుకు సంబంధించిన లెక్కలు తయారయ్యాయి. తీసి వేయవలసిన సిబ్బంది లెక్కలు వేశారు. వారికి ఇకపై దివాణంలో ఉద్యోగం ఉండనందున వారి కుటుంబానికి పోషణకోసం ఎంత సొమ్ము చెల్లించాలన్న విషయంలో కూడా ఖజానా అధికారులు లెక్కలు వేసి వారికి చెల్లించడానికి ఏర్పాట్లు చేశారు.

తగ్గింపులో ఎక్కువగా వృద్ధులు ఉన్నారు. అంతగా అవసరంలేని పనికి రాని పనుల్లో ఉన్నవారు మరికొంతమంది ఉన్నారు. వీరంతా

విజయరామరాజు సమాధిపై శిలాఫలకాన్ని ఏర్పాటు చేసారు. ఇందులో లిపి కూడా ఆనాడు రాసిన మాదిరిగా ఉంటుంది ఒక శ్లోకం మాత్రం రాసి ఈ శిలాఫలకాన్ని సమాధికి తాపడం చేసారు.

విషయం విని ఆందోళన చెందారు చాలామంది విజయరామరాజు వద్దకు వచ్చి "అర్థాంతరంగా తమను ఉద్యోగాలు తీసివేసి ఇళ్లకు వెళ్ళమంటే ఎలా వెళ్ళగలం ఇంట్లోవారికి ఊరిలో వారికి ఏ విధంగా సమాధానం చెప్పగలం? వెళ్ళగొట్టేటప్పుడు తమరు అందిస్తున్న పరిహారం కొద్దివెలల్లో హారతి అయిపోతుంది. అప్పుడు మా పరిస్థితి ఏమిటి?" అని ప్రశ్నించారు.

"మిమ్మల్ని ఇబ్బంది పెట్టాలని మా ఉద్దేశ్యం కాదు. ఇంతకాలం విజయనగర సంస్థానికి ఎనలేని సేవలు చేశారు. మీ సేవల్ని మేము మరిచిపోయింది లేదు. ఎప్పటికీ మీరంతా ఈ దివాణానికి ఆత్మీయులే.. " చిన విజయరామరాజు వారిని అనునయించారు.

దివాన్ కలగజేసుకుని "ఇదంతా బ్రిటిష్ వారు చేసిన పని వారి కారణంగా మీ అందరికీ ఇబ్బంది కలిగింది. దీనికి రాజుగారికి మీ పై ఎటువంటి అసంతృప్తిలేదు. ఇదంతా తెల్లదొరల ఎత్తుగడ. దీనిని మనం వ్యతిరేకించాలి. దీనంతటికీ కారణం బ్రిటిష్వారే అన్నాడు.

సిబ్బందిని తగ్గించడానికి అన్ని ఏర్పాట్లు జరిగాయి.

వారందరికీ పరిహారాలు ఇవ్వడానికి ఘనంగా వీడ్కోలు పలకడానికి ఏర్పాట్లు చురుగ్గా జరిగాయి.

బ్రిటిష్వారికి పేషను బకాయి

బ్రిటిష్ వారు అందించిన సర్క్యూట్ కమిటీ సిఫార్సుల మేరకు సంస్థానంలో సిబ్బందిని తొలగించి వారికి రావల్సిన బకాయిలను చెల్లించి పంపించి వేశారు. అంతవరకు సంవత్సరాల తలబడి దివాణాన్ని నమ్ముకుని పని చేసినవారు వెళ్ళలేక వెళ్ళారు.

ఈ వీడ్కోలు సమావేశం భారంగా జరిగింది.

విజయరామరాజు పుట్టుకతో మహారాజు కానందువల్ల అతనికి పేదరికం పేదల బతుకులు వారి జీవన విధానాలు అన్నీ తెలుసు. వారందరూ తమకు రావల్సిన పరిహారాలు తీసుకుంటున్నప్పుడు అతనికి కళ్ళల్లో నీళ్ళు తిరిగాయి. చాలా సంవత్సరాలు పనిచేసిన ఒక సైనికుడు "రాజాసాబ్ మా తండ్రి అనారోగ్యం వల్ల ఈ ఉద్యోగంలో చేరాను. నాకు ఊహ తెలిసినప్పటి నుంచీ దివాణాన్ని నమ్ముకుని పనిచేస్తున్నాను. విజయనగరం. ఈ వాతావరణం నాకు చిన్నప్పటి నుంచి అలవాటు అయిపోయాయి. ఇప్పుడు ఉద్యోగం లేకుండా నేను ఎక్కడికి వెళ్ళాలో నాకే తెలియడంలేదు" అన్నాడు. అలా అంటున్నప్పుడు అతని గొంతుక దుఃఖంతో పూడుకునిపోయింది.

విజయరామరాజు అతనికి ఏమీ సమాధానం చెప్పలేకపోయాడు. అక్కడ ఉన్న వారిలో చాలామంది అదే పరిస్థితిలో ఉన్నారు. వాళ్ళ చేతుల్లో చిన్న సంచులు ఉన్నాయి. అందులో వారికి రావల్సిన పరిహారాల మొత్తాలను లెక్కకట్టి ఖజానా సిబ్బంది అందజేశారు.

"మీరంతా నా మనుష్యులు నాకోసం ఈ విజయనగరం సంస్థానం కోసం ఎన్నో సంవత్సరాలు చిత్తశుద్ధితో పనిచేశారు. మిమ్మల్ని ఎప్పుడూ మరిచిపోయేది లేదు. మీ సేవలు ఈ దివాణానికి కావాలి. కానీ బ్రిటిష్ పరిపాలకులు మనపైన కత్తి కట్టారు. మన రాజ్యాన్ని తక్కువ చేయాలని మన బలగాలను తగ్గించాలని ఈ విధంగా చేశారు. వారు మన దేశంలో ఉన్నంత కాలం మనని పరిపాలించినంత

కాలం పరిస్థితి ఇదే విధంగా ఉంటుంది. మీరేమీ ఆందోళన చెందనవసరం లేదు. మీ సేవలు మీ అవసరం ఎప్పుడు కావాలన్నా పిలుపు వస్తుంది. తప్పకుండా ఈ దివాణానికి రావాలి" విజయరామరాజు గొంతు సవరించుకుని మెల్లగా చెప్పారు.

అతని మాటలు విన్న తర్వాత వారు "తప్పకుండా మహారాజా. తమరు ఎప్పుడు కబురు పెట్టినా రావడానికి మీకు అండగా నిలబడటానికి సిద్ధంగా ఉంటాం. మీ సేవకులుగా మీ ఉప్పు తిన్న మనుషులుగా మాకు ఆ విశ్వాసం ఉంది" అందులో ఉన్న ఓ వ్యక్తి చెప్పాడు.

దివాణంలో ఉన్న ఒక వ్యక్తి ఎంతమంది ఈ విధంగా ఇళ్ళకు వెళ్ళిపోతున్నారో వారి వివరాలను విజయరామరాజుకు అందించాడు. వాటిని కిందనుంచి పైవరకు ఒకసారి చూసి. "మీరు మీ కుటుంబాలతో సుఖసంతోషాలతో ఉండాలి. మీరు ధృఢంగా ఉన్నంత కాలం ఈ దివాణంలో పనిచేసే అవకాశం ఉంటుందని మీరూ మేమూ అనుకున్నాం. కానీ అనుకున్నది జరగలేదు. అయినా బాధపడవద్దు. మీరు ఈ రాజ్యంలో చివరివరకు పనిచేస్తే ఎంతటి ప్రయోజనం కలుగుతుందో అదంతా నగదుగా మీకు అందించడం జరిగింది. దీంతో వేరే విధంగా వ్యాపారాలు వ్యవసాయాలు చేసుకుని సుఖంగా బతకండి." విజయరామరాజు వారిని అనునయిస్తూ చెప్పాడు.

చాలామంది ఇంకా అక్కడినుంచి కదలడానికి ఇష్టపడటం లేదు.

"మన ఖజానాలో లోటు ఎక్కువగా ఉంది. రావల్సిన ఆదాయం రావడం లేదు. వచ్చిన సొమ్ములో బ్రిటిష్ వారికి చెల్లింపులు పోను మిగిలినది నిర్వహణకు అంతగా సరిపోవడం లేదు. అయినా ఇటువంటి పరిస్థితి వస్తుందని ముందుగా అనుకోలేదు. అందువల్ల చెల్లింపులు చేయవలసిన పేళ్ళను సొమ్ముని కూడా మీలో కొంతమందికి సర్దుబాటు చేయవలసి వచ్చింది. సంస్థానానికి చెందిన వ్యవసాయ భూములను కూడా సాగుకు అనుకూలంగా ఉన్నవాటిని అందించడానికి ప్రయత్నాలు చేస్తున్నాం. దివాణంలో పరిపాలనా విభాగానికి చెందినవారు ఈ విషయాలను చూస్తున్నారు. అందులో కూడా తమకు న్యాయం జరుగుతుంది." మరి చెప్పడానికి ఏమీ లేదన్నట్లుగా చిన విజయరామరాజు మాటలను ముగించారు.

ఆ తర్వాత సిబ్బంది తగ్గించబడిన సైనిక బలగాలకు వీడ్కోలు పలికే కార్యక్రమాలను చేపట్టి వారిని సాగనంపారు.

ఆ సాయంత్రం.

దివాణం ప్రశాంతంగా ఉంది. వాతావరణంలో మార్పు లేకపోయినా ఉదయం నుంచి జరిగిన పరిణామాలు ఒకలాంటి నిశ్శబ్దాన్ని కలిగిస్తున్నాయి.

విజయరామరాజు అంతరంగికులతో సమావేశమయ్యారు.

తెల్లదొరలు తీసుకున్న బలగాలు తగ్గింపు నిర్ణయంవల్ల అంతవరకు ఎంతోమంది సిబ్బందితో కలకలలాడుతూ శత్రువులకు కూడా భయం కలిగించే విజయనగరం సంస్థానం చిన్నబోయినట్లుగా అనిపించింది.

"అసలు బ్రిటిష్ వారికి మనం ఎందుకు తల వంచాలి? ఎక్కడి వారు ఎక్కడికి వచ్చారు. మన స్వేచ్ఛను భంగం కలిగించే హక్కు వారికి ఎవరిచ్చారు? వారి మాటను ఎదిరించడానికి అవకాశమే లేదా? ఎంతకాలం మౌనంగా చూడటం. వారు పంపించే కాగితాలకు తల వంచుకోవడం ఎన్నాళ్ళు సాగుతుంది. రానున్న పరిస్థితి ఇలాగే ఉంటుందా?" ఒకలాంటి ఆవేదన, ఆవేశం విజయరామరాజు మాటల్లో తొంగి చూసింది.

అక్కడ ఉన్నవారు అతని మాటలకు బదులివ్వడం కానీ సమాధానం చెప్పడం కానీ చేయలేదు. మళ్ళీ విజయరామరాజే కలగజేసుకుని "మన విజయనగరంపైనే వారి ప్రతాపం చూపిస్తున్నారు. ఇంతవరకు దుర్భేజ్యంగా ఉన్న మన సంస్థానాన్ని బలహీనపరచడానికి ఈ సిఫార్సులను అమలు చేస్తున్నారని అనుకుంటున్నాను" అని చెప్పతూ "మన బలగాలకు ఇవ్వవలసిన పరిహారాలన్నీ

అందించాం. ఇప్పుడు బ్రిటిష్ వారికి చెల్లించవలసిన పేష్కును కూడా కొంతమొత్తం ఖర్చుపెట్టడం జరిగింది. వారి నుంచి ఎప్పుడు సమాచారం వస్తుందో తెలియదు" అన్నారు.

విజయరామరాజు మాటలకు ఆ రోజే సమాధానం లభించింది.

"గతంలో కుదిరిన ఒప్పందం ప్రకారం పంటలు వేసిన భూములకు, సాగు ద్వారా వస్తున్న ఆదాయంలో వాటా కోసం తమ సంస్థానం ఎంతో బకాయి పడింది. ఆ బకాయి లెక్కలను అధికారులు గత నాలుగురోజులుగా సరి చూస్తున్నారు. ఈ మొత్తం ఎనిమిది లక్షలుగా తేలింది. ఈ మొత్తాన్ని తమరు తక్షణం జమ చేయవలసి ఉంది దీనిని జరూరు సమాచారంగా భావించాలి. ఈ పేష్కును సామ్ముని ఎటువంటి మినహాయింపులు వాయిదాలు లేకుండా వెంటనే అప్పగించాలి. లేదన్నట్లయితే ఒప్పందం ప్రకారం మేము తీసుకోబోయే చర్యలకు తమరు బాధ్యులవుతారు" అన్నది ఆ సమాచారం సారాంశం.

అక్కడున్న వారంతా ఇది విని కుతకుత ఉడికిపోయారు.

విజయరామరాజు సర్కూల్ కమిటీ సభ్యులను అమలు చేయడానికి చిత్తశుద్ధితో ప్రయత్నించారు. మొదటిగా బ్రిటిష్ వారు సూచించిన విధంగా బలగాలను తగ్గించారు. ఆ పని ఇంకా పూర్తికాకముందే మళ్ళీ ఇప్పుడు పేష్కును సామ్ముని చెల్లించాలని తాళ్ళిదులు పంపడం విడ్డూరంగా అనిపించింది. మంచి వాళ్ళకే కష్టాలు వస్తాయి కాబోలు అనుకున్నారు. అక్కడివారు కొంతమంది మనసులో బాధ పడితే మరికొంత మంది బైటికి వ్యక్తం చేశారు.

ఈ విషయం విన్న తర్వాత విజయరామరాజు మరింత ఆందోళనకు గురయ్యాడు. ఇప్పటివరకు బ్రిటిష్ వారికి చెల్లించవలసిన పేష్కును సామ్ము సక్రమంగా వసూలు కావడంలేదు. వసూలు సామ్ము నిర్వహణకు సరిపోవడంలేదు. ఉన్న సామ్ము అంతా పదవుల నుంచి తొలగించబడి ఇళ్ళకు పంపబడిన సిబ్బందికి చెల్లించడం జరిగింది. ఇంత సామ్ము ఒక్కసారి ఎక్కడినుంచి తీసుకుని రావాలి. బ్రిటిష్ వారి ఖజానాకు ఎలా జమ చేయాలని అనే విషయాలు అతని మనసు నిండా ఆలోచనలు మేఘాల మాదిరిగా ముసురుకున్నాయి.

ఏమి చేయాలో అర్థంకాని పరిస్థితులు చుట్టుముట్టాయి.

విజయరామరాజులో ఒకలాంటి నిరాశ నిర్లిప్తత ఆవరించాయి. బ్రిటిష్ వారు కక్షకట్టిన మాదిరిగా వరుసగా చేపడుతున్న కార్యకలాపాలు విజయనగర సంస్థానానికి ఇబ్బందిగా తయారవుతున్నాయి. రాజ్యపాలకునిగా వీటిని ఎలా పరిష్కరించాలి ఎల సరిచేయాలో అర్థంకావడం లేదు.

సైనిక సిబ్బంది తగ్గిపోవడం, రాజ్యపరిపాలనకు అవసరమైన నిర్వహణ సామ్ము తగ్గిపోవడం బ్రిటిష్ వారికి పేష్కును పేరుతో జమ చేయవలసిన మొత్త లక్షలలో ఉండటంతో ఏమి చేయాలో అర్థంకాని పరిస్థితులు ఏర్పడాయని విజయరామరాజులో అంతర్గత మదనం మొదలైంది. ఈ సమస్యను ఎలాగైనా అధిగమించాలన్న పట్టుదల ధృఢనిశ్చయం అతనిలో పెరిగింది.

ఆ రకంగానే అతనిలో ఆలోచనలు రూపుదిద్దుకున్నాయి.

విజయనగరంలో అస్తవ్యస్త పరిస్థితులు

విజయనగరంలో దివాన్ సీతారామరాజు బలీయమైన శక్తిగా ఎదిగిపోవడం అతని చర్యలకు ఎదురు లేకపోవడంతో విజయనగరంలో అస్తవ్యస్త పరిస్థితులు ఏర్పడ్డాయి. తనకున్న పరిచయాలు ఇతర ఆర్థిక అంగబలాలతో విజయనగరం చుట్టుపక్కల ఉన్న చిన్న సంస్థానాలపై యుద్ధం చేయడం వారిని సామంతులుగా చేసుకోవడం వారి నుంచి కప్పంగా నగదు జవహారీని తీసుకోవడం వంటి పనులు సీతారామరాజు చేసేవాడు అతని చర్యల వల్ల కల్పిండాంధ్రలో మిగతా సంస్థానాలపై యుద్ధం చేయడం వారిని సామంతులుగా చేసుకోవడం వారి నుంచి కప్పంగా నగదు జవహారీని తీసుకోవడం వంటి పనులు సీతారామరాజు చేసేవాడు అతని చర్యలవల్ల

కలింగాంద్రలో మిగతా సంస్థానాధీశులంతా అతనికి దాసోహం అనక తప్పని పరిస్థితులు ఏర్పడ్డాయి. దివాన్ నిరంకుశ వైఖరి పరాకాష్ఠకు చేరుకుంది పరిస్థితి ఎంతవరకు వచ్చిందంటే అతను దివాణంలో రాజబంధువులను కానీ విజయరామరాజును కాని బ్రిటిష్ కంపెనీ అధికారులను కానీ లెక్కచేయని స్థితికి చేరుకున్నాడు.

అటువంటి వ్యక్తి దివాన్ పదవిలో ఉండటం ఎవరికీ శ్రేయస్కరం కాదని అతడిని ఆ పదవి నుంచి ఎలాగైనా తప్పించాలని బ్రిటిష్ అధికారులు సీతారామరాజుపై వత్తిడి తీసుకుని వచ్చి పదే పదే సంకేతాలను పంపేవారు. వారి మాటలు విజయరామరాజుపై బాగా ప్రభావాన్ని చూపించాయి. ఎలాగైనా అన్నగారిని దివాన్ పదవి నుంచి తప్పించాలి. కానీ ఎలా? అని మదన పడేవాడు.

"తమతో మాట్లాడాలి. ఏకాంతమందిరానికి రాగలరా?" అన్నగారికి విజయరామరాజు కబురు చేసారు.

నలుగురు అనుయాయులతో దివాన్ సీతారామరాజు వచ్చాడు.

రాజ్యంలో జరుగుతున్న వివిధ అంశాలను మాట్లాడిన తర్వాత "అన్నయ్యా తమని దివాన్ పదవి నుంచి మార్చుచేయాలని అనుకుంటున్నాను" ఆగాడు.

తమ్ముడి మాటలు సీతారామరాజులో ఆశ్చర్యాన్ని కలిగించలేదు. బ్రిటిష్ కంపెనీ అధికారుల నుంచి వస్తున్న వత్తిళ్ళు అతనికి తెలియనివి కాదు. అందుకే ఏమీ మాట్లాడలేదు.

"నా నిర్ణయం తమకు ఇబ్బందికరంగా ఉండవచ్చు. కానీ రాజ్య సంక్షేమం కోసం తప్పనిసరిగా అమలు చేయవలసిన పరిస్థితి ఉంది" అన్నాడు.

"చిన రాజాగారు ఒక నిర్ణయం తీసుకుని మమ్మల్ని పిలిచారన్న విషయం అర్థం అయింది. మీ ఆలోచనను అర్థం చేసుకోగలను కానీ నా అభ్యర్థన కూడా తమరు వినాలి?"

"చెప్పండి"

"నర్సింహగజపతి తమకు తెలుసుకదా?"

"అవును. తమ సుపుతులు."

"దివాన్ పదవి నుంచి తప్పుకోవడానికి నాకు ఎటువంటి అభ్యంతరం లేదు. కానీ తమ వారసునిగా నర్సింహగజపతి రాజుని తమరు అధికారికంగా ప్రకటించాలి."

అన్నయ్య మాటలు చిన విజయరామరాజుని కలవరం కలిగించాయి. అటువంటి ఆలోచన సీతారామరాజులో ఉందన్న విషయాన్ని కనీసం వూహించలేకపోయాడు. ఏమి చెప్పాలో తెలియలేదు. "ఇది చాలా కీలకమైన విషయం దివాణంలో కొంతమందితో ఆలోచించాలి. అప్పుడే నిర్ణయాని తెలియజేయగలను. ఏమైనా తమరు ఈ పదవిని వదులుకోవడానికి సిద్ధంగా ఉండాలి." అని లేచి నిల్చున్నాడు.

రాజు లేచి నిల్చుంటే అక్కడితో సంభాషణ పూర్తి అయినట్లే.

ఆ రోజంతా విజయరామరాజు దివాణంలో రాజబంధువులతో మాట్లాడాడు. దివాన్ ప్రతిపాదనను ఎవరూ అంగీకరించలేదు. ఇది చాలా క్షుణ్ణ పూరితమైన ఆలోచనగా వారు చెప్పారు. అయినప్పటికీ కొన్ని సమస్యలు పరిష్కారం కావాలంటే కొన్ని వదులుకోవాలని విజయరామరాజు నిర్ణయించాడు.

విజయరామరాజు స్మారకంగా యుద్ధ క్షేత్రంలో నిర్మించిన కళావేదిక దీనిని రాజు పేరుతో నిర్మించారు. తెలుగుదేశం ప్రభుత్వం హయాంలో 20 సంవత్సరాల క్రితం నిర్మించారు ప్రస్తుతం వినియోగం లేక ఇది కూడా శిథిలం అయిపోయింది

ఇదే విషయాన్ని దివాన్ సీతారామరాజు కూడా ఎంతో ఆలోచన చేసాడు. విజయనగర రాజ్యానికి ఎంతో ఆర్థిక స్తోమతు కల్పించి సామంతరాజుల వద్ద గౌరవాన్ని పెంచిన తనకు ఇటువంటి బహుమానం వస్తుందని అనుకోలేదు. కానీ విజయనగర సంస్థానంపై తన ఆధిపత్యం నిలుపుకోవాలంటే తమ్ముడిపై ఘర్షణ పడాలి. ఇది బ్రిటిష్ కంపెనీకి లాభదాయకంగా మారి మొత్తానికే నష్టం వస్తుంది. అందువల్ల తను లాభపడి పదవి నుంచి తప్పుకోవడం మంచిదన్న నిర్ణయానికి వచ్చాడు.

ఆ మర్నాడు విజయరామరాజు తన నిర్ణయాన్ని అధికారికంగా ప్రకటించాడు.

తన వారసుడు నర్సింహగజపతి అని.

రాజప్రసాదంలో ఈ ప్రకటన అధికారంగా వెలువడగానే దివాన్

సీతారామరాజు తన పదవికి రాజీనామా చేస్తూ మహారాజుకు లేఖను సమర్పించాడు.

తర్వాత విశాఖపట్నం వెళ్ళిపోయాడు.

ముందుగా చేసుకున్న ఒప్పందం మేరకు బ్రిటిష్ కంపెనీకి చెందిన హవేలీ భూములను కౌలుకు తీసుకుని వాటిని సాగు చేస్తూ జీవనం గడపాలన్నది అతని ఆలోచన.

దివాన్ ఖాళీ చేసిన పోస్టు చాలారోజులు భర్తీ చేయలేదు.

అందరి ఆలోచనలతో గతంలో దివాణంలో మంచి సంబంధాలు కలిగిన వ్యక్తిగా పేరున్న జంపన జగన్నాధరాజుని దివాన్ గా నియమించాడు.

దివాన్ గా జగన్నాధరాజు పదవిలోకి రాగానే కొత్త అధ్యాయం ప్రారంభమైంది.

జగన్నాధరాజు కూడా పాత దివాన్ సీతారామరాజుకు ఏమీ తీసిపోని వ్యక్తిగా పేరు తెచ్చుకుని కొద్దికాలంలోనే తెరమరుగైపోయాడు.

విశాఖపట్నంలో ఉన్న బ్రిటిష్ కంపెనీ అధికారులతో చాలా విషయాలలో కలిసిపోయి వారికి అనుకూలమైన నిర్ణయాలను తీసుకున్నాడు. 1776లో అక్కడి అధికారుల అండదండలతో అక్కడే హవేలీ భూముల వ్యవహారాలను చూస్తున్న సీతారామరాజుని ఆ పదవి నుంచి తప్పించాడు. దివాన్ పదవిలో పాటు అనకాపల్లి సంస్థానం ఆర్థికంగా బాగుండటంతో దానికి మేనేజరుగా నియమింపజేసుకున్నాడు. వెంటనే వెళ్ళి ఆ బాధ్యతల్ని కూడా తీసుకున్నాడు ఆ సమయంలో దాని పరిధిలో ఉన్న రెంటసీమ, లోవసీమ, నరవసీమ జమిందారీలను కూడా సంపాదించాడు. ఈ విషయాలన్నీ తెలుస్తున్నా విజయరామరాజు ఏమీ అనలేని అసక్తుడిగా ఉండిపోయాడు. కొత్త దివాన్ చర్యలు విజయనగరం సంస్థానం ప్రతిష్ఠమంట గలిపే మాదిరిగా ఉందని భావించి. దివాణంలో చాలామందితో సంప్రదింపులు జరిపాడు. కొత్త దివాన్ కన్నా పాత దివానే నయమన్న ఆలోచనతో జంపన జగన్నాధరాజుని ఆ పదవి నుంచి తొలగించి విశాఖలో ఖాళీగా ఉన్న తన అన్నగారైన పాత దివాన్ సీతారామరాజుని మళ్ళీ దివాన్ గా నియమించాడు.

సీతారామరాజు విజయనగరం కోటలో మళ్ళీ పునప్రవేశించాడు.

అన్నదమ్ముల మధ్య మళ్ళీ విభేదాలు

సీతారామరాజు దివాన్ గా మళ్ళీ బాధ్యతలు తీసుకున్నందున అన్నదమ్ముల మధ్య విభేదాలు మొదలయ్యాయి. పదవిలోకి రాగానే తన వ్యతిరేకులపై కక్ష సాధింపులకు పూనుకున్నాడు. మళ్ళీ దివాన్ గా రావడంతో గతంలోకన్నా ఎంతో బలోపేతం అయినట్లు భావించాడు.

తన చర్యలను సమర్థించడంలేదని బ్రిటిష్ కంపెనీకు దుబాసీగా ఉన్న గొడే జగ్గారావుని మద్రాసు వెళ్ళరాదని ఆంక్షలు విధించాడు. అతను మద్రాసు వెళ్ళవలసిన అవసరం ఉందని ఎంత చెప్పినా వినలేదు. బ్రిటిష్ కంపెనీకి ఈ చర్యకోసం తెప్పిస్తుందని చెప్పినప్పటికీ కోపం ఎవరికి వచ్చినా పర్యాలేదన్న ధోరణిలో వ్యవహరించాడు.

తనకన్నా ముందు దివాన్ గా పనిచేసి ప్రస్తుతం బ్రిటిష్ సంరక్షణలో ఉన్న జంపన జగన్నాథరాజుని అతని సోదరుడు రామరాజుని బలవంతంగా విజయనగరం రప్పించి ప్రజావ్యతిరేక కార్యక్రమాలకు పాల్పడ్డారని ఆరోపిస్తూ కోటలో బంధించాడు. ఈ విషయాలు తెలుస్తున్నా విజయరామరాజు ఏమీ అనలేక మౌనంగా ఉండిపోయాడు.

తాను తీసుకుంటున్న చర్యలు బ్రిటిష్ అధికారులకు కోపం తీసుకుని వస్తాయని వారు యుద్ధం చేయడానికి కూడా సిద్ధపడతారని దివాన్ సీతారామరాజుకు తెలుసు. అన్నింటికీ సిద్ధంగా ఉండాలని విజయనగరం, అనకాపల్లి కోటలను మరమ్మత్తులు చేయించాడు. ఖజానాలో నగదు నిండుగా ఉండటానికి అన్ని ఏర్పాట్లు చేసుకున్నాడు.

పేరుకు దివాన్ అయినప్పటికీ రాజుకన్నా బలవంతుడిగా అధికారాన్ని చెలాయించే వ్యక్తిగా ఎదిగిపోయాడు. అందుకు తగిన ప్రయత్నాలను కూడా ప్రారంభించాడు. సామంతరాజులు ఎవరూ తిరుగుబాటు చేస్తారన్న భయంలేదు. గతంలో తాను చేసిన దండయాత్రలలో లభించిన అపారమైన ధనరాశులు ఉన్నాయి. ఆ సమయంలో బ్రిటిష్ కంపెనీ కళింగాంధ్రలో బలపడలేదు. ఇప్పుడిప్పుడే వేళ్ళూనుకుంటోంది. అవసరమైతే యుద్ధం చేస్తే బ్రిటిష్ కంపెనీని అదుపు చేయాలన్నది సీతారామరాజు ఎత్తుగడగా ఎంచుకున్నాడు. ఇదే విషయాన్ని తమ్ముడు విజయరామరాజుకు చెప్పి "బ్రిటిష్ వారిపై అవసరమైతే యుద్ధం కూడా చేయవలసి ఉంటుంది అన్నాడు.

"యుద్ధమా? వారితో ఘర్షణ ఎందుకు?"

"తమకు కొన్ని విషయాలు అంతగా తెలియదు. ప్రస్తుతం వారు మనకు శత్రువులుగా ఉన్నారు. వారికి మనమే బలమై అన్ వారమన్న భావన కలిగిస్తే మన జోలికి రారు."

విజయరామరాజు ఏమీ మాట్లాడలేదు.

బ్రిటిష్ కంపెనీకి చెందిన సైన్యం సహకారాన్ని తీసుకుని సామంతరాజుల తిరుగుబాట్లను అణిచివేసిన దివాన్ వైఖరి ఎందుకు ఇలా మారిందన్న విషయం అర్థంకాలేదు. కంపెనీకి చెందిన భూములను కూడా కౌలుకు తీసుకున్న వ్యక్తిలో ఎందుకింత మార్పు వచ్చిందో తెలియడంలేదు. ఈ విషయంపై రాజాస్థానంలో తీవ్రమైన చర్చ జరిగింది.

దివాన్ సీతారామరాజు వైఖరి రాజు బంధువుల్లో విస్మయం కలిగించింది. విజయనగరం సంస్థానాధీశుడు విజయరామరాజు సంక్షేమాన్ని కోరుకునే ఈ విధమైన ఆలోచనలు చేస్తున్నాడా.. లేదా బ్రిటిష్ వారి ఆగ్రహానికి గురిచేసి రాజుని పదవీ భ్రష్టుడిగా చేయాలని ఆలోచిస్తున్నాడా అనుకున్నారు. అప్పటికే సీతారామరాజు పట్ల అతని వైఖరి పట్ల తీవ్ర వ్యతిరేకత ఉన్న రాజబంధువులు అతని మాట వినవద్దని విజయరామరాజుపై వత్తిడి తీసుకుని వచ్చారు.

విజయరామరాజు పరిస్థితి సందిగ్ధావస్థలో పడింది.

ఏమీ చేయాలో అర్థంకాలేదు. దివాన్ గా కీలకమైన పదవిలో ఉన్న అన్నగారి మాటలు వినాలా.. బ్రిటిష్ వారిపై కాలుదువ్వాలో తెలియలేదు.

ఆ పరిస్థితిలో బ్రిటిష్ కంపెనీ అధికారులు విజయరామరాజుతో సంప్రదింపులు జరిపారు. "దుబాసీగా ఉన్న గోడే జగ్గారావుని మద్రాసు పంపించడానికి అనుమతి ఇవ్వాలని. విజయనగరం కోటలో బంధీలుగా ఉన్న జంపన జగన్నాధరాజుని విడిపించాలని" కోరారు. చాలా తర్జన భర్జనల తర్వాత ఈ రెండు పనులను విజయనగరం సంస్థానాధీశుని హోదాలో విజయరామరాజు పూర్తిచేసాడు.

ఈ చర్య దివాన్ సీతారామరాజులో తీవ్రమైన అసంతృప్తిని కలిగించింది.

తన మాట తమ్ముడు వింటాడని నమ్మి బ్రిటిష్ అధికారుల ఆగ్రహానికి గురయ్యానని బాధపడ్డాడు. దివాన్ గా తాను ఉన్నప్పటికీ తమ్ముడి కోసం అహర్నిసలు కృషిచేస్తున్నా తనని నమ్మలేదని ఇకపై ఎటువంటి సహకారాన్ని కూడా అందించరాదని అనుకున్నాడు.

విజయరామరాజు కూడా మరో కోణంలో ఇదే విధంగా ఆలోచిస్తున్నాడు. బ్రిటిష్ కంపెనీ అధికారుల మాటలు విని అన్నగారు తీసుకున్న రెండు నిర్ణయాలను తాను ఉల్లంఘించాడు. అందువల్ల అతని ఆగ్రహానికి గురయ్యే ప్రమాదం ఉందని భావించాడు. దివాన్ గా కీలకంగా వ్యవహరిస్తున్న అన్నగారి అండదండలు లేకపోతే బ్రిటిష్ వారితో నెగ్గుకు రావడం చాలా కష్టమని అనుకున్నాడు. తర్వాత కాలంలో తన వైఖరి చాలావరకు సడలించాడు.

అన్నదమ్ముల మధ్య ఏర్పడిన విభేదాలు ఇద్దరూ వేరువేరుగా బ్రిటిష్ కంపెనీపై ఆధారపడేలా చేసింది. వారి అనుగ్రహం సంపాదించడానికి ఇద్దరూ తాపత్రయపడేలా చేసింది. ఈ చర్య రానున్న కాలంలో బ్రిటిష్ కంపెనీకి ఎంతో లాభదాయకంగా మారింది.

విజయనగరం సంస్థానంలో అన్నదమ్ములు ఇద్దరూ ఒకసారి కలిసి ఉంటారు మరోసారి విడిపోతుంటారు. వీరు ఇద్దరూ కంపెనీ ప్రాబల్యాన్ని తగ్గించడానికి ప్రయత్నాలు చేయవచ్చునని అలా జరిగితే ఉత్తరాంధ్రలో కంపెనీ వ్యాపారానికి ఇబ్బంది వస్తుందని ఆదాయం కూడా గండి పడుతుందని భావించారు.

కంపెనీ ప్రతిష్ట పెరగాలంటే తక్షణం విజయనగరం కోటను వదిలి మద్రాసు రావాలని చిన విజయరామరాజుకు ప్రత్యేక ఆదేశాలు జారీ చేసారు. దీనిని చూసిన విజయరామరాజు తాను కంపెనీకి వ్యతిరేకంగా ఏమీ చేయలేదని 1777 ఆగస్టు 17న విజయనగరం కోటను వదిలి విశాఖపట్నం వెళ్ళిపోయాడు.

ఇది విజయనగరంలో ఎవరూ ఊహించని విషయం. పరిస్థితి సర్దుబాటు అవుతుందని అందరూ భావించారు.

ఇబ్బందికరంగా రంబోల్డు వ్యవహారశైలి.

ఆనాడు మద్రాసు కేంద్రంగా బ్రిటిష్ కంపెనీ వ్యవహారాలు నడిచేవి. మద్రాసుకు 1778లో గవర్నరుగా నియమితులై రంబోల్డు వ్యవహారశైలితో చిన విజయరామరాజు విజయనగర సంస్థానాధీశులు చాలా ఇబ్బంది పడ్డారు. తన పరిధిలో ఉన్న సంస్థానాల వ్యవహారాలను మద్రాసులో తన సమక్షంలోనే పరిష్కరించాలని 31మంది సంస్థానాధీశులకు ఈనాందార్లకు ఆయన బాధ్యతలు తీసుకున్న వెంటనే తాఖీదులు పంపారు.

ఈ విషయాలను వివరిస్తూ ఆయన 1778 ఏప్రిల్ 4న చిన విజయరామరాజుకు లేఖను రాసి అందులో కంపెనీ ఎటువంటి ఉత్తర్వులను జారీ చేసినా వాటిని తక్షణం అమలు జరపాలని ఆదేశించాడు. తననుంచి ఎటువంటి ఆదేశాలు వచ్చినా వాటిని ఎటువంటి అభ్యంతరాలు లేకుండా అమలు చేయాలని కూడా కోరాడు.

ఈ విషయం విజయరామరాజుకు కోపం తెప్పించింది.

తాను మద్రాసు రాలేనని రంబోల్డుకు జవాబు రాసాడు. అందులో తాను కంపెనీ ఆధిపత్యాన్ని దిక్కరించడం లేదని అవసరమనుకుంటే విశాఖపట్నం వెళ్ళి అక్కడ ముఖ్యమైనవారిని కలిసి తాను చెల్లించవలసిన పేష్కును సామ్ము గురించి చర్చించడానికి ఎటువంటి అభ్యంతరం లేదని పేర్కొన్నాడు.

ఈ లేఖ రంబోల్డును మరింత రెచ్చగొట్టింది.

మద్రాసులో ఉన్న తనను కలవడానికి ఇష్టపడని వ్యక్తి తనకింద విశాఖపట్నంలో పనిచేస్తున్నవారికి కలవడానికి అభ్యంతరం లేదని చెప్పడం అతడికి అవమానంగా భావించాడు. వెంటనే రంబోల్డు మరో లేఖరాస్తూ విజయరామరాజు తన వైఖరిని మార్చుకోకపోతే అత్యంత బాధాకరమైన నిర్ణయాలను తీసుకోవలసి ఉంటుందని ఒకసారి ఎటువంటి ఉత్తరాలు జారీ అయినా వాటిని వెనక్కి తీసుకునే ప్రసక్తి లేదని హెచ్చరించాడు.

విజయరామరాజు ఈ లేఖకు కూడా మళ్ళీ జవాబు రాసి రంబోల్డు ఆగ్రహానికి గురయ్యాడు. ఈ లేఖలో "బ్రిటిష్ కంపెనీ నా మనస్సాక్షికి వ్యతిరేకంగా పనిచేయమని వత్తిడి తీసుకుని వస్తోంది. అందువల్ల మా అధికారాలన్నీ అంతమయ్యాయని భావిస్తున్నాను. దీని ఫలితంగా రాజ్యాన్ని కోల్పోయే పరిస్థితి కూడా వచ్చే అవకాశం ఉందని అనుకుంటున్నాను" రాసాడు.

రంబోల్డుకు విజయరామరాజుల మధ్య జరిగిన ఉత్తరాల యుద్ధం సీతారామరాజు మరోలా ఉపయోగించుకున్నాడు మద్రాసు వెళ్ళి రంబోల్డును కలుసుకుని ప్రసన్నం చేసుకున్నాడు. దీని ఫలితంగా రంబోల్డు కొత్త ఉత్తరాలు జారీ చేసారు. అందులో విజయనగరం సంస్థానంలో దివాన్‌ను నియమించే అధికారం ఆనాటి నుంచి మద్రాసు కంపెనీకి సంక్రమించిందని ప్రకటించాడు. దాని ఫలితంగా సీతారామరాజును విజయనగరం సంస్థానానికి దివాన్‌గా నియమించాడు.

రంబోల్డు ఉత్తరాలను అమలు చేయడానికి చిన విజయరామరాజు ఇష్టపడలేదు. తాను తొలిగించిన తన అన్నగారిని తిరిగి దివాన్‌గా నియమించడం అతని మనసుకు నచ్చలేదు. లండన్‌లో బ్రిటిష్ అధికారులకు ఈ విషయాలను తెలియజేసాడు అక్కడి నుంచి సానుకూలంగా స్పందన కనిపించలేదు. తన అన్నగారితో రాజీపడటం తప్ప మరో మార్గం లేదని భావించి 1778 అక్టోబరు 29న లేఖ రాస్తూ గత కొంతకాలంగా తనకు తన సోదరుడికి మద్యకొన్ని విబేధాలు కొనసాగినప్పటికీ ఇప్పటికి రాజీపడ్డామని భవిష్యత్తులో కూడా కలిసి ఉంటామని పేర్కొన్నాడు.

ఈ లేఖ అనంతరం రాజ్యాంలో పరిస్థితులు కొంతవరకు సర్దుబాటు అయ్యాయి.

రాజ్యాధిపతిగా ఉన్నప్పటికీ విజయనగరం కోటకు దూరంగా ఉండటం విజయరామరాజుకు కాస్త ఇబ్బందిగా అనిపించేది. ఒక పరిస్థితిలో అన్నగారు సీతారామరాజుకు అప్పగించి తాను శ్రీరంగం, తిరుపతి వంటి పుణ్యక్షేత్రాలకు తరలిపోవాలని భావించాడు.

ఆ సమయంలో విజయనగరం కోట 1779 జనవరిలో బ్రిటిష్‌వారు విజయరామరాజుకు దాఖలు పరిచారు. తిరిగి కోటను స్వాధీనం చేసుకోవడంతో రాజు పరిస్థితిలో మార్పు వచ్చింది. తన మనస్సును మార్చుకున్నాడు.

కొత్త సభ్యులతో సర్కూట్ కమిటీ

ఉత్తర సర్కారులో ఆర్థిక పరిస్థితులను అధ్యయనం చేయడానికి గతంలో ఏర్పాటు చేసిన సర్కూట్ కమిటీని పునర్వ్యవస్థీకరించమని లండన్‌లో కంపెనీ డైరెక్టరు 1781 జనవరి 10న ఆదేశాలు కారీ చేసినప్పటికీ రెండు సంవత్సరాలు ఆలస్యంగా 1783 ఏప్రిల్‌లో ఈ కమిటీ ఏర్పాటైంది. ఇందులో ఓ రామ్, హ్యూమేక్స్‌వేల్, ఎడ్వర్డు ప్రౌడ్, విలియం, మోర్గన్ విలియమ్స్, ఎడ్వర్డు సాండర్సులను సభ్యులుగా నియమించారు. వీరు 1783 అక్టోబరు 4న తన పనులను ప్రారంభించారు.

ఈ కమిటీ వివిధ ప్రాంతాలను పర్యటించింది.

కళింకోట డివిజన్‌లో, కురుపాం, మాడుగుల బొబ్బిలి, కొత్తపాలె, అనకాపల్లి, పార్వతీపురం ఆనాడు విజయనగరం సంస్థానంలో ఉన్నాయి. జయపూర్ వద్ద నందాపురం, గొలుగొండ ఆంధ్ర, పాలకొండ తదితర చిన్న సంస్థానాలు సామంతరాజ్యాలుగా ఉన్నాయి. ఎంతో బలీయమైన సంస్థానంగా ఉన్న విజయనగరం బలాన్ని తగ్గించాలని ఈ కమిటీ సభ్యులు ఈ పర్యటనలో అనుకున్నారు.

దీని ఆధారంగా ఈ కమిటీ కొత్త సిఫార్సును విజయనగరం సంస్థానం ముందుంచింది. సంస్థానాధిపతి తన సైన్యాన్ని రెండువేలకు పైబడి ఉంచుకోకూడదు. అందువల్ల సైనిక వ్యయం రూ.4.05,601 తగ్గుతుంది. ఈ సాముని ఈస్టు ఇండియా కంపెనీకి చెల్లించాలి. ఒరిస్సాలో ఉన్న నందాపురం సంస్థానాన్ని విజయనగరం నుంచి వేరుచేయాలి అని సిఫార్సులు చేసింది. విజయనగరం సంస్థానం వారు రానున్న అయిదు సంవత్సరాల వరకు చెల్లిస్తున్న రూ.3.29 లక్షలకు అదనంగా మరో లక్షరూపాయలు చెల్లించాలి. అనకాపల్లి, సత్యవరం సంస్థానాలు ద్వారా ఆదాయం వస్తున్నందున అదనంగా మరో 90వేలు చెల్లించాలి. అనకాపల్లిలో ఉన్న రాణులకు పదివేలు భరణాన్ని చెల్లించాలి అని కూడా సిఫార్సులు చేసారు.

ఈ విషయాలు విజయరామరాజుకు మింగుడు పడలేదు.

తన దగ్గరున్న సిబ్బందిని కొంతమేర తగ్గించుకోవడానికి అంగీకరించాలని అనుకున్నా అదనంగా చెల్లించవలసిన పేష్కును మాత్రం చెల్లించలేనని అతనికి అర్థం అయింది. తాను సంస్థానం వ్యవహారాలను ఆర్థిక ఒడిదుడుకుల మధ్య నిర్వహించలేనని తెలిసిపోయింది. ఈ పరిస్థితుల్లో సంస్థానాన్ని తమకు స్వాధీనం చేస్తే మంచిదని బ్రిటిష్ వారి నుంచి పరోక్షంగా సూచనలు అందాయి.

కానీ విజయరామరాజు వీటికి అంగీకరించలేదు.

ఈ పరిస్థితుల్లో సర్కూర్ కమిటీ చేసిన సిఫార్సుల ఆధారంగా చేసుకుని మద్రాసులో ఉన్న అధికారులు విజయరామరాజు బ్రిటిష్ వారికి అప్పటివరకు చెల్లిస్తున్న 5లక్షల రూపాయల పేష్కునుకు మరో నాలుగు లక్షలు కలిపి మొత్తం తొమ్మిది లక్షలు చెల్లించవచ్చునని కూడా సూచించారు ఈ విధంగా చేస్తే విజయరాజు బ్రిటిష్ వారిపై తిరుగుబాటు చేయలేదని ఆర్థిక సమస్యలతో ఎప్పటికప్పుడు తమపై ఆధారపడతాడని వారి ఆలోచనగా ఈ చర్య తీసుకున్నారు.

ఈ సిఫార్సులను అమలు చేయడానికి విజయరామరాజు అంగీకరించలేదు.

ఆ సమయంలో విశాఖపట్నంలో బ్రిటిష్ కంపెనీ ప్రతినిధిగా ఉన్న క్లాడ్ రెస్పెల్ అదనపు పేష్కును చెల్లించడానికి విజయరామరాజు ఇష్టపడటం లేదని సైన్యాన్ని కూడా తగ్గించే ప్రయత్నాలు చేయడం లేదని అనేక ఫిర్యాదులు పంపాడు.

ఈ పరిస్థితుల్లో విజయరామరాజు స్వయంగా విశాఖపట్నం వెళ్ళి ఛీఫ్ కలసుకున్నాడు. తనకు కంపెనీ నుంచి రావల్సిన ఎగుమతి దిగుమతి సుంకాలను సరుకుల రవాణా పన్నుని మినహాయించుకుని మిగిలిన మొత్తాన్ని 1794 ఫిబ్రవరిలోపు చెల్లించగలనని చెప్పాడు దీనికి ఛీఫ్ అంగీకరించలేదు. ఆ తర్వాత నిరాశతో తిరిగి వచ్చిన విజయరామరాజు తన వద్ద పనిచేస్తున్న వెంకటపతిరాజుని మళ్ళీ ఛీఫ్ వద్దకు పంపించి రెండు కిస్తీల తాలూకు 4.50 లక్షలు పాతబకాయిలు లక్షరూపాయలు కలిపి ఒక నెలరోజుల లోపు చెల్లించగలనని వర్తమానం పంపాడు.

దీనికి విశాఖపట్నంలో ఉన్న అధికారులు సుముఖత చూపించారు.

మద్రాసు అధికారులు ఈ సూచనని అంగీకరించలేదు. వెంటనే సంస్థానాన్ని స్వాధీనం చేసుకోవాలని అనకాపల్లి భూములను కౌలుకు తీసుకుని సాగు హక్కులో ఉన్న దివాన్ సీతారామరాజును కూడా కౌలుదారు పదవి నుంచి తొలగించాలని ఆదేశాలు జారీ చేసింది.

తప్పనిసరి పరిస్థితుల్లో విజయరామరాజు తాత్కాలికంగా తన మకాంను సింహాచలానికి మార్చుకున్నాడు.

ఈ యుద్ధ క్షేత్రంలో పర్యాటక శాఖ ఏర్పాటు చేసిన బోర్డు. ఈ యుద్ధం ఎంతో ప్రాధాన్యత కలిగినదని ఇందులో వివరించారు ఈ బోర్డు కూడా ఈసమాధి ప్రాంతంలోనే ఉంది

కొద్దిరోజులు ఉన్న తర్వాత తాను విజయనగరం సంస్థానం నుంచి దూరమైపోవడం కోట వేరొకరి ఆధీనంలో ఉండటం ఏదోలా అనిపించింది. తాను సింహాచలంలో ఉండటం కన్నా విశాఖపట్నంలో మకాం ఉంటే బాగుంటుందని విజయరామరాజు భావించాడు. అప్పటికే దివాన్ గా ఉన్న సీతారామరాజు తాను కౌలుకు తీసుకున్న అనకాపల్లి భూములను ఈస్టు ఇండియా కంపెనీ వారికి అప్పగించి మద్రాసుకు వెళ్ళిపోయాడు. అటువంటప్పుడు తాను విశాఖపట్నంలో నివాసం ఉండటమే మంచిదని, అందుకు అవకాశం కలిపించాలని కంపెనీ అధికారులను కోరాడు.

దీనిపై మద్రాసు రెవిన్యూ బోర్డు సమావేశం జరిపి విజయనగరం సంస్థానాధీశునిగా అంతవరకు వ్యవహరించిన విజయరామరాజు విశాఖపట్నంలో నివశించడానికి అవకాశం కల్పిస్తూ నిర్ణయాన్ని తీసుకుంది ఆయన ఖర్చులకుగాను నెలకు పన్నెండువేల రూపాయలు భరణంగా ఇవ్వడానికి అదేవిధంగా అప్పటికే మద్రాసు తరలిపోయిన దివాన్ సీతారామరాజుకు నెలకు అయిదువేల రూపాయల చొప్పున భరణంగా

ఇవ్వాలని నిర్ణయించడం జరిగింది.

విజయరామరాజు ఎందుకు ఈ విధంగా ఆలోచన చేస్తున్నారో

ఆయనకు అత్యంత సన్నిహితులు అనుయాయులుగా ఉన్న ఇతర రాజులకు కానీ మింగుపడలేదు. ఆయన అంతర్యం ఏమైవుంటుందో కూడా వారికి అర్థంకాలేదు.

యుద్ధం ప్రారంభం

విజయరామరాజు మనసు బాగోలేదు. ఏదో దిగులు మనసంతా ఆవరించింది. సంస్థానంలో మహారాజుగా ఉన్న వైభవంగా జరిగిన విజయనగర ప్రాభవం ఒకసారి గుర్తుకు వచ్చింది. విశాలమైన కోటలో సకల సౌకర్యాలతోపాటు వంది మాగదులు, పిలిస్తే పలికే సైనికులు, సిబ్బంది ఇప్పుడు ఎవరూ కనిపించడంలేదు.

వంటరితనం మానసిక క్షోభను గురిచేస్తోంది.

విజయనగర కోట స్వాధీనం జరిగిపోయినట్లే.

ఈస్టు ఇండియా కంపెనీ భారతదేశంలో వేళ్ళూనుకుని పోయి ఒక్కొక్క సామ్రాజ్యాన్ని సంస్థానాన్ని స్వాధీనం చేసుకోవడానికి చేస్తున్న ప్రయత్నాలు స్పష్టంగా కనిపిస్తున్నాయి.

1793 ఆగస్టు 3 ఉదయం పదిగంటలు

విశాఖపట్నం నుంచి కంపెనీ అధికారులు విజయనగరం విచ్చేసారు.

విశాలమైన విజయనగరం కోటను తమకు స్వాధీనం చేయాలన్న ఉత్తర్వుల కాపీని అందించారు. సిబ్బంది వాటిని అందుకుని సమాధానం చెప్పలేకపోయారు. వారు తెచ్చిన పత్రాలపై అందినట్లు సంతకాలు చేయడం మినహా ఏమీ చేయలేకపోయారు.

అన్ని లాంఛనాలు పూర్తి చేయడానికి రెండుగంటలు పట్టింది.

పురాతనమైన విజయనగరం కోట బ్రిటిష్ అధికారుల స్వాధీనం అయిపోయింది.

సంబంధిత అధికారులు కోటను స్వాధీనం చేసుకున్నామని తమ ఆధీనంలో ఉందని స్వాధీన పత్రాలను అందించారు.

అప్పటినుంచి విజయనగరం కోట అధికారికంగా ఈస్టుఇండియా కంపెనీ వారికి వశమైపోయింది.

విశాఖపట్నం నుంచి రెండు పటాలాల సైనికులు విజయనగరం చేరుకున్నారు. ఖాళీ చేయించబడిన గదుల్లో సర్దుకున్నారు. అంతవరకు రాజాస్థానంలో ఉన్న వారు అక్కడి నుంచి నిష్క్రమించే పనిలో తమ సామాన్లను సర్దుకున్నారు.

సింహాచలంలో ఉన్న విజయరామరాజుకు ఈ విషయాలు ఎప్పటికప్పుడు తెలుస్తూనే ఉన్నాయి. వేగులు సమాచారాన్ని అందిస్తున్నారు.

తాను బ్రిటిష్ కంపెనీకి బకాయి పడిన మొత్తం తక్కువే అయినప్పటికీ కోటను స్వాధీనం చేసుకోవడం ఏదోలా ఉంది. అంతవరకు తాను ఉంటున్న ఇంటిని బలవంతంగా ఎవరో ఖాళీ చేయించినట్లు మనసు బాధ పడింది.

సిబ్బంది కొంతమంది విజయనగరం వచ్చినా అధికారులు రాలేదు.

కోటను స్వాధీనం చేసుకున్నా దానిని ఎలా పరిపాలించాలి? ఎవరికి ఎటువంటి ఆదేశాలు జారీ చేయాలన్న విషయంలో వారికి ఎటువంటి ఆదేశాలు అనుమతులు లేవు. అక్టోబరు 29 వరకు పరిస్థితి అదే విధంగా ఉంది.

అక్టోబరు 30 మద్రాసు ఛీఫ్ నుంచి విశాఖపట్నం అధికారులకు ఆదేశాలు అందాయి. విజయనగరం కోటనుంచి పరిపాలనకు శ్రీకారం చుట్టాలని అందులో వివరించారు. మొత్త మోఖాసాదారుల వివరాలు అందుబాటులో తీసుకోవాలని వారినుంచి రావల్సిన బకాయిల మొత్తాలను అంచనా వేయాలని వాటిని వసూలు చేయాలని అందులో కోరారు. విజయనగరం సంస్థానం నుంచి బ్రిటిష్ కంపెనీకి బకాయి పడిన మొత్తం సొమ్ముని వసూలు చేయడానికి కార్యక్రమాన్ని తయారు చేయాలని అందులో కోరారు.

మద్రాసు అధికారుల సూచనలు చకచకా అమలు జరిగిపోయాయి.

భూమి శిస్తులు ఇతర పన్నులు వసూలు చేయడానికి విజయనగరాన్ని మూడు విభాగాలుగా విభజించారు. విశాఖపట్నం చీఫ్ షామియర్‌ను పరిపాలకునిగా నియమించారు. దక్షిణ విభాగానికి జాన్‌స్కో, ఉత్తర విభాగానికి ఆర్థర్ విలియం గ్రేగరీని నియమించి వారికి బాధ్యతల్ని అప్పగించారు. వారు పన్నులు వసూలు చేస్తారుగాబట్టి వారికి కలెక్టర్లు అని నామకరణం చేసారు.

ఈ ముగ్గురూ బాధ్యతలు తీసుకోగానే వసూలు పనిలో పడిపోయారు.

పాత లెక్కలు చిట్టాలు బైటికి తీసి విజయనగరం సంస్థానం నుంచి రావల్సిన మొత్తాన్ని అంచనా వేసారు. ఆ మొత్తం 1793 ఆగస్టు 9 నాటికి రూ.6.73,358గా ఉన్నట్లు నిర్ధారించారు. ఈ మొత్తాన్ని రైతుల నుంచి మోఖాసాదారుల నుంచి వసూలు చేసే ప్రయత్నాలను ప్రారంభించారు. ఈ విషయాన్ని విజయరామరాజుకు కూడా వర్తమానం పంపించారు.

ఈ వసూలు విషయంలో ముగ్గురు కలెక్టర్లు తీవ్రంగా ప్రయత్నాలు చేసారు.

విజయనగరం సంస్థానం పరిధిలో ఉన్న వివిధ గ్రామాలు ఇతర ప్రాంతాలపై దృష్టి పెట్టారు. ఎవరు ఎంతెంత బకాయిలు ఉన్నారో వారికి ముందుగా సమాచారాన్ని అందించారు. పన్నుల భారం అధికం అయిపోయిందని చాలామంది రైతులు ఆందోళన చెందారు.

కొంతమంది విజయరామరాజుకు విషయాలను చేరవేసారు.

"రైతులు పట్ల సానుకూలంగా వ్యవహరించడం వల్ల సకాలంలో పన్నులు వసూలుకాలేదు. అందువల్ల కోటను వదిలి రావల్సి వచ్చింది. వారికి చెల్లించవలసిన పన్నులు వారే వసూలు చేసుకోవడానికి సిద్ధపడ్డారు. వారికి సహకరించడం తప్పులేదు. రుణ విముక్తి ఎంత తొందరగా పొందితే అంత తొందరగా మన కోటను మనం చేరుకోగలం" విజయరామరాజు సంస్థానంలో రాజులకు మొఖాసాదారులకు సమాధానం ఇచ్చాడు.

అతని సమాధానాన్ని చాలామంది సందేశంగా తీసుకున్నారు.

కష్టాలలో ఉన్నవారు కష్టాలను భరించారు. తీర్చవలసిన అప్పులు పంట చేతికి రాకపోయినా ఫలసాయం అనుకున్న విధంగా దిగుబడి కాకపోయినా అప్పులు చేసి చెల్లించవలసిన బకాయిలను జమ చేయడం ప్రారంభించారు. కంపెనీ బకాయి పీడ విరగడ అవుతుందని చాలామంది తమకు అవకాశం లేకపోయినా చెల్లింపులకు సిద్ధపడ్డారు.

మొత్తం వసూలును కలెక్టర్లు లెక్కించారు.

1794 ఫిబ్రవరి 16 తేదీన అధికారుల సమక్షంలో లెక్కలు వేసారు.

రూ.6.50 లక్షలు వసూలు అయినట్లు తేలింది. ఈ సమాచారం విజయరామరాజుకు ఆనందాన్ని కలిగించింది.

సంస్థానం చెల్లించవలసిన బకాయి సామ్ము వసూలు అయిపోనందున స్వాధీనం చేసుకున్న కోటను తిరిగి అప్పగిస్తారని ఆశించాడు. బకాయిలు అన్నీ చెల్లించినట్లయితే స్వాధీనం చేసుకున్న కోటను తిరిగి అప్పగిస్తామని మద్రాసు అధికారులు తమను హామీ ఇచ్చారని ఆ మేరకు తన సంస్థానంలో మొఖాసాదారులు రైతులు చిన్న సంస్థానాధీశులు అవకాశం లేకపోయినా బకాయిలను చెల్లించారని ఈ విషయాన్ని బ్రిటీష్ అధికారులు గుర్తించాలని విజయరామరాజు బహిరంగ ప్రకటన చేసాడు.

ఈ ప్రకటన కంపెనీ అధికారులకు కోపం తెప్పించింది.

దీంతో విజయరామరాజు తన మద్దతుదారులతో సింహాచలంలో సమావేశం జరిపాడు "కోటను తిరిగి స్వాధీనం చేస్తామన్న హామీ మేరకు తాను బకాయిలను చెల్లించాలని పిలుపునిచ్చానని దానికి అందరూ సానుకూలంగా స్పందించారని అయితే బ్రిటీష్ అధికారులు ఈ విషయాన్ని వేరుగా అర్థంచేసుకున్నారని" అన్నాడు.

"కలెక్టర్లు పంపిన నివేదికల వల్ల ఇటువంటి ఆలోచనలు రేకెత్తాయని" పద్మరాజు ఆరోపించాడు. ఆయన మాటలకు చాలామంది రైతులు మద్దతు పలికారు. ఈ విషయంలో అధికారుల వైఖరిని ఖండించవలసిన అవసరం ఉందని అన్నారు.

ఈ సమయంలో మద్రాసు నుంచి కంపెనీ అధికారులు మరో రకమైన ఆదేశాలను జారీ చేసారు. అందులో మొఖాసాదారులు ఇతర రైతుల నుంచి కంపెనీ నిర్ణయించే శిస్తులను పన్నులను రానున్న మూడు సంవత్సరాల వరకు తీసుకోగలమని మిగిలిన ప్రాంతాలలో అధికశిస్తులు చెల్లించగల వారిని మూడు సంవత్సరాల పాటు ఇజారూదార్లు (భూమి హక్కు కలిగినవారు)గా గుర్తించగలమని ప్రకటనలు వెలువరించారు. ఇందుకు సంబంధించి ఎవరెవరికి ఈ అవకాశం కావాలో టెండరు వేయాలని ప్రకటన కాపీలను పంపించారు.

ఈ విషయం రాజులందరికీ ఆగ్రహాన్ని కలిగించింది.

ఎవరూ టెండరు వేయకూడదని నిర్ణయించారు.

ఆ తర్వాత తీవ్ర తర్జన భర్జనలు జరిగాయి. సమావేశం జరిపి సామంత రాజులంతా ఒక నిర్ణయానికి వచ్చారు. దాని ప్రకారం ఒక ప్రతిపాదన తయారు చేసారు. ఈ విషయాలన్నీ క్రోడీకరించి విజయరామరాజు మార్చి 28న కంపెనీ అధికారులకి లేఖ రాసాడు.

ఆ లేఖలో కంపెనీ వారు విజయనగర సంస్థానానికి చెల్లించవలసిన వాణిజ్య, రేవు, రవాణా, పన్నులు వంటివి లక్షలలో ఉన్నాయని వాటిని తమ సంస్థానానికి చెల్లించకుండా మినహాయించుకోవాలని అవి కాకుండా మిగిలిన బకాయిలను తాము చెల్లించగలమని రైతులు

అంటున్నారని పేర్కొన్నాడు. రానున్న 1794 - 95 సంవత్సరాలకు మహారాజు చెల్లించవలసిన పేష్కును మొత్తాన్ని నాలుగు వాయిదాలలో తాము చెల్లిస్తామని హామీ ఇచ్చారని ఇందులో పేర్కొన్నారు. తర్వాత సంవత్సరాలలో సంస్థానం చెల్లించవలసిన బకాయిలకు కూడా తాము బాధ్యుల వహిస్తామని వారు తెలియజేసారని అందువల్ల ఈ విషయాలను తమ దృష్టికి తీసుకుని వస్తున్నానని ఈ లేఖలో పేర్కొన్నారు.

ఈ ఉత్తరానికి కంపెనీ అధికారుల నుంచి సానుకూలమైన స్పందన రాలేదు. విజయరామరాజు తన రైతుల అభ్యర్థన తెలియజేసినప్పటికీ వారు ఏ నిర్ణయాన్ని తీసుకోలేదు.

ఆ తర్వాత విజయరామరాజు మళ్ళీ ఏప్రిల్ 8న మరో లేఖ రాసారు.

అందులో తన సంస్థానంలో ప్రముఖులు చేసిన ప్రతిపాదన అంగీకరించాలని స్వాధీనం చేసుకున్న విజయనగరం కోటను తిరిగి అప్పగించాలని ఇందులో కోరారు. అంతే కాకుండా కంపెనీ అధికారులు తనకు వాణిజ్య రవాణా సుంకాలుగ చెల్లించవలసిన రూ.4.50 లక్షల సంగతి ముందు తేల్చాలని కోరాడు.

ఈ రెండవ లేఖకు కూడా ఎటువంటి ప్రతిస్పందన రాలేదు.

బ్రిటిష్ అధికారులు తన లేఖల పట్ల ప్రదర్శిస్తున్న ఈ నిర్లక్ష్య వైఖరి పట్ల విజయరామరాజులో ఆగ్రహాన్ని కలిగించింది, బ్రిటిష్ వారితో తాడో పేడో తేల్చుకోవలసిన సమయం ఆసన్నమైందని అతను మనసులో అనుకున్నాడు. అదే సమయంలో మద్రాసులో ఉన్న బ్రిటిష్ కంపెనీ అధికారులు కూడా విజయరామరాజు పట్ల చూసే చూడనట్లు వ్యవహరించకూడదని అతని పట్ల కఠిన వైఖరిని అవలంబించాలని నిర్ణయించారు.

ఈ నిర్ణయం ఇరు వర్గాల పై పెద్ద అఘాతాన్ని సృష్టించింది.

ఇది పద్మనాభంలో రాజుల సంగ్రామానికి నాంది పలికింది.

విజయరామరాజుపై బ్రిటిష్ అధికారుల ఆగ్రహం

తమకు అణిగి మణిగి ఉండవలసిన ఒక సంస్థానాధీశుడు తమకు లేఖలు రాయడం తమను ఆదేశించడం బ్రిటిష్ వారికి ఆగ్రహాన్ని తెప్పించింది. స్వదేశీ రాజు తమకు ఎదురు తిరిగి పరిస్థితిని వారు తట్టుకోలేకపోయారు. విజయనగరానికి దగ్గరగా నివసించడం, ఈ ప్రాంతంలో రైతులతో సన్నిహితంగా ఉండటం వల్ల ఇటువంటి హెచ్చరికలు ఆదేశాలు చేయగలుగుతున్నాడని అందువల్ల ఇతడిని విజయనగరానికి ఈ పరిసర ప్రాంతాలకు వీలైనంత దూరంగా పంపించాలని బ్రిటిష్ అధికారులు నిర్ణయాన్ని తీసుకున్నారు. విజయరామరాజు విషయంలో కఠినంగా వ్యవహరించాలని పైస్థాయి నుంచి ఆదేశాలు కూడా జారీ అయ్యాయి.

సంస్థానం భూములను లీజుకు ఇచ్చే విషయంలో మరోసారి టెండరును జారీ చేయాలని రాజుకు వ్యతిరేకంగా లీజుకు తీసుకునేవారిని ఎంపిక చేయాలని కంపెనీకి సంబంధించిన రెవిన్యూబోర్డు మరోసారి నోటీసును జారీ చేసింది. ఈ నోటీసులో గతంలో కూడా ఇటువంటి టెండరు నోటీసులు జారీ చేసినప్పటికీ ఎవరూ ముందుకు రావడం లేదని దానికి విజయరామరాజు పరోక్షంగా కారకుడని బ్రిటిష్ రెవిన్యూ బోర్డు నమ్ముతోందని కూడా అధికారులు ఇందులో పేర్కొన్నారు. అందువల్ల విజయరామరాజుపై చర్యలు తీసుకోవాలని ఈ ఉత్తర్వులలో స్పష్టంగా తెలియజేసారు.

రెవిన్యూ బోర్డు జారీ చేసిన ఈ నోటీసును కూడా సంస్థానికి పంపించారు.

ఈ విషయాలను వివరిస్తూ ఏప్రిల్ 25న విజయరామరాజుకు ఒక లేఖను పంపించింది. అందులో విజయరామరాజు చెప్పిన విషయాలను కంపెనీ అధికారులు అంగీకరించడం లేదని బకాయిలు చెల్లించనందువల్ల విజయనగరం పరిసర ప్రాంతాలను వదిలి దూరంగా వెళ్ళిపోవడానికి ఒక తేదీని నిర్ణయించుకోవాలని ఇందులో కోరారు.

ఈ లేఖ అందుకున్న విజయరామరాజు ఖిన్నుడైపోయాడు.

బ్రిటిష్ కంపెనీ తనపట్ల ఎందుకింత కక్షసాధింపు చర్యలు తీసుకుంటున్నదో అర్థంకావడంలేదని తన సన్నిహితుల వద్దవాపోయాడు. తనకు రావల్సిన బకాయిలు గురించి మాట్లాడకుండా తాను చెల్లించవలసిన పేష్కును బకాయిలు రాబట్టడానికి ప్రయత్నాలు చేస్తోందని వాయిదాలలో చెల్లించడానికి అనుమతి కోరినా ఇవ్వడం లేదని కేవలం తనను విజయనగరం సంస్థానం నుంచి దూరం ఇటువంటి ఆలోచనలు చేస్తోందని బాధపడ్డాడు.

తనకు కర్తవ్యంగా ఏమి చేయాలో అర్థంకాలేదు.

కంపెనీ ఛీఫ్ కలిసి విషయాలను వివరించాలని సన్నిహితులుగా ఉన్న రాజులు కొంతమంది సూచించారు.

మే 1న విజయరామరాజు ఛీఫ్ కలుసుకున్నాడు.

తన పట్ల బ్రిటిష్ కంపెనీ అధికారులు కక్షసాధింపు ధోరణితో వ్యవహరిస్తున్నారని తీవ్రమైన అసంతృప్తిని వ్యక్తం చేసాడు.

ఛీఫ్ తో రెండు గంటల సమావేశం జరిగింది.

సమావేశంలో జరిగిన చర్చలు విజయరామరాజు వైఖరి ఇతర విషయాలు కంపెనీ అధికారులకు అంతగా నచ్చలేదు. రాజు వైఖరి అధికారులకు తీవ్రమైన అసంతృప్తి కలిగించింది. బకాయిలు చెల్లించకపోవడం ఒక లోపం అయితే ఇతర రాజులందరినీ కూడగట్టడం మరో ఇబ్బందని అందువల్ల అధికారుల నిర్ణయాన్ని ఉల్లంఘిస్తే తీవ్రమైన పరిణామాలను ఎదుర్కోవలసి ఉంటుందని హెచ్చరించాడు.

"కంపెనీ ఇచ్చే భరణం తనకు ఏ మాత్రం సరిపోదు అందువల్ల తాను మరో ప్రాంతానికి వెళ్ళిపోతే తనకు వివిధ రకాల ఖర్చులు ఎక్కువగా ఉంటాయని అందువల్ల నెలకు కనీసం రూ.30వేలు అయినా భరణంగా ఇవ్వాలి." అని విజయరామరాజు అభ్యర్థించాడు.

బ్రిటిష్ ఛీఫ్ పరిశీలిస్తామని అన్నాడు కాని సరైన హామీ ఇవ్వలేదు

తీవ్ర నిరాశతో విజయరామరాజు వెనుతిరిగాడు.

ఆ మరునాడు మరోసారి ఛీఫ్ కలుసుకున్నాడు.

"తన వద్ద ఉన్న సిబ్బందికి జీతాలు ఇతర ఖర్చులు చాలా అయ్యాయని వాటిని చెల్లించకుండా తాను ఇక్కడినుంచి దూర ప్రాంతాలకు వెళ్ళడం కష్టమని" అన్నాడు.

"ఏమి చేయమంటారు?"

"తనకు డబ్బులు అవసరం ఎంతో ఉంది. బ్రిటిష్ అధికారులు అన్ని రకాలుగా తనను దిగ్భండం చేసారు. అశక్తుడిగా చేసారు" అన్నాడు.

ఛీఫ్ విశాఖపట్నంలో ఉన్న తన సిబ్బందిని పిలిపించి రూ.30వేల రూపాయలను విజయరామరాజుకు అందించాడు.

సంచితో నగదుని అందుకున్నప్పుడు విజయరామరాజు చేతులు తడబడ్డాయి. కళ్ళల్లో నీరు తిరిగాయి.

ఎంతోమంది సిబ్బందిని పెంచి పోషించి రకరకాల సహాయ కార్యక్రమాలను అందించి ఒక సంస్థానానికి అధిపతిగా ఉన్న తాను లండన్ నుంచి వచ్చిన బ్రిటిష్ అధికారినుంచి డబ్బులు తీసుకోవడం సిగ్గులా అనిపించింది. తన పరిస్థితి ఎందుకీలా అయిపోయిందా అని మనసులో ఎంతో మదనపడ్డాడు.

మనసంతా వికలం అయిపోయింది

అధికారి నుంచి సెలవు తీసుకుని కార్యాలయం బయటికి వచ్చాడు.

బ్రిటిష్ అధికారుల పితలాటకం

మద్రాసులో ఉన్న బ్రిటీష్ అధికారులు విజయరామరాజుకు లేఖకు రాసారు. అందులో "విశాఖపట్నంలో ఉన్న తమ సిబ్బందికి లేఖ రాసామని వారు న్యాయం చేస్తారని" పేర్కొన్నారు. మే 31న రాసిన ఈ లేఖ విజయరామరాజుకు ఎంతో ఆశాజనకంగా అనిపించింది. తనపట్ల మద్రాసు అధికారులు సానుకూలంగా ఉన్నారని అనుకున్నాడు.

మద్రాసు అధికారుల సూచనల మేరకు తనకు అందిన లేఖవల్ల విశాఖపట్నం అధికారులు తనకు న్యాయం చేస్తారని ఆశించాడు. తనకు మళ్ళీ విశాఖపట్నం నుంచి పిలుపు వస్తుందని ఎంతో ఆశతో ఎదురు చూసాడు.

కానీ ఎటువంటి స్పందన కనిపించలేదు.

తర్వాత విశాఖపట్నం ఛీఫ్ వరుసగా మూడు హెచ్చరిక లేఖలను విజయరామరాజుకు పంపించాడు. 1794 జూన్ 3న వచ్చిన దాట్లో మద్రాసు కాని మచిలీపట్నం ఎప్పుడు వెళుతున్నారని ప్రశ్నించారు జూన్ 13న రాసిన లేఖలో సిబ్బంది విషయంలో నగదు పరిహారం ఇవ్వడానికి కుదరదని తెలియజేశారు. జూన్ 22న రాసిన లేఖలో తక్షణమే మచిలీపట్నం తరలిపోకపోతే కంపెనీ చర్యలు తీసుకుంటుందని పేర్కొన్నారు.

ఈ విషయాలు తీవ్ర మనస్తాపాన్ని కలిగించాయి.

మద్రాసు కంపెనీ అధికారులు రాసిన లేఖలలో తన వివిధ రకాల పరిహారాలు చెల్లించే విషయంలో ఎటువంటి ప్రస్తావన లేకపోవడం ఏదోలా అనిపించింది. అంతేకాకుండా తనను మద్రాసు కాని మచిలీ పట్నంకాని తరలిపోమ్మని మాత్రమే అందులో ఉండటం మరింత ఆందోళన కలిగించింది.

మొట్టమొదట మద్రాసు అధికారులు మే 30న తన విషయంలో నిర్ణయం తీసుకోమని రాసిన లేఖకు విశాఖపట్నం అధికారుల నుంచి ఎటువంటి స్పందన లేకపోవడం వల్ల విజయరామరాజు విశాఖ అధికారులను మరోసారి కలవడానికి ఇష్టపడలేదు.

వారినుంచి ఎటువంటి ఆహ్వానం లేకపోవడం వల్ల తాను వెళ్ళకూడదని అనుకున్నాడు అతని వెనుక ఉన్న సంస్థానం ప్రతినిధులు కూడా అదే విషయాన్ని రాజుకు చెప్పారు.

ఈ విషయం మద్రాసు అధికారులకు ఆగ్రహాన్ని కలిగించింది

తాము రాసిన లేఖలకు విజయనగరం రాజు నుంచి ఎటువంటి స్పందనలేకపోవడం వారికి ఏదోలా అనిపించింది. అంతేకాకుండా విశాఖపట్నంలో ఉన్న కంపెనీ అధికారులు కూడా విజయరాజు వైఖరి పట్ల అంతసానుకూలంగా లేకపోవడం కూడా వారికి ఆగ్రహాన్ని తెప్పించడానికి కారణమైంది.

దీంతో వారు జూన్ 24న విశాఖ అధికారులకు ప్రత్యేక ఆదేశాలు జారీ చేసారు.

విజయరామరాజు తమ ఆదేశాలను పట్టించుకోవడం లేదని అందువల్ల అతడిపై యుద్ధం చేసి అయినా లొంగదీసుకోవాలని తక్షణమే విశాఖపట్నం నుంచి బ్రిటీష్ సైన్యాలను తరలించాలని ఈ ఆదేశాలలో పేర్కొన్నారు.

ఈ ఆదేశాలను అనుసరించి విశాఖపట్నం ఛీఫ్ స్పందించాడు.

జూలై 25న అతను విజయరామరాజుకు ఒక లేఖ రాసాడు. అందులో తమకు మద్రాసు గవర్నరు జారీ చేసిన ఉత్తర్వులను అమలు చేయడానికి కల్నల్ పెండర్ గాస్టు అనే అధికారిని నియమించామని ఆయన తమ వద్దకు వస్తున్నాడని తెలియజేశారు.

ఈ విషయం విజయరామరాజుకు కాస్త ఊరట కలిగించింది.

కల్నల్ పెండర్ గాస్టు తన వద్దకు వస్తే తన సిబ్బందికి చెల్లించవలసిన బకాయిల గురించి చర్చించే అవకాశం ఉందని లేదా ఆ బకాయిలను తీర్చడానికి కొంత ధనాన్ని తీసుకుని వస్తున్నాడని భావించాడు.

కానీ విజయరామరాజు అనుకున్న విధంగా జరగలేదు.

కల్నల్ పెండర్ గాస్టు విశాఖ నుంచి బయలుదేరి జూలై 8న పద్మనాభంలో ఉన్న విజయరామరాజును కలుసుకున్నాడు. అతనికి ఒక లేఖను అందించాడు. ఆ లేఖలో తక్షణం ఈ ప్రాంతాన్ని వదిలి వెళ్ళిపోవాలని లేకపోతే సిబ్బందితో దాడి చేయించవలసి ఉంటుందని పేర్కొన్నాడు. ఇందుకు కేవలం 24 గంటల సమయం మాత్రమే ఇస్తున్నానని తెలియజేశారు.

వారి మధ్య ప్రత్యేకమైన మాటలేమీ జరగలేదు.

విజయరామరాజు కూడా కల్నల్ పెండర్ గాస్టుకు లిఖిత పూరకంగానే జవాబు అందజేశాడు. ఆ వివరాలు మద్రాసులో ఉన్న కంపెనీ అధికారులకు అందుతాయని ఆయన నమ్మకం.

ఇందులో "నేను నా సిబ్బందిని సంతృప్తి పరచడానికి మాత్రమే పద్మనాభంలో ఉన్నాను. వారంతా నన్ను నమ్ముకుని నా వెనుక ఉన్న నా అనుచరులు.. అనుయాయులు. బంధువులు ప్రస్తుత పరిస్థితుల్లో నేను ఇక్కడి నుంచి తరలిపోవడానికి కంపెనీవారి ఆర్థికసాయాన్ని ఆర్థిస్తున్నాను. కానీ అధికారులు నాకు వ్యతిరేకంగా సైన్యాలను పంపించి నన్ను సంహరిస్తామని అనుకుంటే నేను ఏమీ చేయగలను. గౌరవం కోసం బతుకుతున్న సుక్షమియ కుటుంబానికి చెందినవాడిని. మీ నిర్ణయంలో మార్పు రాకపోతే పిల్లలు కుటుంబీకులు ఇతత అనుయాయులతో ప్రాణత్యాగం చేయడం మినహా చేయగలిగింది మరేమీ లేదు." అంటూ ప్రత్యుత్తరమిచ్చాడు

అదే ఆయన కంపెనీ అధికారులకు రాసిన చివరిలేఖ

పద్మనాభంలో మకాం

కల్నల్ పెండర్ గాస్టుతో సమావేశం జరిగిన తర్వాత విజయరామరాజులో ఒకలాంటి నిరాశానిస్పృహలు ఆవరించాయి. అతని మనసు మనసులో లేదు. ఎవరిమీదో తెలియని కోపం, ఉక్రోశం ఆందోళన మనసంతా ఆవరించాయి.

ఉదయం పదిగంటలు అయింది.

పద్మనాభం చిన్న కుగ్రామం. అక్కడ ఎత్తహిన కొండమీద అనంత పద్మనాభస్వామి దేవాలయం ఉంది. కిందన కుంతిమాధవస్వామి ఆలయం ఉంది. పాండవుల కాలంలో కుంతిదేవి ఈ దేవాలయాన్ని నిర్మించారన్న చరిత్ర కూడా ఉంది.

ఆ దేవాలయం విజయనగరం సంస్థానాధీశుల ఆధీనంలో ఉంది.

ఈస్టుఇండియా కంపెనీ వారు తీసుకున్న నిర్ణయం ఎటువంటి పరిణామాలకు దారి తీస్తుందో తెలియడంలేదు. తనకు మరణం ఆసన్నమైతే అది పద్మనాభస్వామి సమక్షంలోనే జరగాలని మనసులో నిర్ణయించుకున్నాడు.

విజయరామరాజు అత్తగారి ఊరు అన్నమరాజు పేట

ఈ గ్రామం పద్మనాభం సమీపంలో ఉంది. ఈ పరిసర ప్రాంతాలలో అలవకుండ, జామి వంటి ప్రాంతాలలో ఎంతోమంది రాజులు వారి కుటుంబాలు ఉన్నాయి పూసపాటి వారి బంధువర్గం కూడా ఎంతోమంది ఉన్నారు. అందువల్ల పద్మనాభం వంటి పవిత్రమైఅన్ ప్రాంతంలో ఉంటే తనకు అన్ని విధాల రక్షణ ఉంటుందని ఆయన భావించాడు. అందుకు అనుగుణంగానే ప్రయత్నాలు కూడా చేసాడు.

బ్రిటిష్ కంపెనీ అధికారులతో తాడోపేడో తేల్చుకోవాలని నిర్ణయించిన తర్వాత విజయమో వీరస్వర్ణమో ఏదో ఒకటి సంభవిస్తుంది. దేనికైనా సిద్ధపడి ఉండాలని ఆయన అనుకున్నాడు. మందీ మార్చలం ఆర్థిక పరిపుష్టి ఆయుధ సంపత్తులు ఉన్న బ్రిటిష్ అధికారులతో ఎదురు నిలిచి పోరాటం చేయడమన్నది చిన్న విషయం కాదు. విజయం సాధించాలన్న పట్టుదలతో ముందుకు ఉరకాలి కాని విధి వక్రీకరిస్తే విజయరామరాజులో అంతరంగ తరంగాలు ఆలోచనా మధనం జరిగింది.

పద్మనాభం నుంచి యుద్ధాన్ని ఆరంభిస్తే తనకు అనుకూలంగా ఉన్న సామంతరాజులు ఇతర సంస్థానాధీశులు అండదండలు ఉంటాయి. తన మద్దతుదారులు వందలాదిమంది పద్మనాభం పరిసర ప్రాంతాలలో ఉంటున్నారు. అందువల్ల ఈ సంగ్రామం ఎన్నిరోజులు జరిగినా తన సైన్యానికి తిండి ఇతర సహాయ సహకారాలు లభించడానికి ఎటువంటి ఇబ్బంది ఉండదన్న నమ్మకం వల్ల కూడా ఆయన పద్మనాభాన్ని ఎంచుకున్నారు.

పద్మనాభం కాకుండా సింహాచలంలోనో విశాఖపట్నం పరిసర ప్రాంతాలలోనో మకాం పెడితే కంపెనీ సాయుధ దళాలు ఆ ప్రాంతాన్ని దిగ్బంధం చేసి ఆహార సరఫరా ఆయుధాల సరఫరా వంటి వాటిని నిలుపుదల చేయించే ప్రమాదం ఉంది. అటువంటప్పుడు విజయనగరం కోటను తిరిగి స్వాధీనం చేసుకోవడం కష్టం అవుతుంది. అమ సైనికులు పోరాటం చేయడం కూడా చాలా ఇబ్బంది అవుతుంది. అందువల్ల అన్నింటికీ అనుకూలంగా ఉన్న పద్మనాభంలోనే నివాశం ఏర్పాటు చేసుకోవాలని విజయరామరాజు నిర్ణయించుకున్నాడు.

అతని అభీష్టం మేరకు పద్మనాభంలో ఉండటానికి నిర్ణయం జరిగింది.

పద్మనాభం ఇసుకలపాలెం మధ్యలో నివాసం ఏర్పాటు అయింది.

ఆ పరిసర ప్రాంతాలలో ఇతర అభిమానులు సైనికులు శిబిరాలను ఏర్పాటు చేసుకున్నారు. మద్ది వద్ద ఒక పటాలం, కృష్ణాపురం వద్ద మరో పటాలం, శ్రీరీఖండనం వద్ద మరోపటాలం ఇలా ఒక్కో ప్రాంతంలో ఒక బృందంగా సైనికులు నివాసాలు ఏర్పాటు చేసుకున్నారు.

ఉదయం ఆరుగంటలు

విజయరామరాజు పద్మనాభంలో అనంత పద్మనాభస్వామి దేవాలయాన్ని సందర్శించాడు. ఆ దేవాలయం విజయనగరం రాజుల పోషణలో ఉండటం వల్ల ఆలయ అర్చకులు ప్రత్యేకంగా పూజలు నిర్వహించారు.

"స్వామీ నిన్ను నమ్ముకుని పోరాటంలో దిగుతున్నాను. చేయని తప్పుకు బ్రిటిష్ వారు బాధ్యులుగా చేసి పేష్కను బకాయిలను సాకుగా చూపించి ఇతర ప్రాంతాలకు పంపించడానికి ప్రయత్నాలు చేస్తున్నారు. నీ సమక్షంలో ఉండాలని ఉంది. సంగ్రామం జరగకుండా నా ఆలోచనలు ఇతర అంశాలు బ్రిటిష్ కంపెనీ అధికారులు అంగీకరించేలా చూడు. స్వామీ ఒకవేళ వారి మనసుల్లో మార్పురాకపోతే పద్మనాభంలో జరగనున్న పోరాటంలో నాకు విజయాన్ని ప్రసాదించు. ఓడిపోయానన్న అపకీర్తి నాకు కలిగించకు స్వామీ. అవసరమైతే నీ సమక్షంలో ప్రాణత్యాగం చేసుకుని వీర మరణం పొందుతాను. దయ చూడు స్వామీ" విజయరామరాజు మనసులో ప్రార్థించాడు.

విజయరామరాజు వెంట వచ్చినవారు కూడా దేముడికి దణ్ణం పెట్టుకున్నారు.

పూజారి అందరికీ ప్రసాదాలను అందించాడు.

తర్వాత తనకు సన్నిహితంగా మెలిగే పూసపాటి విజయగోపాలరాజుని పిలిచి "గోపాలంగారూ మీరో సాయం చేయాలి" విజయరామరాజు అడిగాడు.

విజయరామరాజుకు కాస్త దూరంగా నడుస్తున్న విజయగోపాలరాజు దగ్గరగా వచ్చి "చెప్పండి ప్రభూ తమరు ఆదేశించాలి" అన్నాడు. అతను వయసులో విజయరామరాజు కన్నా పెద్దవాడు అయినప్పటికీ ఎంతో వినయంగా ఉంటాడు.

"బ్రిటిష్ అధికారుల నుంచి స్పందన కనిపించడంలేదు యుద్ధం అనివార్యం అనిపిస్తోంది. అన్నమరాజు పేటలో ఉన్న కుటుంబాన్ని దూరంగా పంపించాలి"

మొదట విజయగోపాలరాజుకు విషయం అర్థంకాలేదు.

విజయరామరాజు అత్తగారి ఊరు పద్మనాభానికి ఆరుకిలోమీటర్ల దూరంలో ఉన్న అన్నమరాజుపేట అని తెలుసు. అతని భార్య సీతయ్యమ్మ, కుమారుడు నారాయణ గజపతి రాజు అక్కడే ఉంటున్న విషయం తెలుసు. వారి గురించి రాజుగారు మాట్లాడుతున్నారని గ్రహించి "మహారాజా వారి గురించి మీకు దిగులు అవసరంలేదు. యుద్ధంలో మనం విజయం సాధిస్తాం ఆ విజయంలో వారు కూడా ఆనందాన్ని పొందుతారు" అన్నాడు.

"నేను చెప్పిన సంగతి చూస్తారా?"

విజయరామరాజు చెప్పిన విషయాన్ని తూచా తప్పకుండా ఆచరించే వ్యక్తి ఆయన చెప్పిన విషయాన్ని తాను తప్పకుండా ఆచరించాలి అంటే అనుకున్నాడు విజయగోపాలరాజు. తర్వాత దగ్గరగా వచ్చి "చిత్తం మహారాజా తమరు చెప్పిన విధంగా చేద్దాం. ఉన్నపళంగా వారిని ఎక్కడికి పంపించగలం?" భయంభయంగా అడిగాడు.

రెండు నిమిషాలు విజయరామరాజు ఏమీ మాట్లాడలేదు. జంపన వారి కుటుంబానికి చెంది అన్నమరాజుపేటలో ఉంటున్న భార్యాబిడ్డల్ని ఎక్కడికి పంపించాలో ఆయనకు అర్థంకాలేదు. తర్వాత నెమ్మదిగ మన సంస్థానాన్ని అభిమానించేవారు ఏజన్సీ సరిహద్దులో ఉన్న కాశీపురంలో ఉన్నారు వారి దగ్గరికి పంపిద్దాం. వారిని తీసుకుని వెళ్ళే ప్రయాణ ఏర్పాట్లు మీరు చూడండి. కాశీపురంలో వారు వారి సహాయకులు ఉండవలసిన సంగతి వేరే వ్యక్తులు చూస్తారు" మరో మాటకు అవకాశం లేకుండా ముందుకు సాగిపోయారు.

పద్మనాభం దేవాలయం ఎదురుగా గోస్తనీ నది ప్రవహిస్తోంది. నది తీరంలో విశాలమైన ఇసుక తిన్నెలు ఆవరించి ఉన్నాయి. ఇసుక మధ్య నుంచి మద్ది గ్రామ మలుపు తిరిగి నది నాగుపాములా ప్రవహిస్తోంది. ఆ పరిసరాలను వాతావరణాన్ని చూస్తూ ఉండిపోయాడు. పక్కన పద్మనాభస్వామి కొలువైన ఎత్తయిన కొండ, వాటిని ఆవరించి ఉన్న చిన్న మొక్కలు ఆ ప్రాంతాన్ని అంత జాగ్రత్తగా ఇదివరకు ఆయన చూడలేదు. వాటిని చూస్తుంటే మనసంతా ఏదో దిగులు కమ్మేసినట్లుగా అయిపోయింది. విజయనగరం కోట ఆక్రమణకు గురైంది. తాను రాజ్యాధికారానికి దూరంగా కుటుంబానికి దూరంగా ఉండవలసిన పరిస్థితులు వచ్చాయి. వీటిని కల్పించిన బ్రిటిష్ అధికారులపై ఒక్కసారి కోపం ఎగజిమ్మింది. భారతదేశంలో ఇప్పుడిప్పుడే సామ్రాజ్యాన్ని విస్తరిస్తున్న ఈస్టు ఇండియా కంపెనీ అధికారులు సంస్థానాలను చిన్న రాజ్యాలను కబళించడానికి చేస్తున్న ప్రయత్నాలు వెగటు పుట్టిస్తున్నాయి.

ఈ ఆలోచనలో ఉండగానే వత్సవాలు నీలాదిరాజు దగ్గరగా వచ్చి "జరగబోయే యుద్ధం కోసం వివిధ ప్రాంతాలలో ఉన్న సామంత రాజులు, దివాణంగారిని అభిమానించే చిన్నరాజులు యుద్ధంలో ఆరితేరిన విలుకాడులు, మల్లయోధులు అంతా పద్మనాభం రావడానికి సిద్ధపడుతున్నారు. ఇప్పుడిప్పుడే వారికి పరిస్థితి అర్థం అవుతోంది. విజయనగరం సంస్థానం కోసం ప్రాణాలు అర్పించడానికి కూడా వెనుకాడటంలేదు" అన్నాడు.

"ఎవరినీ బలవంతం చేయవద్దు." అంటూ దేవాలయం వద్ద సిద్ధంగా ఉన్న గుర్రాల బగ్గీ ఎక్కగానే అది రాజుగారు విడిది చేసే ప్రాంతానికి చేరడానికి ముందుకు కదిలింది.

విజయరామరాజు వెనుక దేవాలయానికి విచ్చేసిన వారంతా దానిని అనుసరించారు

ఆరోజు సాయంత్రం.

అన్నం రాజు పేటలో ఉన్న విజయరామ రాజు భార్య సీతయ్యమ్మ ఏకైక కుమారుడు నారాయణ గజపతిరాజులను కొద్దిమంది అనుచరులను కాశీపురం తరలించారు. వారి వెనుక నలుగురు రక్షణ సిబ్బందిని కూడా తోడు పంపారు.

వారి ప్రయాణం జరగగానే విజయగోపాలరాజు పద్మనాభంలో తాత్కాలికంగా ఏర్పాటు చేసిన విడిది గృహంలో ఉన్న విజయరామరాజుకు ఆ వివరాలను తెలియజేసాడు.

వివరాలు ఏమీ అడగకుండా "వారి వెంట ఎవరున్నారు?" ప్రశ్నించాడు.

"మన సంస్థానం ప్రతినిధి కాకర్లపూడి బాపిరాజు ఉన్నారు. ఆయన బహుజాగ్రత్త మనిషి. మనం కంగారు పడవలసిన అవసరం లేదు"

మహారాజు మనసులో అప్పటివరకు ఉన్న దిగులు కాస్త తగ్గింది.

పద్మనాభం చేరుకున్న యుద్ధవీరులు

యుద్ధం అనివార్యమని అందరికీ అర్థం అయిపోయింది.

విజయనగరం సంస్థానం పరిధిలో ఉన్న వివిధ గ్రామాలలో ఉంటున్న క్షత్రియ వీరులు స్వచ్ఛందంగా పద్మనాభం చేరుకున్నారు. చిన్న సంస్థానాలు చెందినవారు తమ సైన్యంలో ఉన్న బలవంతులు, ధైర్యవంతుల్ని ఎంపిక చేసి యుద్ధరంగానికి పంపించాయి. కోటవరట్ల అనకాపల్లి కశింకోట ప్రాంతాలతో పాటు విజయనగరం పార్వతీపురం, గుమలక్ష్మీపురం, శ్రీకాకుళం జయపురం వంటి ప్రాంతాల నుంచి కూడా కొంతమంది సైనికులు విచ్చేసారు. అప్పటికే చంద్రగిరి సంస్థానం నుంచి పిఠాపురం ప్రాంతానికి వలస వచ్చిన పొత్తూరు కుటుంబాలకు చెందిన కొంతమంది మల్లయోధులు కూడా పద్మనాభం ప్రయాణమయ్యారు.

విజయరామరాజు కానీ ఆయన సన్నిహితులు కాని యుద్ధానికి సైనికుల్ని మనస్ఫూర్తిగా సమీకరించలేదు. తాను రాసిన ఉత్తరాలకు జవాబు వస్తుందని తన పట్ల బ్రిటీష్ సైనికులు సానుకూల దృక్పథంతో ఉంటారని ఆయన మనసులో ఎక్కడో నమ్మకం ఉంది. అందుకే తాను పిలిస్తే వందలాదిమందిగా వచ్చే క్షత్రియపుతులను మనస్ఫూర్తిగా పిలవలేదు.

విజయనగరానికి ఎంతో వెన్నుదన్నుగా ఉండే జయపురం సంస్థానం నుంచి ఒక్క సైనికుడు కూడా రాలేదు వారంతా విజయరామరాజు సంస్థానానికి సామంతరాజులుగా ఉన్నారు. కోటను బ్రిటీష్వారు స్వాధీనం చేసుకున్నారని తెలుసు యుద్ధానికి విజయరామరాజు సన్నద్ధులవుతున్నారని తెలుసు. ఎందువల్లో వారు నిర్లిప్తంగా ఉండిపోయారు. వారి విషయాలు తెలిసినప్పటికీ మహారాజు కూడా వారిపైన వత్తిడి తీసుకుని రాలేదు.

విజయరామరాజుకు మద్దతుగా పద్మనాభం చేరుకున్న రాజులకు వసతి ఏర్పాట్లు చకచకా జరిగిపోయాయి. వీటిని హాలాజు అనే మహారాజు అనుచరుడు స్వయంగా పర్యవేక్షించాడు. విజయనగరం నుంచి వచ్చే సైనికులకు రెడ్డిపల్లి సేరీఖండం ప్రాంతంలో గుడారాలను ఏర్పాటు చేసారు. సింహాచలం అనకాపల్లి ప్రాంతాలనుంచి వచ్చేవారికి గోస్తనీ నది ఆవలతీరంలో ఉన్న మద్ది కల్లాలు ప్రాంతాలలో గుడారాలను, వసతిని ఏర్పాటు చేసారు. రాజులు తమతో తెచ్చుకున్న కత్తులు కటారులు ఇతర సామగ్రి కోసం గుడి సమీపంలో ఇసుకలపాలెం రహదారి పక్క ప్రత్యేక ఏర్పాట్లు చేసారు. వీరందరికీ వారం పదిరోజుల పాటు భోజనాలు ఇతర పలహారాల కోసం కూడా అన్ని సదుపాయాలను సమకూర్చారు.

యుద్ధం అనేది ప్రారంభం అయితే కొద్దిరోజులు కొనసాగుతుందని విజయరామరాజు వద్ద ఉన్న అనుయాయులకు తెలుసు. అందువల్ల రాజుతో సంబంధం లేకుండా అన్ని పనులను వారే దగ్గరుండి చేసారు. ఎవరికి ఎటువంటి సదుపాయాలు కలుగుతున్నాయన్న విషయం మాత్రం నిరంతరం మనసులో మెదులుతూనే ఉంది.

శత్రు సైనికులపై నలుమూలలనుంచి దాడి చేయాలని వారు ఆలోచించుకునే అవకాశం లేకుండా వారిపై తిరగబడాలని విజయరామరాజు వెనుక ఉన్న సామంతరాజుల వ్యూహంగా ఉంది. అందుకు అనుగుణంగానే వారు ప్రయత్నాలను ప్రారంభించారు అందరూ సమావేశమై యుద్ధానికి సమాయత్తం అయ్యారు.

విశాఖపట్నం నుంచి వచ్చిన బ్రిటిష్ సైన్యాలు బోని గ్రామం వద్ద ఉన్న విశాలమైన స్థలంలోకి చేరుకున్నాయి. అక్కడున్న మెట్ట ప్రాంతంలో వారు విడిది చేసారు. అక్కడ నుంచి చూస్తే గోస్తనీనది అవతల ఉన్న పద్మనాభం కొండ విజయనగరం సైన్యాల కదలికలు తెలుస్తుంటాయని వారు ఆ స్థలాన్ని ఎన్నుకున్నారు.

పద్మనాభంలో యుద్ధవాతావరణం వేడెక్కింది.

విజయనగరానికి చెందిన సైన్యాలు చిప్పాడ నుంచి పద్మనాభం వచ్చే రహదారిలో రేవిడి, కురపల్లి, తదితర ప్రాంతాలలో మొహరించాయి. గూడచారుల సమాచారం అందించగానే పద్మనాభం చేరుకోవడానికి వీలుగా గుర్రాలను ఏనుగులను కూడా సిద్ధం చేసారు.

ఆ ప్రాంతాలలో ఉన్నవారు యుద్ధంలో ఆరితేరినవారు శత్రువుపై ఎలాంటి సమయంలో లంఘించాలి వారి శతఘ్నులను ఎలా నాశనం చేయాలన్న విషయాలలో చాలా అనుభవం ఉన్నవారు కావడంతో విజయరామరాజుకు మద్దతుగా వచ్చిన చాలామంది రాజులు ధైర్యంగా ఉన్నారు. మళ్ళీ మహారాజుకు విజయనగర్మ కోట స్వాధీనం అవుతుందన్న విశ్వాసం వారిలో కనిపిస్తోంది.

అయితే విజయరామరాజులో ఒకలాంటి నిర్లిప్తత ఆవరించినట్లుగా అనిపిస్తోంది.

విజయం సాధ్యం అవుతుందా. లేదా రాజులందరికీ వీర మరణం ప్రాప్తిస్తుందా అని మనసు పరిపరివిధాలుగా పోతోంది. తన కారణంగా అంతమంది రాజులు బలిదానం కావాలా అని కూడా అనిపిస్తోంది.

వాతావరణం యుద్ధం వరకూ వచ్చింది బ్రిటిష్ అధికారులు సైన్యాన్ని కూడా సిద్ధం చేసారు. అంటే వారు తన పట్ల సానుకూలత చూపించే అవకాశం లేనట్లే అనిపించింది కంపెనీ అధికారుల వైఖరిలో ఎందుకు మార్పురాలేదో విజయరామరాజుకు అర్థంకాని విషయంగా ఉండిపోయింది.

ఫెండర్ గాస్టు ఉత్సాహం.

మద్రాసు తర్వాత ఓడరేవు ప్రాంతంగా ఉన్న విశాఖపట్నానికి చేప్ గా ఉన్న అధికారి తర్వాత కల్నల్ ఫెండర్ గాస్టు తనపై అధికారుల ఆదేశాలను అమలు చేయడం యుద్ధవ్యూహాలను తయారుచేయడం వంటి పనులు చేసే అధికారిగా ఉండేవాడు. అతను మద్రాసు అధికారుల ఆదేశాలను అమలు చేయడం విశాఖ పరిసర ప్రాంతాలలో ఉన్న చిన్న రాజ్యాలపై పెత్తనాలను చెలాయించడం, మాట వినని వారిని లొంగదీసుకోవడం వంటి పనులు చేసేవాడు. వారికి చెందిన సంస్థానాల నుంచి పేష్కను పేరుతో పన్నులను వసూలు చేయడం వంటి పనులు చేసేవాడు.

తనకు లభించిన అవకాశాన్ని అతను బాగా వినియోగించుకున్నాడు.

విజయరామరాజును విజయనగరం పరిసర ప్రాంతాలనుంచి పంపించడానికి తాను నియమించబడిన అధికారిగా అతను భావించడం వల్ల ఆ విషయాలను ప్రత్యేకంగా తీసుకున్నాడు.

కల్నల్ గా యుద్ధతంత్రాలు తెలిసిన వ్యక్తిగా ఫెండర్ గాస్టుకు మంచి పేరు ఉంది. అందుకే విజయరామరాజు వ్యవహారాన్ని పరిష్కరించమని మద్రాసు కంపెనీ అధికారులు అతనికి బాధ్యతను అప్పగించారు.

బ్రిటిష్ అధికారుల ఆదేశాలను దిక్కరించిన విజయరామరాజుపై అతనికి పీకలవరకు కోపంగా ఉంది. బందీగా పట్టుకుని బలవంతంగా మద్రాసు తరలించాలని అనుకున్నాడు అలా అయితే ఎప్పటికైనా విజయరామరాజు నుంచి బ్రిటిష్ కంపెనీకి ముప్పు సంభవిస్తుందని అందువల్ల అతడిని యుద్ధంలో సంహరిస్తేనే అన్ని సమస్యలు పరిష్కారం అవుతాయని మనసులో అనుకున్నాడు. విజయరామరాజు అతని ముఖ్య అనుచరులు ఉంటే కలింగాంధ్రలో కంపెనీ పరిపాలన సుస్థిరం చేసుకోవడం సాధ్యం కాదు. అందువల్ల రాజుని నిర్మూలిస్తేనే చాలా సమస్యలకు పరిష్కారం లభిస్తుందని భావించాడు.

అందుకు అనుగుణంగానే తన వ్యూహాన్ని తయారు చేసుకున్నాడు.

అప్పటికే మద్రాసులో ఉన్న ఫిరంగులకు ఇతర యుద్ధ సామగ్రికి విశాఖపట్నం రప్పించాడు. రెండు పటాలాల సైనికుల్ని భీమిలి పంపించాడు. అక్కడినుంచి ఏ అర్ధరాత్రి అయినా యుద్ధభూమికి చేరుకునేలా వారికి సమాచారం అందించడానికి ఏర్పాట్లు చేసాడు.

మరికొంతమందిని బోని సమీపంలో ఉన్న మెట్ట ప్రాంతానికి తరలించాడు

పద్మనాభంలో విడిది చేసిన విజయనగర రాజుల కదలికలను తెలుసుకోవడానికి దూందర్కినులను కూడా రప్పించాడు.

శత్రువుని బలహీనుడిగా చేయడానికి కూడా ప్రయత్నాలు ప్రారంభించాడు.

బ్రిటిష్ సైనికులు ఆ ప్రాంతంలో చేస్తున్న మొదటి పోరాటంగా భావించడంవల్ల ఎలాగైనా గెలుపుని సాధించవలసిన అవసరం ఉంది. అంతేకాకుండా కల్నల్ గా తన అనుభవాలపైన తనపైన అధికారులు ఎంతో నమ్మకాన్ని పెట్టుకున్నారు. ఆ నమ్మకాన్ని నిలబెట్టువలసిన అవసరం కూడా తనపై ఉందని ఆయన భావించాడు.

విజయనగరం సంస్థానంలో ఉన్న సైనికాధికారుల వివరాలను రహస్యంగా సేకరించాడు వారి కదలికలు వారి పరిచయాలను కూడా కనిపెట్టాడు.

అందులో దావూద్ ఖాన్ ఒక విభాగానికి నాయకుడు.

దావూద్ ఖాన్ ను సంప్రదించడానికి కొంతమంది సిబ్బంది చురుగ్గా పనిచేసారు.

విజయనగరం కోటను బ్రిటిష్ సైనికుల స్వాధీనం చేసుకున్న తర్వాత దావూద్ ఖాన్ విశాఖలో ఉన్న బ్రిటిష్ కంపెనీ అధికారులకు అందుబాటులో ఉన్నాడు. వారిలో ముఖ్యులతో మంచి సంబంధాలు కలిగి ఉన్నాడు.

ఈ పరిచయాలు కల్నల్ ఫెండర్ గాస్టుకు ఎంతో ఉపయోగపడ్డాయి. తనకు అనుకూలంగా పనిచేయడానికి ఒప్పందం కుదుర్చుకున్నాడు.

ఈ వ్యవహారంలో కల్నల్ తెలివితేటలు ఎంతో ఉపయోగపడ్డాయి.

యుద్ధమేఘాలు

1794 జూలై 9 చీకటి పడింది.

ఆషాఢ శుద్ధ చతుర్దశి.

ఆకాశంలో వెన్నెల పుచ్చపువ్వులా ఉంది.

బ్రిటిష్ అధికారులు విజయరామరాజుకు ఇచ్చిన గడువు ఆ రోజుతో పూర్తి అయిపోయింది. ముద్దానో మద్రాసు ప్రయాణాన్నో తేల్చుకోమని చెప్పిన విషయం ఇరువర్గాలలో గుర్తుంది.

ఆ రోజు రాత్రి వరకు పెండర్ గాస్టు నుంచి తనకు సమాధానం వస్తుందని విజయరామరాజు ఎదురు చూసాడు. బోని సమీపంలో బ్రిటిష్ సైన్యాలు మోహరించి ఉన్నప్పటికీ తన విషయంలో అధికారులు సానుకూలత ప్రదర్శిస్తారని అతనికి అనిపిస్తూనే ఉంది.

రాత్రి పదిగంటలవరకు ఎటువంటి సమాధానం రాలేదు.

పద్మనాభం గ్రామాన్ని ఆనుకుని ఉన్న ప్రాంతాలలో సైన్యాలు ఇతర యుద్ధసామగ్రి అంతా సిద్ధంగా ఉంది. వివిధ ప్రాంతాల నుంచి వచ్చిన రాజులకు ఎవరికీ నిద్రలేదు. అందరూ వెన్నెల రాత్రిలో విశ్రమించి ఉన్నారు. కొంతమంది దండనాయకులు సైన్యాన్ని అప్రమత్తం చేసే పనిలో ఉన్నారు.

రాత్రి ఒంటిగంట దాటిన తర్వాత చిన్న కదలిక వచ్చింది.

గోస్తనీ నది ఆవలతీరంలో బోని సమీపంలో ఉన్న బ్రిటిష్ సైనికులకు విజయనగర సైన్యం కదలికలు వెన్నెలలో కనిపిస్తూనే ఉన్నాయి. ఏమరుపాటుగా ఉన్న సమయంలోనే సైన్యంపై దాడి చేయాలన్నది బ్రిటిష్ వ్యూహం.

అందుకు అనుగుణంగానే ఆదేశాలు జారీ చేయబడ్డాయి.

బోని సమీపంలో చిన్న పాయగా ప్రవహిస్తున్న గోస్తనీ నదిలో బ్రిటిష్ సైన్యం దిగింది. సైనిక దళాలు పద్మనాభం కృష్ణాపురం గ్రామాల వైపు బయలుదేరాయి.

విషయం వేగుల ద్వారా విజయరామరాజుకు చేరింది.

యుద్ధం వస్తుందన్న విషయం తెలుసు. అంత తొందరగా వస్తుందని అతను ఊహించలేదు. మనసంతా అల్లకల్లోలం అయిపోయింది. పద్మనాభంలో తన కోసం వివిధ ప్రాంతాలనుంచి వచ్చిన రాజులు గుడారాలలో విశ్రమించి ఉన్నారు. కొంతమంది సమీపంలో ఉన్న తోటల్లో పిచ్చాపాటిగా మాట్లాడుకుంటున్నారు. కొద్ది గంటలలో సైనికులు తమపై దాడి చేయడానికి వస్తున్నారన్న విషయం తెలియడంతో విజయరామరాజుకు మనసంతా కకావికలం అయిపోయింది.

తన రాజ్యం కోసం ఇంతమందిని బలిదానం చేయాలా అనిపించింది. వెంటనే తన పక్కన ఉన్న సైనికుడ్ని పిలిపించి అతనికి తన గుర్తింపుగా జరీ అంచు అంగీని అందించి - తక్షణమే కల్నల్ ఫెండర్ గాస్టు దగ్గరికి వెళ్లి తాను బ్రిటిష్ అధికారుల ఆదేశాలకు కట్టుబడి ఉన్నానని ఇటువంటి పరిస్థితుల్లో తనపై దాడిచేయడం సరికాదని చెప్పి రమ్మని పంపించాడు.

ఆ సైనికుడు తొందర తొందరగా బోని మెట్టవద్ద ఉన్న బ్రిటిష్ సైనిక శిబిరం వైపు కదిలిపోయాడు.

సైనికుడితో తాను పంపిన సమాచారానికి ఫలితం ఉంటుందని విజయరామరాజులో ఆశ మినుకుమినుకు మంటోంది. మనిషి స్థిమితంగా ఒక దగ్గర కూర్చోలేకపోతున్నాడు.

చంద్రోదయం పూర్తిగా జరిగిపోయింది.

చంద్రుడు అస్తమిస్తున్న పరిస్థితులవల్ల ఆరోజు పూర్తి అయిపోయినట్టు రాజుకు సిబ్బంది సమాచారం అందించారు.

జూలై పదవ తేదీ ప్రవేశించింది.

జంపన అప్పలరాజు పూసపాటి వెంకటపతిరాజులు పరుగు పరుగున వచ్చారు.

"ఏమిటి?" అన్నట్టు విజయరామరాజు చూసాడు.

అతని చుట్టూ అప్పటికే రెండువందలమందికి పైబడిన రాజులు ఉన్నారు. వారంతా కత్తులు, కటార్లు, బల్లలు వంటివి పట్టుకున్నారు. కొంతమంది నాటు తుపాకులు చిన్నసైబు ఫిరంగులు పట్టుకుని యుద్ధరంగంలోకి వెళ్ళడానికి సిద్ధంగా ఉన్నారు.

"మహారాజా శత్రుసేనలు పద్మనాభం వైపు వస్తున్నాయి" వెంకటపతిరాజు.

"ఫిరంగులకు అవసరమైన మందు గుండును తీసుకుని వస్తున్నట్లు సమాచారం ఉంది" అప్పలరాజు రొప్పుతూ చెప్పాడు.

ఆ మాటలు విని రాజులంతా అప్రమత్తం అయ్యారు.

"శత్రువులు మన దగ్గరకు వచ్చిన తర్వాతే మనం ఎదిరించే కన్నా వారుగోస్తనీ నది దాటకముందే వారిపై దాడి చేయడం మనకు శ్రేయస్కరం. మహారాజుగారు అనుమతి ఇవ్వాలి" సత్తిరాజు ఆవేశంతో అడిగాడు."తమ కోసం వచ్చిన మల్లయోధులు కూడా యుద్ధరంగానికి వెళ్ళడానికి సిద్ధంగా ఉన్నారు. వారికి అవకాశం కల్పిస్తే బ్రిటిష్ ముస్కరుల్ని గోస్తనీలోనే పాతర వేస్తారు" రాఘవరాజు అన్నారు. వివిధ ప్రాంతాల నుంచి వచ్చిన యుద్ధవీరులు, సామంత రాజులు వారికి వంతపాడారు.

విజయరామరాజు వారిని వారిస్తూ "మనం సైనికీడితో కల్నల్ కు కబురు పంపాం. దానికి ఆయన స్పందన ఎలా ఉందో తెలియదు. అది తెలుసుకోకుండా మనమే ముందుగా దాడి చేస్తే రెచ్చగొట్టినవారం అవుతాం. కాస్త ఓపిక పట్టండి" అని చెబుతూ పక్కనున్న తన అనుచరులతో "పల్లకిని సిద్ధం చేయించండి" అంటూ గుడారంలోకి వెళ్ళిపోయాడు.

పల్లకి గుడారం ముందుకు వచ్చింది.

నలుగురు బోయిలు కూడా తయారైపోయి వచ్చారు.

లోపలినుంచి విజయరామరాజు తలకు ఎర్రని రుమాలు కట్టుకుని బైటికి వచ్చాడు. ఆయనకు సహాయకంగా పదుల సంఖ్యలో రాజులు కూడా తయారయ్యారు.

ఎక్కడికో ఏమీటో తెలియకుండా పల్లకీ బయలుదేరింది.

గుడి సమీపంలో ఉన్న చెరువు దగ్గర ఆపమంటే బోయిలు పల్లకిని ఆపారు.

ఒక సైనికుడు అందించిన వేపపుల్లతో విజయరామరాజు దంతావదానం చేసుకున్నాడు. మొహం కడుక్కోవడానికి సిబ్బంది చెంబుతో నీళ్ళు అందించాడు.

విజయరామరాజు ఉన్న చెరువుకు కూతవేటు దూరంలోనే బ్రిటిష్ వారితో యుద్ధం చేయడానికి వీలుగా విజయనగర సైనికులు సిద్ధంగా ఉన్నారు. వారిని రెండు విభాగాలుగా చేసి ఒక దానికి పూసపాటి విజయగోపాలరాజు, మరో దానికి హుస్సేన్ బేగ్లు నాయకత్వం వహిస్తున్నారు. వారి పరిధిలో సైనిక బృందాలు యుద్ధరంగంలోకి వెళ్ళడానికి సిద్ధంగా ఉన్నాయి.

బ్రిటిష్ సైనికులు గోస్తనీ నది దాటి ముందుకు వచ్చారు.

వారికి విజయనగరం సైన్యం ఎక్కడ ఉందన్న విషయం ఖచ్చితంగా తెలియడంలేదు. పద్మనాభం కృష్ణాపురం గ్రామాల సరిహద్దులో వారంతా భారీ వ్యూహంతో యుద్ధానికి సిద్ధంగా ఉన్నారు. శత్రువు ముందుకు వస్తే వారి పైన నలువైపుల నుంచి ఉక్కిరి బిక్కిరి చేసే విధంగా దాడి చేయడానికి సిద్ధంగా ఉన్నారు. విజయనగరం రాజుల వ్యూహం ప్రకారం వారే ముందుగా దాడి చేయాలని అనుకున్నారు. దూరంగా గోస్తనీ తీరంలో ఉన్న శత్రు సైనికుల పైకి గుర్రాలతో ఇతర సైన్యంతో అమిత వేగంతో దాడి చేసి వారందరినీ చిందరవందరగా చేయడం ద్వారా వారి పిరంగులను, ఇతర సామగ్రిని స్వాధీనం చేసుకోవాలని అనుకున్నారు. కానీ విజయరామరాజు దీనికి అంగీకరించలేదు. మనంతట మనం ముందుగా దాడి చేయకూడదని అందరినీ ఆదేశించాడు.

ఆ సమీపంలోనే దావూద్ ఖాన్ కూడా సైన్యంతో యుద్ధానికి రడీగా ఉన్నాడు.

విజయరామరాజు తరపున సైన్యాన్ని సిద్ధంచేసినప్పటికీ అప్పటికే కల్నల్ ఫెండర్ గొస్టుతో అతనికి ఒప్పందం కుదరవడంతో బ్రిటిష్ వారికి తమ సైనికుల సమాచారాన్ని అందించవలసిన అవసరం ఉందని అనిపించింది.

అందుకు అనుగుణంగా తన వద్ద ఉన్న తుపాకితో మూడుసార్లు ఆకాశంలోకి కాల్పులు జరిపాడు. అలా జరపడంతో పాటు తన సైనికులను తీసుకుని ముందుకు కదిలాడు. అతను శత్రువుపైకి దాడి చేయాలన్న ఉద్దేశ్యంతోనే ఆవిధంగా చేసాడని అక్కడున్న సైనికులు అనుకున్నారు. అందుకు అనుగుణంగా చెదిరిపోయారు.

అయితే అది బ్రిటిష్ సిబ్బందికి ఎంతో ఉపకరించింది.

విజయగోపాలరాజు, దావూద్ ఖానుల అనే సైనికాధికారుల ఆధ్వర్యంలో ఉన్న రెండు సైనిక దళాలు బ్రిటిష్ సైనికులకు బహిర్గతం అయ్యాయి. ఇది ముందుగా అనుకున్న వ్యూహం అక్కడున్న వారు తెలుసుకోలేకపోయారు.

ఆ సమీపంలోనే చెరువు దగ్గర ఉన్న విజయరామరాజు కూడా యుద్ధభూమిలోకి అడుగుపెట్టాడు. శత్రువులు తుపాకులు కాల్చకుండా వారిపై దాడిచేయవద్దని విజయరామరాజు ఆదేశం కానీ పేలిన తుపాకీ ఎవరిదన్న విషయం ఎవరికీ అర్థం కాలేదు. అందువల్ల విజయనగరం సైనికులు బ్రిటిష్ సైనికులు పరస్పరం తలపడేలా చేసింది. ఫిరంగులు వరుసగా పేర్చి ఎప్పుడు కాలుద్దామా అని బ్రిటిష్ సైనికులు సిద్ధంగా ఉన్నారు. అందుకు తగిన విధంగా ఏర్పాట్లు కూడా వారు చేసుకున్నారు.

హుస్సేన్ బేగ్ నాయకత్వంలో ఉన్న దళం శత్రు సైనికుల మరఫిరంగిలను స్వాధీనం చేసుకోవడానికి వారిని చుట్టుముట్టడానికి ప్రయత్నించింది. వారితో కొంతమంది సామంతరాజులు కూడా ముందుకు కదిలారు.

వారు తమ గురి పరిధిలోకి రాగనే సిద్ధంగా ఉన్న బ్రిటిష్ సైనికులు ఒక్కసారి ఫిరంగి గుళ్ళవర్షం కురిపించారు.

ముఖ్యులంతా ఒక్క పెట్టున నేలరాలిపోయారు.

యుద్ధభూమిలో హాహాకారాలు మిన్నంటిపోయాయి.

అరుపులు కేకలతో ఆ ప్రాంతమంతా అల్లకల్లోకంగా తయారైంది.

విజయరామరాజు తన అనుచరులతో యుద్ధరంగంలోకి దూకాడు.

తూర్పు తెలవారుతోంది.

విజయరామరాజు యుద్ధరంగంలో తన సిబ్బందితో పోరాటానికి సిద్ధమయ్యాడు. అతడిని అనుసరించి వివిధప్రాంతాల నుంచి విచ్చేసిన రాజులు ముందుకు కదిలారు. వారి చుట్టూ గుర్రాలపై అశ్వక దళం ఒక పక్క ఉంది. మరోపక్క యుద్ధ కళలో ఆరితేరి ఉన్న సర్దార్లు ఉన్నారు.

బ్రిటిష్ సైనికులు వారిపై ఫిరంగి గుళ్ళ వర్షం కురిపించారు.

యుద్ధవీరులు ఒక్కొక్కరు నేలకు ఒరిగిపోతున్నారు.

జంపన వెంకటరాజు, దాట్ల చినవెంకటపతిరాజు, చింతలపాటి నీలాద్రిరాజు, భూపతిరాజు తిరుమల రాజు, పొత్తూరు రాఘవరాజు, పూసపాటి విజయగోపాలరాజు, తిరుమల రాజు కొండ్రాజు, దంతులూరి అప్పలరాజు, గణపతిరాజు నర్సింహరాజు, నడింపల్లి రామభద్రరాజు, వత్సవాయి నరసరాజు, సాగి సన్యాసిరాజు, కాకర్లపూడి కొండరాజు, మందపాటి పద్మనాభరాజు తదితర రాజులంతా నేలకు ఒరిగిపోయారు. వారితోపాటు మరో ముప్పయిమంది ప్రముఖులు కూడా ప్రాణ త్యాగం చేసారు.

వారి మధ్యలో ఉన్న విజయరామరాజులో ఆవేశం కట్టులు తెంచుకుంది.

ఎదురుగా బ్రిటిష్ సైన్యాలు మోహరించి ఉన్నాయి.

తనకోసం ప్రాణాలను సైతం ఫణంగా పెట్టి యుద్ధరంగంలోకి వచ్చి విగతజీవులుగా మారిన వీరుల మృతదేహాలను చూస్తుంటే సీతారామరాజు మనసు విలవిల్లాడిపోయింది.

శత్రు మూకల్ని సంహరించడానికి ముందుకురికాడు.

అతనికోసమే వేచి చూస్తున్న సైన్యాలు రాజువైపు గురిపెట్టాయి.

గుండెల్లో దిగిన గుళ్ళకు రక్తం ఎగజిమ్మింది

మాతృభూమికి ప్రణమిల్లుతూ విజయరామరాజు నేలకు ఒరిగిపోయాడు.

రాజుల శవాల గుట్టల మధ్య విజయనగర సంస్థానాధీశుడు విగతజీవునిగా అయిపోయాడు. ఒక చెయ్యి గుండెలపైనా మరో చెయ్యి నడుంకు తగిలించిన కత్తిపైన ఉంచుతూ మరణశయ్యను ఆశ్రయించాడు.

గోస్తనీనది సమీపంలో యుద్ధక్షేత్రం

పద్నాలుగు ఎకరాల్లో విస్తరించి ఉన్న స్థలంలో విజయరామరాజు మృతదేహం మధ్యలో ఉంది. అతని చుట్టూ నలభైమంది యుద్ధవీరులుగా వచ్చిన రాజుల మృతదేహాలు గుట్టలుగుట్టలుగా పడి ఉన్నాయి. ఆ సమీపంలో చనిపోయిన మరో 208 మంది రాచవీరులు, యుద్ధంలో చనిపోయిన సైనికుల శవాలు చెల్లాచెదురుగా ఉన్నాయి.

తెగిపడిన చేతులు, మానవ అవయవాలు చిందరవందరగా ఉన్నాయి.

రక్తం ప్రవహించి గడ్డకట్టుకునిపోయి ఉంది.

యుద్ధ వీరుల కత్తులు కటార్లు, ఇతర యుద్ధ సామగ్రి ఆ ప్రాంతమంతా విస్తరించిపోయి ఉన్నాయి. వారి తలపాగాలు ఇతర దుస్తులు రక్తం మరకలతో నిండిపోయాయి.

రుధిర సంగ్రామం జరిగిన గుర్తులు అక్కడంతా విస్తరించి ఉన్నాయి.

విజయనగర సంస్థానాన్ని స్వాధీనం చేసుకోవడానికి తమ మాట వినని రాజుని

తుదముట్టించామన్న సంతృప్తితో అంతవరకు అక్కడే ఉన్న బ్రిటిష్ మూకలు బోని మెట్లవైపు తరలిపోయాయి.

అస్తమించిన రాజులు మళ్ళీ ఉదయిస్తారన్న గుర్తుగా సూర్యకిరణాలు వస్తున్నాయి.

గోస్తనీ వెనుక నుంచి సూర్యోదయం అయింది.

బాబాబా